

Crkvena kulturalna dobra

analecta

9

Ured za kulturna dobra

Godišnjak za kulturu i
crkvena kulturna dobra

2011.

TEMA BROJA:
KRIŽ

Iz sadržaja:

- › Juraj Kolarić: Križ je logotip Europe
- › Stanko Špoljarić: Postaje križnog puta u zagrebačkim crkvama
- › Petar Salem: Četiri predstave u znaku križa
- › S. Lina Slavica Plukavec: Kanonsko raspeće u *Zagrebačkom misalu*
- › Ivan Šaško: Križni put, kalvarije i Velikotjedne procesije kao liturgijski i paraliturgijski čin
- › Juraj Kolarić: Ranjeni hrvatski Isus iz Farkašića u »europskoj kapeli mira« u Andechs

Ured za kulturna dobra
Godišnjak za kulturu i crkvena kulturna dobra

Izdavač / Issuing Body

Zagrebačka metropolija: Bjelovarsko-križevačka, Sisačka i Varaždinska biskupija
Nadbiskupski duhovni stol
Ured za kulturna dobra

Glavni urednik / Editor

JURAJ KOLARIĆ

Odgovorni urednik / Editor in Chief

VLADIMIR STANKOVIĆ

Uredničko vijeće / Editorial Board:

MILAN BEŠLIĆ, MILJENKO DOMIJAN, MIJO GABRIĆ, JURAJ KOLARIĆ,
SILVIJE NOVAK, NEDJELJKO PINTARIĆ, PETAR SELEM, VLADIMIR STANKOVIĆ,
IVAN ŠAŠKO, STANKO ŠPOLJARIĆ, STJEPAN VEČKOVIĆ

Adresa uredništva / Address:

Ured za kulturna dobra
JURAJ KOLARIĆ, PREDSTOJNIK
TOMICA PLUKAVEC, TAJNIK
10 001 Zagreb, Kaptol 31, pp 553
tel. ++385/ 1/ 48 94 846
E-mail: kulturna-dobra@zg-nadbiskupija.hr

Tisak / Printed by:

Grafika MARKULIN, Lukavec

ISSN 1334-2452

Rukopisi, fotografije i knjige dostavljeni uredništvu se ne vraćaju
Potpisani tiskani prilozi odražavaju mišljenje autora, a ne uredništva.

Crkvena
kulturalna
dobra

analecta

ISSN 1334-2452
UDK 262

Godišnjak Ureda za kulturna dobra
Zagrebačke nadbiskupije

Crkvena
Kulturalna
Dobra
Analecta

9

GOD. 9 (2011)
STR. 1-184
ZAGREB

CRKVENA KULTURNA DOBRA – ANALECTA

KAZALO

RIJEČ UREDNIKA	5
TEMA BROJA	11
Juraj Kolarić: Povijesne, teološke i ikonografske odrednice križa i križnog puta	11
Stanko Špoljarić: Postaje križnog puta u zagrebačkim crkvama	33
Petar Selem: Četiri predstave u znaku križa	36
AKTUALNA TEMA	43
Popis župa Zagrebačke nadbiskupije	43
Popis župa Bjelovarsko-križevačke biskupije	49
Popis župa Sisačke biskupije	50
Popis župa Varaždinske biskupije	52
Župe i kapele posvećene Svetomu križu	55
DOGAĐANJA	67
Kronologija Ureda za kulturna dobra u 2011. godini	67
Kulturna događanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji u 2011. godini, zabilježena u Glasu Koncila	77
DODATAK	67
S. Lina Slavica Plukavec: Kanonsko raspeće u <i>Zagrebačkom misalu</i>	109
IZLOŽBE I RESTAURACIJE	133
Raspeće sa svetcima u Klovićevim dvorima	133
Hrvatska arhitektura 19. st. i Bečka akademija likovnih umjetnosti. Hrvatski učenici F. Schmidta	135

Ivan Šaško:	136
Križni put, kalvarije i Velikotjedne procesije kao liturgijski i paraliturgijski čin	136
Juraj Kolarić	163
Ranjeni hrvatski Isus iz Farkašića u »europskoj kapeli mira« u Andechs	163
Pilovi, spomen-stupovi, pokloni, raspela i križevi – biseri hrvatske likovne baštine	167
Juraj Kolarić: Križevački križevi: raspela grada i okolice	171
DOPISI ČITATELJA	175
Franjo Mazal	175
Davorica Tenčić Radočaj	176
ADRESE	
ustanova za zaštitu i obnovu kulturnih dobara u Republici Hrvatskoj:	178

RIJEČ UREDNIKA

Deveti broj *Godišnjaka za kulturu i crkvena kulturna dobra*, zbog tehničkih razloga, uzlazi iz tiska, s izvjesnim zakašnjenjem, zbog čega se ispričavamo našim čitateljima. Ovaj broj *Godišnjaka* posvećen je križu, najraširenijem, najznačajnijem i najsvečanijem simbolu kršćanske vjere. Križ je bio naprava za mučenje na kojoj je Isus bio mučen i na kojoj je umro. U Rimskom Carstvu je smrt na križu bila najsrमतniji oblik smrti, zbog čega su prvi kršćani izbjegavali prikazivati Krista na križu, već su se u navještaju Krista služili drugim simbolima. Tek u 4. st. križ ulazi u kršćansku simboliku kao neizostavna ikonografska odrednica, a od 6. st. nadalje

nastaju mnoge varijante križa, različite po izgledu, položaju i veličini. Ti oblici križa poprimaju u različitim povijesnim razdobljima dodatna značenja i simboliku. Križ se kao kulturni predmet, s iznimkom kod protestanata, upotrebljava u liturgiji, u misama, procesijama, sprovodima, u blagoslovima, nalazi se na oltarima, crkvama, zvonnicima, grobovima i raskrižjima. Crkveni dostojanstvenici nose križ na prsima, vjernici ga nose na okovratnim lančićima i narukvicama, drže ga na počasnom mjestu u svojim domovima i časte kao devocionalni predmet. Katolički i pravoslavni vjernici često tijekom dana čine znak križa, a uobičajeno štovanje križa čine pokleknućem ili naklonom.

U uvodnom napisu *Križ je logotip Europe* želimo iz perspektive hrvatske povijesti i Hrvatskoga zavjetnog križa upozoriti na činjenicu da se Europa sve više udaljuje od svojega povijesnog i kulturnog simbola – križa te da se sve više pretvara u društvo »slobodno od vjeroispovijesti«, o čemu kršćanski vjernici Hrvatske, koja je ušla u raskršćanjenu Europu, moraju voditi računa.

U tom kontekstu potrebno je pozorno iščitavati i prilog pod naslovom *Povijesne, teološke i ikonografske odrednice križa i Križnog puta*. U grafičkom prikazu križeva prepoznajemo razne oblike križa koje je oblikovala ljudska religioznost, a taj prikaz obuhvaća povijesna razdoblja od križa kao ornamenta ili ukrasa, preko religijsko-magičnog simbola sunca, kotača i izvora života. Kao zadnje slovo u alfabetu Semita (*Taw*), križ je služio i kao potpis na ispravama ili dokumentima, da bi u kršćanstvu poprimio svoju konačnicu.

U članku *Postaje križnog puta u zagrebačkim crkvama* naš poznati likovni kritičar i povjesničar umjetnosti Stanko Špoljarić prikazuje postaje križnog puta u nekim zagrebačkim crkvama: Sveti Duh (Sv. Antun Padovanski, slikar Vasilije Jordan); Špansko (BDM Žalosna, kipar Drago Bušić); Oranice (Bezgrješno začće BDM, kipar Petar Ujević); Dubrava (kapela uznesenja BDM, Hercegovačka franjevačka provincija, kipar Jure Žaja); Bolnica »Sveti Duh« (kapela BDM, slikar Tihomir Lončar); Ksaver (kapela Vojnog ordinarijata, slikar Josip Botteri Dini). Autor te križne puteve u zagrebačkim crkvama naziva »pravom galerijom«, koja je nastala »kao rezultat ljubavi i vjere generacija« suvremenih hrvatskih umjetnika.

Vrlo zanimljivu i nesvakidašnju temu križa u hrvatskoj dramskoj i kazališnoj umjetnosti obrađuje autor Petar Selem, poznati dramski i kazališni redatelj nadahnut Domovinskim ratom. Autor se prisjeća četiriju kazališnih trenutaka, četiriju predstava u koje je on kao redatelj »unio znak križa kao središnji motiv«: Splitsko ljeto 1991. g., u crkvi sv. Dominika, u predstavi *Dramski prozori skladatelja splitske katedrale*; Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu 1993. g., *Porin* Vatroslava Lisinskog; Peristil 1993. g., dramski oratorij *Sonata za staro groblje na Sustipanu* i Dubrovnik 1996. g., u uprizorenju *Muka Dubrovnika*, u kojem su se tada po pločama Straduna još vidjeli tragovi granata. Te četiri predstave »obuhvatile su cijelo vrijeme Domovinskog rata, od početka 1991. do zaključenja u bolnoj mucii ranjenog Dubrovnika«. U svima njima stajao je »kao znak pouzdanja, kao znak vjere i nade – križ«, ističe autor.

U rubrici *Aktualna tema* donosimo popis župa Zagrebačke nadbiskupije s njihovim titularima (205), popis župa Bjelovarsko-križevačke biskupije (56), popis župa Sisačke biskupije (59) i popis župa Varaždinske biskupije (105). Uredništvo je primilo nekoliko pismeno očitovanih želja svojih čitatelja da objelodanimo popis biskupija i župa Zagrebačke metropolije. Oni smatraju da je nakon utemeljenje novih biskupija, koje su nastale dismembracijom Zagrebačke nadbiskupije, potrebno donijeti takav popis, kako zbog pastoralnih, tako i zbog administrativnih razloga. Potaknuti tom inicijativom smatramo korisnim i informativnim donijeti popis župa, crkava i kapela Zagrebačke metropolije koje su posvećene Svetom križu. Neke od tih crkava su s povijesnog i umjetničkog aspekta vrlo značajne, a svojom arhitekturom i bogatim inventarom predstavljaju prave bisere naše kulturne i sakralne baštine. Zbog toga ih u ovom prikazu kratko predstavljamo: Sveti Križ u Svetom Križu Začretju, Sveti Križ u Križevcima, katedrala uzvišenja Svetog križa u Sisku, župna crkva sedam žalosti BDM i Sveti križ u Kotoribi.

U rubrici *Događanja* donosimo uobičajenu *Kronologiju Ureda za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije*, kao i godišnji pregled kulturnih događanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji u 2011. g., koje je bilježio i našoj vjerničkoj javnosti predstavio *Glas Koncila*.

U rubrici *Dodatak* naša vrijedna i stalna suradnica s. Lina Plukavec u studiji *Kanonsko raspeće u Zagrebačkom misalu* opisuje, analizira i likovno valorizira razvojni put *Rimskog misala* i prikaza raspeća, s posebnim osvrtom na prvi tiskani misal po Zagrebačkom obredu.

U istoj rubrici autorica opisuje razne izložbe i restauracije umjetničkih djela iz bogatog fundusa Dijecezanskog muzeja, Riznice zagrebačke katedrale, Metropolitanske knjižnice, Nadbiskupijskog arhiva i Muzeja bl. Alojzija Stepinca, u organizaciji ili suorganizaciji Ureda za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije, u kojima je sudjelovao i tajnik Ureda prof. Tomica Plukavec.

Zahvaljujući mons. Ivan Šaško, članu Uredništva, donosimo vrijedan prilog »Križni put, kalvarije i velikotjedne procesije kao liturgijski i paraliturgijski čin« gdje se pozornost usmjeruje na one pučke pobožnosti koje su niknule iz liturgijskoga ozračja i kasnije zaživjele kao samostalne cjeline. U prilogu se također naglašava važnost topografije svetih mjesta koja je bila presudna za obredno »preslikavanje« događaja spasenja u pobožnostima izvan Svete zemlje.

Na kraju rubrike donosimo dva članka predstojnika Ureda za kulturna dobra i ravnatelja Dijecezanskog muzeja prof. dr. sc. Jurja Kolarića, pod naslovom: *Ranjeni hrvatski Isus iz Farkašića u Europskoj kapeli mira u Andachtsu i Pilovi, spomen-stupovi, poklonici, raspela i križevi – biseri hrvatske likovne umjetnosti* te govor prigodom otvaranja izložbe koju je priredio Gradski muzej u Križevcima obilježavajući 10. obljetnicu kanonizacije sv. Marka Križevčanina.

Slijedi rubrika *Dopisi čitatelja* i adrese ustanova za zaštitu i obnovu kulturnih dobara u Republici Hrvatskoj te adrese biskupijskih ordinarijata Zagrebačke metropolije.

Juraj Kolarić,
glavni urednik

KRIŽ JE LOGOTIP EUROPE

Hrvatska je 1979. g. slavila Branimirovu godinu, kao izričaj svoje vjernosti Katoličkoj Crkvi i rimskom prvosvećeniku – papi. Tom prigodom bio je kreiran Hrvatski zavjetni križ, složen od više znakova, koji su svi uzeti iz hrvatske narodne, crkvene i kulturne baštine. Velik broj hrvatskih katolika ukrasio je svoje domove tim križem, gledajući u tom križu sažetak svoje vjere i vjernosti Katoličkoj Crkvi.

Kao podloga hrvatskomu zavjetnom križu poslužila je starohrvatska ornamentika tropleta, koji je znak hrvatske samostalnosti i hrvatskoga nacionalnog bića. Sve ono lijepom i plemenito što su Hrvati vjerovali, za čim su težili i što su izražavali u svojim pjesmama, legendama i umjetničkim ostvarenjima našlo je svoje ispunjenje u križu, kao simbolu Isusa Krista Spasitelja. Na podlogu starohrvatskog tropleta na zavjetnom križu položen je lik Isusa raspetoga i uskrsloga. Taj lik je uzet s glasovitog raspela koje se čuva u franjevačkom samostanu u Zadru, a potječe iz 12. st. Isusov lik na zavjetnom križu prikazuje Isusa kao Bogočovjeka koji je ušao zauvijek u hrvatsku povijest. Kao što svi kršćeni po Kristu postaju baštinici vjere i Božji, tako po Kristu, utjelovljenom Bogu u naše narodno biće, i sam Bog postaje – Hrvat! To je dobro uočio i papa Agaton (678. – 681.), kada je pišući Hrvatima upotrijebio sintagmu »Bog Hrvata«.

Europa je, nakon što je kršćanstvo iz svojeg ishodišta, Palestine, zakoračilo u središte tadašnjega velikog Rimskog Carstva, u Rim, postala kolijevkom kršćanske kulture i civilizacije. I ne samo to. Europa je svoje eurokršćanstvo prenijela na sve kontinenta svijeta, stvorivši tako kršćanski svjetonazor koji je u većoj ili manjoj mjeri prožeo cjelokupno svjetsko stanovništvo.

Nažalost, nakon pada Berlinskog zida (1989.) i prestanka suprotavljanja suprotnih blokovskih ideologija, globalizirana Europa se uporno i brzo udaljuje od svojih kršćanskih korijena. Proklamirajući načelo »slobode vjeroispovijesti«, Europa se sve više pretvara u društvo »slobodno od vjeroispovijesti! Nasilno uklanjanje znaka križa iz javnosti i državnih ustanova predstavlja nasilni čin jednak onome kada su ateisti komunističkog jednodomlja zabranjivali isticanje znaka križa u javnosti, potiskujući ga u privatno područje nekontrolirane individualnosti. Sadašnje stanje naglašene »vjerske neutralnosti« pretvara se u fikciju, koja se isključivo koristi u svrhu ateističke promidžbe. Države koje su potpisale *Europsku konvenciju o ljudskim pravima* očito smatraju da je »pravo na slobodu vjere« zapravo »pravo na slobodu od vjere«. Europa je danas suočena s modernim ikonoklazmom, koji nastoji sve vjerske simbole, osobito križ, izbaciti iz javnosti. Pod krinkom borbe protiv vjerske netolerancije napada se vjera i njezini simboli. Nitko ne uočava da taj protuvjerski fundamentalizam može uroditi vjerskim fundamentalizmom. Kršćanstvo je naime po svojoj naravi i poslanju usmjereno prema van te ga se nikada ne može otpisati kao nekakvu privatnu stvar ili ga zaključati u kakav

geto. Križ je europski logotip ili logotip Europe, vjerski simbol Europe, ali i puno više od toga!

Kada se 13. veljače 1960. bečki kardinal Franz Koenig probudio iz kome, nakon teške prometne nesreće kraj Novog Marofa, koju je doživio vozeći se u Zagreb da bi nazočio sprovodu preminulog kardinala Alojzija Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa i tadašnjega krašićkog uznika, najprije je na bijelom zidu bolničke sobe, umjesto raspela, ugledao sliku »druga Tita«. Za mladog nadbiskupa to je iskustvo bilo početak njegovog pokretanja koje ga je dovelo do intenzivnog suosjećanja s kršćanima u komunističkim zemljama. Taj događaj oslikava nam tadašnje stanje u Europi, u kojoj se stvara krivo uvjerenje da vjerska sloboda postoji tek onda kada je neko društvo »slobodno od vjere«. To pogriješno uvjerenje temelji se na pogriješnim pretpostavkama nastalim nakon presude nekih sudova da se križ, kao vjerski simbol jedne konfesije, udalji iz javnih ustanova. Taj čin se pokušava opravdati činjenicom da država mora biti neutralna u odnosu na vrjednote koje zastupa neka vjerska zajednica te da je javnost bez nazočnosti vjerskih simbola navodno »tolerantnija« ili »prilagođenija« slobodi svijesti od javnosti koja dopušta ili čak potiče izražavanje vjerskih uvjerenja. Prvi argument, da država mora biti »neutralna u odnosu na neke vjerske vrednote«, vjerojatno ne znači da je država za prijevaru i korupciju, za ksenofobiju i diskriminaciju ili za spolno napastovanje na radnom mjestu. Drugo, država koja zabranjuje neonacizam, a dopušta pornografiju i promiče određene oblike razvojne pomoći, a druge ne, a sve to čini zahvaljujući »neutralnim vrjednotama«!? Očito da se radi o klasičnom sindromu »zamjena teza«. Veliki židovski stručnjak za pravo, Joseph Weiler, rekao je u jeku rasprave o spominjanju Boga u europskom ustavu da bi se kao pripadnik vjerske manjine osjećao bolje u društvu koje poštuje svoje vjerske simbole, negoli u sekularnom društvu, koje niječe svoje korijenje, ili se čak odlučno suprotstavlja bilo kakvom očitovanju vjere. Mogli bismo u tom kontekstu reći sljedeće: uklanjanje križeva iz javnih bolnica i goli zidovi koji bi ostali nakon toga šalju određene poruke umirućim pacijentima, koji ih svojim pogledom traže.

Ateistički nastrojani roditelji smatraju da križ u učionici predstavlja stanovito nasilje nad njihovom djecom. Iako je to razumljivo, ipak je i neizbježno, jer npr. nekoga može smetati što se u poštanskom uredu nalaze fotografije npr. hrvatskog predsjednika vlade za kojega on nije glasovao! Vizualna nazočnost ideoloških simbola podliježe pitanju na koji se način i s kakvim sadržajem oni postavljaju. Tu bi država trebala intervenirati, ali tek vrlo umjereno. Ako to i čini, to ne smije biti putem zabrana koje vjeru zatvaraju u geto. Križ danas predstavlja manje no ikada znak ograničenja. Križ je, naime, znak identiteta i zajedništva Europe. Zbog toga križ nije samo nedostajao kardinalu Franzu Koenigu na zidu bolnice u Novom Marofu, već bi, ako se udalji iz javnosti, nedostajao ne samo ka-

tollicima, već i svima onima koji su se udaljili od Crkve. Nedostajao bi na planinskim vrhuncima švicarskih Alpi, na zvonnicima kršćanskih crkava i na kolima hitne pomoći.

Ukratko, križ predstavlja za Europu ne samo najuspješniji i najbolji logotip svih vremena te zbog toga mora ostati i nadalje njezinim vidljivim znakom.

Sažetak

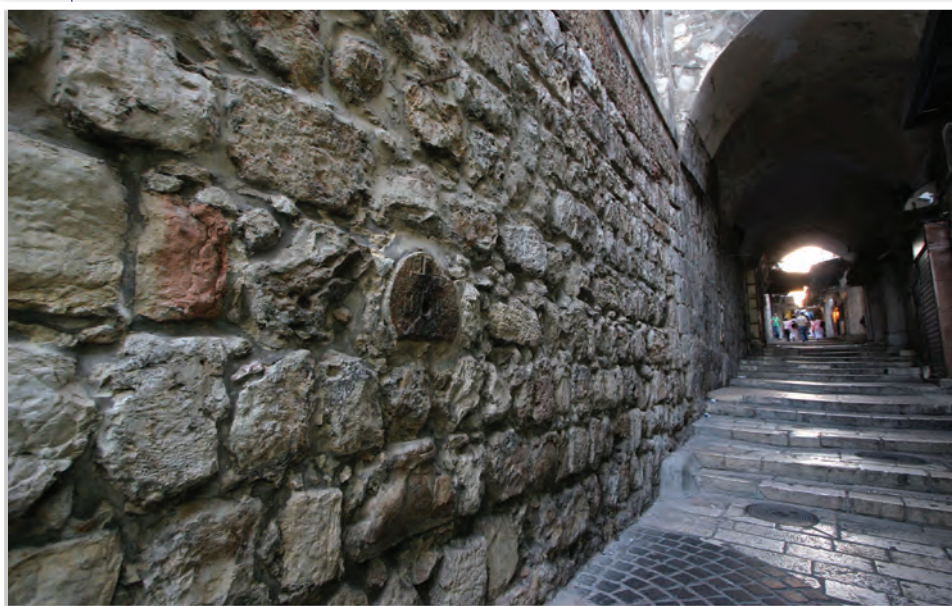
Hrvatska je 1979. g. slavila Branimirovu godinu, kao izričaj svoje vjernosti Katoličkoj Crkvi i rimskom prvosvećeniku – papi. Tom prigodom bio je kreiran Hrvatski zavjetni križ, složen od više znakova koji su svi uzeti iz hrvatske narodne, crkvene i kulturne baštine. Velik broj hrvatskih katolika ukrasio je svoje domove tim križem, gledajući u tom križu sažetak svoje vjere i vjernosti Katoličkoj Crkvi. Europa se sve više pretvara u društvo »slobodno od vjeroispovijesti!« Nasilno uklanjanje znaka križa iz javnosti i državnih ustanova predstavlja nasilni čin. Europa je danas suočena s modernim ikonoklazmom, koji nastoji sve vjerske simbole, osobito križ, izbaciti iz javnosti. Pod krinkom borbe protiv vjerske netolerancije napada se vjera i njezini simboli. Nitko ne uočava da taj protuvjerski fundamentalizam može uroditi vjerskim fundamentalizmom. Kršćanstvo je, naime, po svojoj naravi i poslanju usmjereno prema van te ga se nikada ne može otpisati kao nekakvu privatnu stvar ili ga zaključati u nekakav geto. Križ je europski logotip ili logotip Europe, vjerski simbol Europe.

Summary

Croatia in 1979 celebrated the Year of Branimir, as an expression of its loyalty to the Catholic Church and the Roman Pontiff – the Pope. On that occasion a Croatian votive cross was created, consisting of several symbols taken from Croatia's national, religious and cultural heritage. A large number of Croatian Catholics adorned their homes with this cross, seeing in it a summation of their faith and fidelity to the Catholic Church. Europe is increasingly turning into a society »free from religion!« The forceful removal of crucifixes from public and state institutions constitutes an act of brutality. Europe today is faced with a modern iconoclasm, which seeks to remove all religious symbols, especially the cross from public spaces. Under the guise of combating religious intolerance, religious beliefs and its symbols have come under attack. Nobody has noticed that such anti-religious fundamentalism may result in religious fundamentalism. Christianity by its inherent nature and mission is oriented towards moving outside of itself and can never be written off as some kind of a private affair or locked up in a ghetto. The cross is a European logo or the logo of Europe as well as its religious symbol.

JURAJ KOLARIĆ

POVIJESNE, TEOLOŠKE I IKONOGRAFSKE ODREDNICE KRIŽA I KRIŽNOG PUTA

Križnim putem naziva se kršćanski običaj ophoda označenih, naslikanih ili sagrađenih mjesta na spomen Kristove muke. Ophod od jednoga do drugoga takvog mjesta ili postaja obavlja se uz meditaciju, molitvu i pjesmu.¹

Prema izvješćima pisaca evanđelja, Krist je pod bremenom teškoga križa išao od predvorja Pilatove palače kroz grad Jeruzalem na brdo Kalvariju. Taj put prozvan je *via crucis*, križni put ili put križa. Kršćani su dolazili iz svih dijelova Europe već vrlo rano u Jeruzalem kao ho-

¹ Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, uredio Anđelko Badurina (Zagreb, 1985.), 361 – 362. MATIJA PAJIĆ, Crkveni obredi i kršćanski običaji (Sarajevo, 1892.), 207 – 208. Lexikon für Theologie und Kirche (Freiburg, 1951.), 627 – 630.

dočasnici na mjesta gdje se odigravala drama ljudskog otkupljenja. Iz izvješća hodočasnice Eterije (Egerije) oko 400. g. saznajemo o liturgiji ili bogoslužju Velikog tjedna, koje je uključivalo i pohode na sveta mjesta, kao npr. Betaniju, gdje je Isus uskrisio svog prijatelja Lazara, Getsemani, vrt u kojem se krvlju znojio i proveo besanu noć prije svog uhićenja, zatim Kalvariju i Kristov grob.²

U Jeruzalemu su hodočasnici i sami označavali razna mjesta postavljajući kamenje ili gradeći kapele u želji da sačuvaju uspomenu na put kojim je hodao Krist noseći križ do stratišta na kojem je bio raspet. Hodočasnici su posebice posjećivali sljedeća mjesta: mjesto našašća Svetog križa i svetih čavala, koje je otkrila Jelena Križarica, majka rimskog cara Konstantina Velikog u 4. st., Pilatovu palaču, mjesto osude, bičevanja, krunjenja trnovom krunom, Golgotu ili Kalvariju, gdje je Krist bio raspet i gdje su razdijelili njegovu haljinu, zatim mjesto gdje je Šimun Cirenac Isusu pomogao nositi križ i gdje je Isus tješio uplakane jeruzalemske žene te mjesto susreta Krista s njegovom Majkom Marijom.

Uz pohode tim mjestima Crkva je podijeljivala oprost, što ih je kršćanskim hodočasnici činilo još privlačnijima. Tako su nastale tzv. postaje (*stationes*) križnog puta, čiji se broj tijekom povijesti mijenjao, a danas se uobičajeno ustalio na broju 14.

Sadržaj pojedinih postaja danas uglavnom odgovara izvješćima evanđelista. Jedino je 6. postaja, pod nazivom *Veronika pruža Isusu*

² JOSEF A. JUNGSMANN, *Der Gottesdienst der Kirche* (Innsbruck, 1962.), 214 – 221.

rubac legenda. Taj Veronikin rubac križari su donijeli u Rim, gdje je postao središtem hodočašća, kada je papa Bonifacije VIII. u veljači 1300. g. proglasio jubilarnu godinu. Mnoštvo hodočasnika pohrlilo je u Rim da vidi rubac na kojem je ostala utisnuta slika Kristova. Među hodočascima prepoznao je Dante Alighieri i jednog pobožnog Hrvata («koji je došao možda iz Hrvatske») i čijoj se pobožnosti veliki pjesnik nije mogao dosta nadiviti.³

Četrnaest postaja križnog puta uključuju sljedeće događaje:

- 1) Pilat osuđuje Isusa na smrt,
- 2) Isus prima na sebe križ,
- 3) Isus pada prvi put pod križem,
- 4) Isus susreće svoju Majku,
- 5) Šimun Cirenac pomaže Isusu nositi križ,
- 6) Veronika pruža Isusu rubac,
- 7) Isus pada drugi put pod križem,
- 8) Isus tješi jeruzalemske žene,
- 9) Isus pada treći put pod križem,
- 10) Isusa svlače,
- 11) Isusa pribijaju na križ,
- 12) Isus umire na križu,
- 13) Isusa skidaju s križa,
- 14) Isusa polažu u grob.

Tri Isusova pada pod križem također pripadaju legendi. Nakon što su Arapi 637. g. zauzeli Jeruzalem, kršćani više nisu mogli masovno pohađati grad i obavljati pobožnost križnoga puta. Zbog toga je crkvena vlast dopustila da se

³ A da su Hrvati oduvijek rado hodočastili na sveta mjesta, dokazuje i Dante Alighieri (1265. – 1351.), koji se pred gotovo šesto pedeset godina divio pobožnosti hrvatskih hodočasnika koji su dolazili u Rim i s udivljenjem promatrali Veronikin rubac. On u Božanskoj komediji (Raj, XXXI) piše ovo:

*»Ko čovjek možda iz Hrvatske, koji
Veroniku nam vidjet došao je,
Pa pred tom slavom starodavnom stoji
Zabezeknut, a misli mu se roje:
»Gospodine moj, Isuskrste Bože,
Takvo je dakele bilo lice Tvoje?«*

6 ST / PIA
VERONICA
FACIEM
CHRISTI
IN TEO
DETERCI

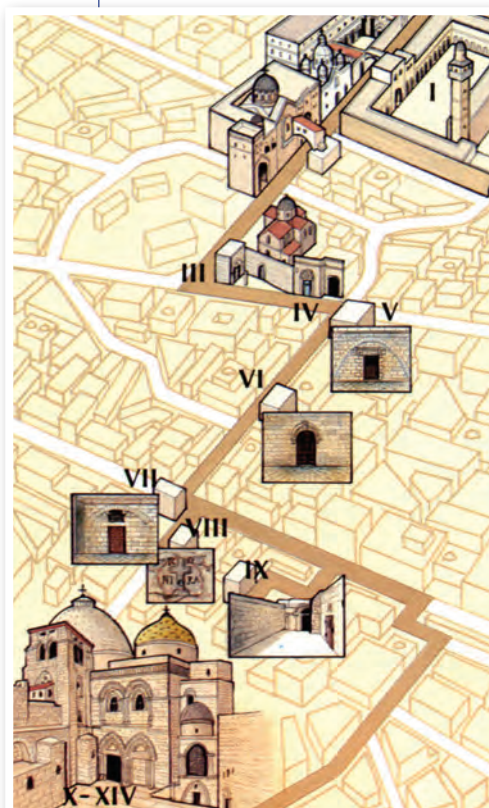

diljem Europe mogu postavljati križni putovi koji će zamijeniti križni put u Jeruzalemu i omogućiti vjernicima da na taj način uprisutne u svojim sredinama sveta mjesta vezana uz Kristovu muku. Od razdoblja pape Benedikta XIV. uz takve križne putove bili su povezani isti oprosti kao i za hodočasnike u Jeruzalemu.

Stanje kršćanskih hodočasnika u Jeruzalemu pogoršalo se kada su Turci Seldžuci 1071. g. osvojili Jeruzalem. Hodočasnici su se tužili da im novi vlastodršci zabranjuju posjećivati sveta mjesta. To je tako djelovalo na kršćansku Europu da je bila pokrenuta akcija za oslobođenje Palestine, poznata pod nazivom križarske vojne. Kada je bizantski car Aleksije I. (1081. – 1118.) pozvao Crkvu u pomoć, papa Urban II. (1088. – 1099.) pokrenuo je, najprije na crkvenoj sinodi u Piacenzi, a onda u Clermontu 1095. g. križarsku vojnu, koja je okončana padom Akona 1291. g., zadnjega križarskog uporišta u Palestini.

Križni put kao izričaj pobožnosti

Uza sve negativne posljedice, križarski pokret donio je i pozitivna dostignuća, kao npr. unapređenje znanosti, uspon filozofije i teologije na Zapadu, a najdublje tragove ostavio je u životu zapadnjačke pobožnosti. Križari su polazili u vojnu i vraćali se kućama noseći kao Spasitelj križ na križnom putu. U Europi su vjernici nastojali nasljedovati Krista u siromaštvu. Probudio se pokret siromaštva, nastali su prosjački redovi (franjevci i dominikanci), a ranosrednjovjekovno religiozno doživljavanje u zajednicama zamijenila je osobna pobožnost. Biblija se je odsada čitala novim očima.

Pod utjecajem franjevaca pobožnost križnog puta dobila je nove poticaje. Franjevci su od 14. do 16. st. vodili hodočasnike na tzv. *circulus sanctus* (sveti križni put), kojim je, navodno, nakon Kristova uskrsnuća dnevno hodala Marija, i to od *cenaculum*a (dvorane posljednje večere) do kuće velikih svećenika Ane i Kaje, potoka Cedrona i Siona. Između Kristova groba i pretorijanske tvrđave uspostavljeno je 14 mjesta, koja su nazvana *stationes* ili postaje.

Broj postaja križnog puta nije od početka bio isti. Na zapadu su u početku križni put obilježavali samo s dvije postaje: početak je bio tvrđava Antonija, a završetak Kalvarija, kao npr. u Lübecku 1468. g. U Rimu se zadržao broj sedam, a pod tim utjecajem nastao je u nekim dijelovima Njemačke križni put nazvan *Sieben Falle* (*Sedam događaja*).

U nekim dijelovima Italije križni put sastojao se od 43 postaje. Današnji uobičajeni broj od 14 postaja nastao je u 16. st., a varirao je između 12 i 15 postaja. Španjolski franjevac Antonius Oaza dodao je 1625. g. tadašnjem broju 12 postaja još i postaje skidanje s križa i polaganje u grob. Zahvaljujući Leonardu od Porto Maurizija Kongregacija za oprost odredila je 1731. g. da se pobožnost križnog puta sastoji od 14 postaja, a ta se je norma održala sve do danas.

Prema važećim crkvenim propisima, križni put mogu postaviti svaki rezidencijalni ili titularni biskup, redovnički general, provincijal ili mjesni franjevački poglavar. Oni mogu u tu svrhu delegirati sebi podređene svećenike. Za valjanost nije više potrebna pismena delegacija. Postavljanje križnog puta obavlja se blagoslovom 14 drvenih križeva bez korpusa. Obično se uz križeve postavljaju i slike, ali one nisu nužne. Nova teološka nastojanja dodaju i 15. postaju ili postaju uskrsnuća.⁴

⁴JURAJ KOLARIĆ, *Passio Christi* Dimitrija Popovića: Spomen-muzej biskupa J. J. Strossmayera, Đakovo (veljača-ožujak 1993.).

Prvi likovni prikaz križnoga puta na Zapadu susrećemo u 15. st. u nekim samostanima. Tako dominikanac Alvarez uvodi tu praksu 1423. g. u Córdoba, a franjevac Filip iz Aquile 1456. g. Prvi njemački križni put susrećemo na Jeruzalemskom brdu u Lübecku, a njemački kipar Adam Krafft (1460. – 1508.) kreirao je poznati *Nürnbergski reljef*, sa sedam postaja križnog puta, 1505. g. Monumentalni prikaz križnoga puta s kapelama sačuvan je na Sacro Monte di Varallu, djelo lombardsko-pijemontskog slikara Gaudencija Ferrarija (1470. – 1546.) iz 1520. g.

Tijekom 17. i 18. st., u razdoblju baroka, nastali su mnogobrojni molitvenici i molitvene knjižice o križnom putu. Oslikani križni putevi u crkvama pojavljuju se na prijelazu iz 17. u 18. st. U Italiji su poznata djela D. Tiepola u župnoj crkvi u Veneciji.

Značajne likovno oblikovane križne puteve nalazimo u 18. st. Potrebno je istaknuti poznati križni put J. P. Wagnera u Würzburgu, na putu prema Kappelau, s figurama u ljudskoj veličini.

Poznata likovna skupina Nazarenci stvorila je sredinom 19. st. više križnih putova, kao npr. J. F. Ovebeck akvarele u Lateranu u Rimu, a J. V. Führlich freske u *Johanneskircheu* u Beču.

Križni putovi druge polovice 19. st. karakteristični su po svojoj povijesnoj situiranosti, dok se 20. st. ograničuje na bitne elemente pasionske tradicije, izbjegava brojnost figura i nastoji simbolikom izraziti dramu trpećeg i umirućeg Bogočovjeka.

Smrt na križu kao izazov i inspiracija umjetnika

Smrt razapinjanjem na križ Židovi nisu poznavali. Tu kaznu Rimljani su preuzeli od Feničana, a njome su se kažnjavali teški zločinci, kao npr. oskvrnitelji ili pljačkaši hramova, vojni dezertteri, pobunjenici i veleizdajnici koji nisu uživali rimsko građansko pravo. Kazna smrti izvršavala se vezanjem za stup. Rimljani su tomu uspravljenom stupu (*patibulum*) dodavali poprječnu gredu (*antenna*) te je tako nastao križ u obliku slova *T*, nazvan *crux commisa*,

T križ ili križ sv. Antuna. Postojao je i tzv. *crux immissa* ili *crux quadrata*, nazvan i grčki križ, na koji se žrtva vezala ili pribijala čavlima. Tzv. latinski križ, *crux capitata* ili *crux ordinata*, imao je oblik grčkog križa s produženom donjom gredom.

Osuđenik na smrt pribijanjem na križ morao je gol i pod udarcima biča nositi križ do stratišta. Na okomitom dijelu stupa obično je bio ugrađen oslonac (*sedile*), na koji se je naslanjalo tijelo, kako bi se muke raspetoga produljile. Najstarija izvješća raspeća ne poznaju oslonac za noge (*suppedaneum*). Nad križem se obično stavljala ploča (*titulus*) s imenom i krivnjom osuđenika. Krvnici su običavali uzimati ono što je osuđenik nosio na sebi. Mrtvo tijelo je po pravilu ostajalo na križu dok se nije raspalo ili postalo plijenom životinja. Međutim, mjerodavna vlast mogla je mrtvo tijelo i ranije predati obitelji ili rođacima da se pokopa.

Izvješće o Kristovoj smrti na križu odgovara svim navedenim propisima. Zbog prethodnog bičevanja Krist ipak nije mogao nositi križ do stratišta (*Mk 15, 21 i slij.*), a tek je na Golgoti bio razodjeven (*Mk 15, 20 – 24 i slij.*). Najvjerojatnije mu je zbog židovske osjetljivosti bio oko bokova ostavljen rubac. Isto tako je bio židovski običaj da se raspetom pruži opojno sredstvo (*Mk 15, 23*). Sigurno je da su Kristu čavlima proboli ruke (*Iv 20, 25; Lk 24, 39*), a najvjerojatnije i noge, i to svaku posebice.

Iz izvješća evanđelista Marka (*Mk 15, 36 i slij.*) slijedi da je razmak od nogu do tla najvjerojatnije iznosio oko metar.

Raspeće ili likovni prikaz Kristove smrti na križu dugo vremena ne nalazimo u umjetnosti ranoga kršćanstva, i to zbog socijalno-psiholoških razloga. Strah da se smrt na križu prikaže kao nešto sramotno pratio je kršćane još u 5. i 6. st. Zbog toga se Kristova žrtva na križu prikazuje samo na simbolički način, pri čemu je osnovni motiv janje stavljeno na uskršnicu križa. Prvi počeci prikazivanja Krista na križu veoma su diskretni. Na križu se najprije

pojavljuje umjesto janjeta medaljon, u kojem je prikazana Kristova glava. Da bi križu oduzeo odbojan dojam, kao znaku sramotnog smaknuća, car Konstantin je obložio veliki križ zlatom, dragim kamenjem i biserima, objesivši ga pod kupolu sagrađene crkve na Golgoti. Umjetnici će pokušavati vjekovima u umjetnosti oponašati taj blistavi Konstantinov križ iz Jeruzalema, nazvan *Crux gemmata*.

Tijekom povijesti mijenjao se mentalitet kršćanstva u odnosu na ikonografske odrednice raspeća. Tako je 692. g. Trulanski koncil zabranio da se Krist na križu prikazuje u obliku janjeta. Sa sedmim stoljećem naglo se pojavljuju križevi s Kristovim tijelom. Tako je na drvenim vratima crkve sv. Sabine u Rimu Krist prikazan u pozi oransa, prislonjen na križ, nepribijen čavlima, ali, prema duhu klasične antike, gotovo potpuno gol, tek s neširokim pojasom oko bokova. Iz jednog dijela Grgura iz Toursa, oko 590. g., doznajemo da je jedna freska s golim Kristom na križu u njegovo vrijeme skandalizirala vjernike.

U isto vrijeme kršćanski istok, kojemu je golotinja uvijek bila odbojna, označavajući sramotu i poniženje, ide u drugu krajnost i prikazuje Krista pribijena na križ i odjevena u dugu košulju (*colobium*) ili tuniku bez rukava, koja seže do gležnja (sirski kodeks iz 586. g.). Tako se u 6. st. oblikuju dvije tradicije, koje će trajati do 10. st. i međusobno se isprepletati:

helenistički tip mladog raspetoga Krista, koji oko pojasa ima tkaninu, tzv. perizomu, i orijentalni tip muževna i bradata Krista, odjevenog u kolobij. Oba tipa prikazuju Krista na križu uspravna, vodoravno raširenih ruku, živog i otvorenih očiju.

Bizantska ikonografija unosi u 11. st. novi tip umirućeg Krista. Njegovo tijelo je savijeno i golo, s perizomom oko bokova. Zapad u početku odbija tu novinu, spočitavajući ju u poslanici pape Leona IX. 1054. g. grčkoj Crkvi. Zapadna ikonografija prikazuje u razdoblju romantike živog Krista, otvorenih očiju, uspravnog, vodoravnih ruku, bez tunike, ali sa širokim perizomom

oko pojasa, stavljajući mu kraljevsku krunu na glavu. U raznim krajevima postupno se napušta kraljevska kruna. Nju će u 13. st. zamijeniti patnička trnova kruna. Bitna promjena na zapadu zbiva se oko 1200. g., kada se uvodi ikonografija mrtvog Krista na križu, koja ima niz prijelaznih oblika: Krist zatvara oči, spušta glavu na desno rame, ruke su mu savijene u laktu, a tijelo u boku, noge se preklapaju i početkom 13. st. počinju se zabijati samo jednim čavlom.

Osim Krista na križu u ikonografiji raspeća ulazi već od samog početka i važan niz povijesnih i alegoričnih sudionika i simboličnih znakova: Marija Majka Isusova, sv. Ivan, dobri i zli razbojnik, spužvonoša i kopljonoša, satnik ili centurion, Crkva i sinagoga, sunce i mjesec, Marija Magdalena, Adamova lubanja, vojnici, svete žene i Židovi. U toj ikonografiji susrećemo tzv. historijski i alegorijski tip raspeća. Prvi se odnosi na osobe koje su stvarno sudjelovale u tragediji raspeća, a drugi interpretira smisao raspeća, personificirajući ili simbolizirajući događaje i osobe iz povijesti kršćanstva.

Na vratima crkve sv. Sabine u Rimu Krist je prikazan rasset između dva razbojnika, s Marijom i Ivanom pod križem i s probodenim srcem. Bizantska umjetnost rado prikazuje iznad Kristova križa anđele, ispod njih Adamovu glavu, zatim sunce i mjesec. Kopljem probodeni bok rjeđe se prikazuje.

Zapadna umjetnost, posebice irske provenijencije, već od 8. st. prikazuje Krista u dugoj stiliziranoj haljini i sa zapovjednikom Longinom kako stoji uz križ. Umjetnost karoliniškog razdoblja pojavljuje se s potpuno novim motivima dogmatsko-simboličkog sadržaja. Među tradicionalnim figurama pod križem nalazi se crkva s kaležom koja skuplja Kristovu krv, zatim sinagoga koja odumire i stoji Kristu s lijeve strane. Crkva i sinagoga prikazane su u ženskim likovima i kao personifikacije Novog i Starog zavjeta. Crkva je često okrunjena, a u jednoj ruci drži motku sa zastavicom, na kojoj je znak križa, a drugom rukom drži kalež, u koji teče krv iz Kristova boka. Sinagoga ima zavezane oči, što simbolizira njenu sljepoću za Kristovu istinu, a u ruci drži slomljeno koplje i druge atribute.

Gotovo redovito od 6. do 14. st. pod križem se nalaze **Bogorodica** s desne strane i sv. Ivan s lijeve strane križa. Najstarija teološka interpreta-

cija Kristove smrti prikazuje Mariju kao svjesnu suradnicu Kristove muke. Stoga ona stoji uspravna, bez suza i znakova boli. Ali pučka pobožnost utjecala je na prikazivanje njezine ljudske i majčinske boli.

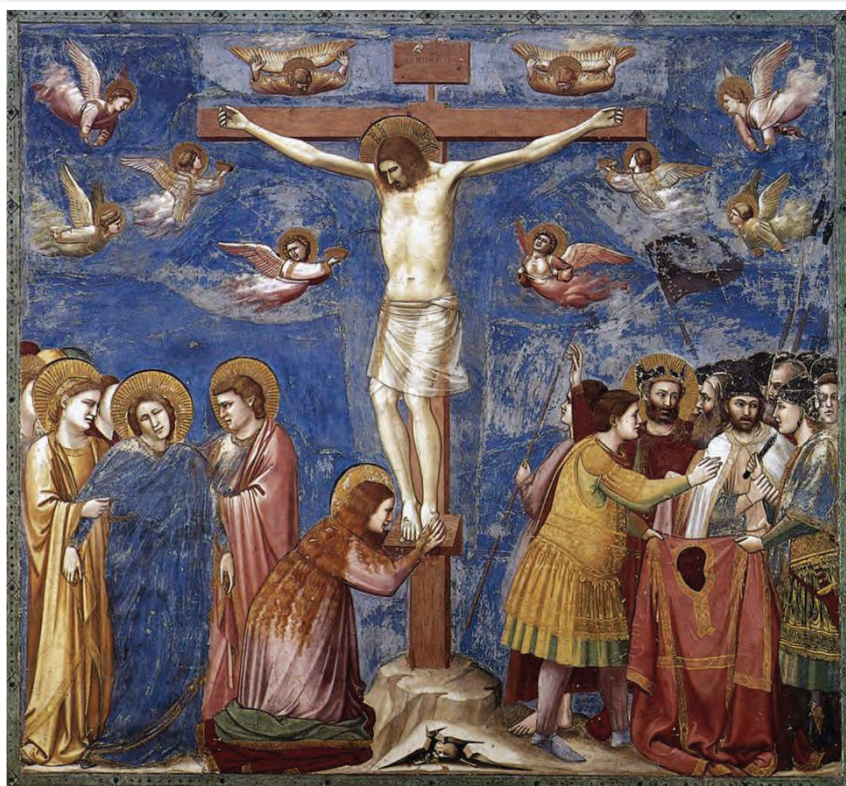
Zbog toga nastaje niz ikonografskih nijansi, od mimike, gestikulacije i stava, koji odražavaju njezino osjećajno stanje. Bogorodica diže obje ruke prema raspetome Kristu i moli.

Sv. Ivan, kao svjedok Kristove smrti, drži u jednoj ruci knjigu, a drugu diže u pozi govora, polaže ju na svoja prsa ili na knjigu. Od 11. st. u ikonografiji Zapada počinje se razbijati simetrija njihova smještaja. Bogorodica i sv. Ivan prikazuju se samo na jednoj strani križa, a Marija, obuzeta tugom, ili se naslanja na sv. Ivana, ili je podržavana od svetih žena. U 15. st. ulazi u ikonografiju Zapada novi motiv: Marija se od boli onesvješćuje pridržavana od nazočnih. U kasnijim stoljećima pojavljuje se simbolički mač boli, s ikonografijom Bogorodice od Sedam Žalosti.

Na prikazima raspeća prije 14. st. pojavljuju se **dva anđela** simetrično iznad vodoravne grede križa, u pozi klanjanja Kristu. Ruke su im pokrivene mapulom ili rupcem. Na prikazima iz 14. st., osobito u talijanskoj ikonografiji, dva ili tri anđela skupljaju u kalež krv iz Kristovih rana, dok drugi iskazuju tugu plačem i gestikulacijama. Na velikim prikazima raspeća jedan anđeo odnosi dušu dobrog razbojnika, dok đavao odnosi dušu zlog razbojnika.

Satnika ili centuriona, kopljonošu nazvanog Longin, srednjovjekovna legenda poistovjetila je s rimskim satnikom koji se u času Kristove smrti obratio, uskliknuvši: »Zaista, ovo je Sin Božji!« Legenda opisuje satnika kao slijepca, kojem u času probadanja Kristova boka kapi krvi padaju u oči i vraćaju mu vid. Taj trenutak objašnjava svitak što ga satnik drži u ruci s natpisom: *Vere Filius Dei erat iste (Zaista, ovo je Sin Božji)*. Katkada se kopljonoša Longin poistovjećuje s Longinom satnikom, a katkad su to dvije odvojene osobe.

Pokajana grješnica **Marija Magdalena** prikazana je kako pod križem kleči i plaćući grli i ljubi križ, a katkada svojom kosom briše Kristovu krv koja kaplje niz križ.

Počevši od 6. st. prikazuju se lijevo i desno iznad križa sunce i mjesec, često antropomorfno oblikovani kao ljudski obrazi ili alegorijski likovi.

Po srednjovjekovnoj legendi, Kristov križ na Kalvariji bio je usađen na mjestu gdje je bio pokopan Adam, začetnik grijeha, kojega je uništio Krist svojom žrtvom na križu. Zbog toga ikonografija prikazuje Kristovu krv kako pada na Adamovu lubanju pod križem, na njegov kostur u grobu ili Adama kako u grobu kleči dižući sklopljene ruke prema Kristu, a katkada i skuplja u kalež Kristovu krv.

U ikonografiji raspeća prikazana su **četiri rimska vojnika** koji nožem režu Kristove haljine i dijele ih međusobno, ili sjede na tlu i bacaju kocku za »nešivenu« Kristovu haljinu. Taj detalj počinje se prikazivati već od 6. st. U kasnome srednjem vijeku vojnici su prikazani kao ružni i glupi zločinci, a u velikim prikazima raspeća u 15. i 16. st. prikazani su i kao konjanici oko križa.

Evangelje izvješćuje da je Krist zbog gubitka krvi trpio od žeđi i da mu je jedan vojnik prinio ustima na motki nataknutu spužvu natopljenu octom i žuču. Legenda spužvonoši pridaje ime Stefaton, a tipologija u njemu vidi predstavnika Židova. Postavljen je s lijeve strane križa. Kod antiknih izvršenja kazne smrću bio je običaj da se muke raspetime skrate razbijanjem kostiju

čekićem, kako bi se ubrzala smrt. Rimski vojnici slomili su dvojici razbojnika kosti, ali Kristu, budući da je već umro, nisu lomili kosti, nego mu je jedan od vojnika kopljem probio bok iz kojega je potekla krv i voda. Temeljem tog izvješća ikonografija je stvorila lik kopljonoše imenom Longin, kojega tipologija smatra i predstavnikom pokrštenih pogana, stavljajući ga s desne strane križa. Spužvonoša i kopljonoša pojavljuju se u ikonografiji već od 6. st.

U kasnome srednjem vijeku, u 15. st., u velikim i masovnim prizorima raspeća nastupaju **Židovi**, kao predstavnici farizeja i vijeća velikog svećenika. Oni raspravljaju pod križem, a karakteriziraju ih

semitske fizionomije, gestikulacije i kape, a katkada i zastavica sa znakom škorpiona.

Na početku gotike, u 13. st., pojavljuje se uski križ s izduženim korpusom i prekrizanim nogama pribijenim jednim čavlom. Pod križem nastupaju i svetci koji nisu bili svjedoci raspeća, kao npr. sv. Franjo Asiški i sv. Dominik.

Sjeverno od Alpa raspeće se u prvoj polovici 15. st. počinje prikazivati dramatičnije: Krist nosi tešku trnovu krunu, tijelo mu je pokriveno ranama, rebra su izbočena, Marija je klonula na zemlju probodena mačem, duše razbojnika preuzima anđeo ili đavao, a pod križem se pojavljuje veliko mnoštvo naroda. U Njemačkoj i Francuskoj pojavljuju se u tzv. kalvarijama, nastalih pod utjecajem križarskih ratova, s plastičnim figurama.

Poznata je kalvarija Sveto brdo kod Varallija, s čak 45 postaja križnog puta. U razdoblju baroka kalvarije su postale omiljenim odredištem hodočasnika. Križevi su se podizali na uzvisinama i brežuljcima uz kapele i crkve. Na prednjoj strani križa smješteni su Marija i Isusovi prijatelji, a ostali prostor zauzimaju Kristovi neprijatelji među kojima se nalazi i Pilat.

Pod utjecajem nizozemskih umjetnika u drugoj polovici 15. st. smanjuje se broj Kristovih neprijatelja pod križem u korist utemeljitelja raznih crkava i samostana, a u pozadini križa prikazuje se krajolik s gradom Jeruzalemom.

Rana renesansa u Italiji prikazuje skupinu pod križem manjim brojem figura, a u 16. st. Krist se počinje prikazivati s pogledom uprtim prema nebu.

Nikakve bitne promjene raspēja ne donose kasnija stoljeca, dok se novija umjetnost ograničava na manji broj figura, a kao poseban oblik raspēja pojavljuje se tzv. križno drvo, koje podsjeća na drvo života u zemaljskom raj.

Mjerila vrjednovanja sakralne umjetnosti

Počeci kršćanskog slikarstva već krajem 1. st. u katakombama zrače *sepulkralno-simboličkim značenjem*. Od tadašnjega profanog slikarstva kršćanski su umjetnici preuzeli tehniku i dekoraciju, ali su ju oplemenili novim kršćanskim sadržajem, koji se odnosi na život u Kristu nakon njegove smrti. Sve je drugo samo simbol uvjetovan pojmom *disciplina arcani*. Slikarstvo u katakombama povezano je uz grob i prekogrobni život i ono se razlikuje od kasnijeg slikarstva pokonstantinovskog razdoblja prakticiranog u bazilikama.

U katakombama slike imaju izrazitu eshatološko-parenetsku svrhu ili eshatološko-utješnu svrhu, dok u bazilikama prevladava didaktična ili poučna svrha, koja je od 4. st. pa sve do kasnog srednjeg vijeka dominantna. Tu didaktičku svrhu sakralne umjetnosti naglasio je Tridentinski sabor riječima »prizori iz povijesti našega spasenja, naslikani ili drukčije prikazani, poučavaju puk i utvrđuju ga u tome, da se sjeća glavnih istina vjere i da ih brižno opetuje«.

Kada je Crkva uvodila slikarstvo u hramove i crkve nije se pritom vodila artistskim razlozima, već praksom da vjernici u slikarskom uresu nalaze vjersku utjehu i vjersku pouku. Glavno je bilo prikazati sadržaj, a sve ostalo je bilo samo sredstvo, kojim se taj sadržaj izražavao. To je neka vrsta ekspresionizma. Tako je to ostalo do 13. i 14. st. Oko 1400. g. dotadašnji simboli zamjenjuju se dualizmom sadržaja i oblika. Crkva ostaje dosljedna i neprestano naglašava da joj je u prvom redu stalo do sadržaja, a umjetnici, u prvom redu, traže formu, oblik. Dok su se umjetnici uglavnom kretali unutar ustaljenih ikonografskih oblika, kršćanska se ikonografija neprestance razvijala, ali čim su umjetnici napustili sigurno tlo ustaljenih ikonografskih oblika, stvarajući tzv. »neobične slike«, u smislu kanona

1279. starog *Codexa iuris canonici*, tada dolazi do sukoba između crkvenog i umjetnikova poimanja umjetnosti.

Koliko god Crkva dopuštala slobodu u formalno-umjetničkom pogledu, ona se ne može odreći zahtjeva da slike u crkvama daju vjersku utjehu, pobudu i pouku te zato svojim sadržajem ne smiju biti protivne vjerskom uvjerenju, naučavanju i ćudoređu. Zato, bez obzira na umjetnikovo naglašavanje slobode stvaranja u formalnom pogledu, Crkva u »obradi« svetih slika za sebe zadržava pravo da o slikama izriče sud o tomu sadržavaju li pravovjerni vjerski sadržaj prikladno izražen umjetničkom formom. Kakva će biti ta forma, ovisi o samom umjetniku, kao i o vremenu, prostoru i kraju u kojem umjetnik živi i radi. Zbog toga *Konstitucija o svetoj liturgiji Drugog vatikanskog sabora (Sacrosanctum Concilium, VII, c. 123)* s pravom ističe: »Crkva nije nikada imala svoj vlastiti umjetnički stil, nego je dopuštala umjetničke oblike svakog vremenskog razdoblja, prema naravi i uvjetima naroda kao i prema potrebama različitih obreda, nastojeći da tijekom stoljeća brižljivo čuva umjetničko blago. Stoga neka umjetnost našeg vremena, svih naroda i krajeva ima slobodu djelovanja u Crkvi, samo ako dužnim poštovanjem i doličnom čašću služi bogoslužnim zgradama i svetim obredima. Tako će i ta umjetnost moći pridružiti svoj glas onom divnom slavospjevu što su ga najveći umjetnici spjevali katoličkoj vjeri kroz prošla stoljeća.«

Crkva dakle ne ulazi u stilska pitanja dokle god umjetnik izražava vjerske istine jezikom, koji je dostojan kuće Božje i koji je razumljiv vjernicima.

U kontekstu slikanja svetačkih likova, koji će se kasnije kao figurativne skupine pojaviti u prikazivanju Kristove golgotske drame, treba istaknuti nizozemski realizam, koji se pojavljuje u drugoj polovici 15. st. (Stjepan Lochner, † 1451.) oltar sv. Triju kraljeva u Kölnu i koji svetce odijeva u bogato ruho tadašnje građanske sredine. Biblijski se prizori odigravaju u građanskim sobama, a uza svete osobe prikazane su mnoge pojedinosti iz tadašnjega građanskog života. Zli ljudi su prikazani kao ružni.

Vestfalska škola, čiji je najizrazitiji predstavnik Konrad iz Soesta, i njegovo *Raspeće* u Bad Wildungenu prikazuje farizeje i vojnike kao vestfalske plemiće i seljake. Ta škola rado slika raspeće s puno realizma, najvjerojatnije pod toskanskim utjecajem preko papinskog Avignona. Židovi i sluge i vojnici prikazani su kao tadašnji Vestfalci te je nastala uzrečica da su Krista razapeli Vestfalci.

Via crucis croatica

Hrvatska povijest u mnogim svojim elementima nosi pečat križa. Smještena na razmeđu triju različitih kulturnih, političkih i vjerskih svjetova, Hrvatska je postajala plijenom pohoda nezasićenih osvajača. Primivši kršćan-

stvo pred više od 13 vjekova, Hrvati su ostali vjerni svojoj vjeri, boreći se za »križ časni i slobodu zlatnu«. Rimski prvosvećenici znali su cijeniti tu žrtvu i Hrvatima su podijelili naziv *Antemurale christianitatis* (Leon X.). Na ovom prostoru pravoslavlje je najdublje prodrlo u europsko tlo, ovdje je islam stvorio svoju najeuropskiju enklavu, a katolicizam se je zadržao u svom polaćenju prema zapadu. Kao što na početku hrvatskog pisma glagoljice stoji slovo *az*, koje oblikom označuje znak križa, tako, metaforički govoreći, na početku kulture hrvatskog naroda i njegove kršćanske opstojnosti stoji znak križa, a cijela njegova povijest se katkada doista pretvarala i u križni put (*via crucis*), oslikavajući njegovo ishodište i njegovu sudbinu. Najnovija povijest Hrvata također je povezana znakom križa. Bleiburška tragedija, u kojoj je izvršen najveći pokolj Hrvata u njihovoj novijoj povijesti, kao i započeti Križni put 15. svibnja 1945., sedam dana nakon završetka rata, na kojem su bez suđenja bili ubijeni Hrvati samo zato jer su ljubili svoj rod i dom hrvatski, predstavlja *Viam dolorosam et viam crucis* Hrvatske kao majke, koja oplakuje svoje sinove i kćeri.

Nije mi poznato je li se tko zanimao za Hrvatski križni put i njegove tragove u hrvatskoj umjetnosti. Želim upozoriti samo na neke fragmente hrvatske likovne umjetnosti koja se bavi pojavom koju bismo mogli nazvati *Via crucis croatica*.

Na potrebu istraživanja toga fenomena došao sam kao student Teološkog fakulteta Sveučilišta u Innsbrucku (1963. – 1967.), kada sam na Hungerburgu, iznad Innsbrucka, u tamošnjoj crkvi gledao zanimljivu sliku raspeća. Kristovi mučitelji bili su nacistički zločinci: Adolf Hitler i njegovi suradnici. Na velikoj zidnoj plohi crkve prikazani su u naravnoj veličini.

Nedaleko od Zagreba, u župnoj crkvi u Mariji Gorici nalazi se zanimljiv križni put, koji bi se mogao s pravom nazvati *Via crucis croatica*. Bježeći pred Turcima, hrvatski franjevci napustili su kraj oko Pounja 1517. g. i došli u Mariju Goricu na rijeci Sutli.

Križni put, koji su najvjerojatnije donijeli sa sobom, postavili su u novoagrađenu crkvu i samostan 1527. g. Kristovi mučitelji su Turci. Poncije Pilat je turski aga.

Đakovački biskup Antun Čolić (1752. – 1773.) 1762. g. podigao je propovjedaonicu na kojoj je reljefno prikazan lav kako u kandžama drži tursku glavu, a Josip iz Arimateje i Nikodem nose turski turban. Samostan je postojao do 1822. g., iako ga je Josip II. 1798. g. ukinuo, ali je posljednji franjevac upravljao župom do 1822. g.

Pod dojmom Domovinskog rata slikar Josip Pavlović 1992. naslikao je križni put koji je bio predstavljen našoj javnosti u prostorijama Kršćanske narodne stranke u Zagrebu na Veliki petak i koji sam predstavio javnosti. Bio sam impresioniran prikazom Kristovih mučitelja, koji su defilirali platnom u odorama i kapama četnika.

Zaključak

Tema raspeća u povijesti naše uljudbe i civilizacije predstavlja neodoljiv izazov za umjetnike kršćanskog svjetonazora ili za one koji su ponikli iz kršćanskog ozračja. Dvije su odrednice umjetničkog opusa pojedinih umjetnika koji u likovnom smislu čine tu religioznu temu fascinantnom: ljudsko tijelo i njegova egzistencijalna drama umiranja i trajanja. Mukotrpní Kristov put na Kalvariju nastavlja se na putu prema Uskrsu. Smrt ne trijumfira.

Život je ono što pobjeđuje. U tom kontekstu prema transcenciji patnja i umiranje postaju realnost, koja preko tragedije Golgote i Velikog petka vodi do radosti uskrsnog jutra, jer Kristova žrtva, a preko nje i svaka ljudska žrtva postaje plodonosna.

Zbog toga crteži, reljefi i tempere Želimira Janeša, Stipe Sikirice i Branka Ružića, Mate Mihinice, Mire Dulčić, Mira Vuće, Ante Despota i Eugena Kokota, Zdravka Tišljara, Ivana Antolčića, Latice Ivanišević, Ratka Petrića,

Branka Ružića, Zlatka Kauzlarića Atača i Sljepana Gračana, Vinka Fabrisa i Aleksandra Augustinčića, Josipa Poljana, Zlatka Karaule i Ivana Lackovića Croate te Josipa Poljana i Danijela Žapčića, tematski predstavljaju jedan novum koji smijemo nazvati *Via crucis croatica*. Poruka je te drame transparentna: nijedna žrtva nije uzaludna. Ta je slika u likovnom smislu naj sugestivnija. Put do križa mučan je i bolan. Krist sve podnosi, i umiranje, koje rađa novi život. Na križu se rađa novi život, pogažen ustaje, pobijeden pobjeđuje, ponižen se uzvisuje, ubijen oživljuje. Rastrgan Kalvarijom na koju ga je dovelo i naše vrijeme obilježeno ratom i ekološkim katastrofama, Krist patnik zrači snagom života. Zato zadnja postaja nije XIV. postaja, *Isusa polažu u grob*, već XV. postaja, *Isus je uskrsnuo*. To je nova soteriologija, koja likovnim putem veliku temu baroka ponovno vraća u svijest današnjeg čovjeka. Golgota ne znači kraj i mrak, jer dolazi svjetlost i uskrsnuće. Tako se ta sugestivna likovna manifestacija uključuje u misli koje je u svojoj zbirci *Pečalba*, iz 1913. g., pod naslovom *Bog Uskrsa*, u riječi pretočio A. G. Matoš: »U noći, u magli, u kaosu zapalio je vječnu svijeću ljudskoj nesreći. Uskrsnuo je kao primjer, da svi mi u Njegovu duhu uskrsnuti možemo.«

Sažetak

Križnim put je kršćanski običaj ophoda označenih, naslikanih ili sagrađenih mjesta na spomen Kristove muke. Prema izvješćima evanđelja, Krist je pod bremenom teškoga križa išao od predvorja Pilatove palače kroz grad Jeruzalem na brdo Kalvariju. Taj put prozvan je *via crucis*, križni put ili put križa. U Jeruzalemu su hodočasnici i sami označavali razna mjesta postavljajući kamenje ili gradeći kapele u želji da sačuvaju uspomenu na put kojim je hodao Krist noseći križ. Sadržaj pojedinih postaja danas uglavnom odgovara izvješćima evanđelista. Nakon što su Arapi 637. g. zauzeli Jeruzalem, kršćani više nisu mogli masovno pohađati grad i obavljati pobožnost križnoga puta. Pod utjecajem franjevaca dobila je pobožnost Križnog puta nove poticaje. Franjevci su od 14. do 16. st. vodili hodočasnike na tzv. *circulus sanctus* (sveti križni put), kojim je, navodno, nakon Kristova uskrsnuća dnevno hodala Marija. U nekim dijelovima Italije križni put sastojao se od 43 postaje. Današnji uobičajeni broj od 14 postaja nastao je u 16. st., a varirao je između 12 i 15 postaja. Prvi likovni prikaz križnoga puta na zapadu susrećemo u 15. st. u nekim samostanima. Značajne likovno oblikovane križne putove nalazimo u 18. st. Križni putovi druge polovice 19. st. karakteristični su po svojoj povijesnoj situiranosti, dok se 20. st. ograničuje na bitne elemente pasionske tradicije, izbjegava brojnost figura i nastoji simbolikom izraziti dramu trpećeg i umirućeg Bogočovjeka. Raspeće ili likovni prikaz Kristove smrti na križu dugo vremena ne nalazimo u umjetnosti ranog kršćanstva, i to zbog socijalno-psiholoških razloga – straha da se smrt na križu prikaže kao nešto sramotno.

Kao što na početku hrvatskog pisma glagoljice stoji slovo az, koje oblikom označuje znak križa, tako, metaforički govoreći, na početku kulture hrvatskog naroda i njegove kršćanske opstojnosti stoji znak križa, a cijela njegova povijest se katkada doista pretvarala i u križni put (*via crucis*). Najnovija povijest Hrvata također je povezana sa znakom križa.

Summary

The Way of the Cross is a customary Christian procession marked, painted or constructed in remembrance of Christ's Passion. According to reports of the Gospel, Christ under the heavy burden of the Cross walked from the court of Pilate's palace through the city of Jerusalem to Mount Calvary. This path was named the *via crucis*, or Way of the Cross or Stations of the Cross. In Jerusalem, the pilgrims themselves denoted different places setting stones or building a chapel in order to preserve the memory of the path in which Christ walked carrying the cross. The content of individual stations today generally responds to the reports of the evangelists. After the Arabs conquered Jerusalem in 637, Christians were no longer able en masse to visit the city and perform the piety of the Stations of the Cross. Under the influence of the Franciscans the devotion of the Way of the Cross saw new incentives. The Franciscans from the 14th to the 16th centuries led pilgrims on the so called *circulus sanctus* (the Holy Way of the Cross), which was purportedly daily trodden upon by Mary after Christ's resurrection. In some parts of Italy the Way of the Cross had from 43 stations. Today the usual number of 14 stations stemmed from the 16th century and varied between 12 and 15 stations. The first artistic presentation of the Way of the Cross in the West was seen in the 15th century in some monasteries. Significant artistically shaped Ways of the Cross are found in the 18th century. The Stations of the second half of the 19th century are characterized by their historical situatedness, while the 20th century is limited to the essential elements of the Passion tradition, avoids an abundance of figures and seeks through symbolism to express the drama of suffering and dying of the God-man. Crucifixion or visual display of Christ's death on the cross is not found for a long time in the art of early Christianity. This is due to social – psychological reasons, as the fear of death on the cross is displayed as something shameful.

Just as at the beginning of the Croatian Glagolitic alphabet there exists the letter az, whose shape indicates the sign of the cross, so, metaphorically speaking, at the beginning of Croatian culture and its Christian existence is a sign of the cross. Croatia's whole history was at times turned into a Way of the Cross (*via crucis*). The most recent history of Croatians is also associated with the sign of the cross.

DODATAK:

GRAFIČKI PRIKAZ KRIŽEVA S NAZIVIMA ZA SVAKI POJEDINI KRIŽ

Križ

Križ (latinski *crux*, grčki *stauros* = stup) najrašireniji je i najizrazitiji znak kršćanstva. Križ je kod Rimljana bio sprava za mučenje na kojoj je Krist bio mučen i na kojoj je umro. Tako je križ od znaka poniženja i sramote postao znakom i simbolom slave i ponosa.

Križ je, kao ikonografski oblik, bio poznat i prije Krista, kao »svastika«, riječ koja u sanskrtskom označuje oblik jednokrakog križa s krajevima savijenim pod pravim kutom. Takav oblik bio je jedan od hinduističkih religioznih znakova, a označavao je sunce i plodnost. Njemački nacisti učinili su svastiku svojim simbolom poznatim pod nazivom *Hakenkreuz*.

Razapinjanje na križ kao mučenje izmislili su Feničani. Kao sprava za mučenje početno je bila jedna uspravna greda (*patibulum*), kojoj je pri vrhu ili na samom vrhu bila pridodana jedna vodoravna greda (*antenna*). Na dnu te uspravne grede nalazio se mali oslonac za noge (*suppedaneum*), a na vrhu je bila pribijena pločica na kojoj je bio ispisan natpis s imenom i krivcem osuđenika (*titulus*).

Veličina, položaj i međusobni odnos tih dviju greda stvorili su brojne varijante križa, koje su u raznim razdobljima povijesti imale posebno značenje i simboliku.

Donosimo grafički prikaz križeva s nazivima za svaki pojedini oblik:

1. Latinski križ

2. Petrov križ (*crux inversa*)

3. Tau križ ili križ sv. Antuna (*crux eapitata, crux ordinaria*) Pustinjaka (*crux commissa, T križ*)

4. Račvasti križ

5. Grčki križ

6. Andrijin križ (razbojnički križ, Y križ) (*crux immissa, crux quadrata*) (*crux decussata*)

7. Nadbiskupski križ (*crux gemina, dvostruki križ*)

8. Papinski križ (*crux papalis*)

9. Ruski križ

10. Ruski križ

11. Slomljeni križ

12. Klinasti križ

13. Plosnati križ

14. Malteški križ

15. Jabučasti križ

- 16. Trolisni križ (Lazarov križ, brabantki križ)
- 17. Štakasti križ (*crux patibulata*)
- 18. Štakasti križ (*crux patibulata*)
- 19. Sidrasti križ (*crux ancorata*)
- 20. Sidrasti križ (*crux ancorata*)
- 21. Sidrasti križ (*crux ancorata*)
- 22. Ponovljeni križ
- 23. Jeruzalemski križ (križ Svetog groba)
- 24. Rimski Sveti križ
- 25. Kukasti križ (*crux dissimulata*, svastika)
- 26. Rotirajući kukasti križ
- 27. Sunčani križ
- 28. Posvetni križ
- 29. Udvostručeni kukasti križ
- 30. Njemački gimnastički križ (četiri slova
F: *frisch* = svjež, *fromm* = pobožan,
frolich = veseo, *frei* = slobodan)
- 31. Gamadija (*crux gammata*, od 4 slova T)
- 32. Koptski križ (križ sa čavlima)
- 33. Biserni križ (*crux gemmata*)

34. Egipatski križ

35. Kombinacija egipatskog Antunovog i sunčanog križa

36. Kombinacija sidrastog i egipatskog križa (*cruces ansata ancorata*)

37. Križ uzdignut iznad zemlje

38. Varijanta uzdignutog križa sa šest zrna pijeska

39. *Arbor vitae* (*cruces virescens*)

40. Arkandeoski križ

41. Varijanta arkandeoskog križa

42. Križ četiriju evanđelista

STANKO ŠPOLJARIĆ

POSTAJE KRIŽNOG PUTA U ZAGREBAČKIM CRKVAMA

Slijed postaja križnoga puta sastavni je dio svakoga crkvenog prostora, likovno, odnosno umjetnički riješenog na različite načine, s ostvarenjima istinskih umjetničkih dosega, ali i primjerima koji zadovoljavaju tek razinu likovne korektnosti. Prikazi postaja križnoga puta svojevrсни su poliptih i u određenom broju slučajeva naglašenog su autorskog pečata, prepoznatljive umjetničke rukopisnosti, osmišljeni za konkretnu crkvu, no u znatnom broju primjera scene puta križa umnožene su na potki već izvedenih slika ili reljefa. Zanimljiva je situacija s istim križnim putem, koji se nalazi (s razlikama u nijansiranju tona, odnosno patine samoga brončanog reljefa) čak u tri zagrebačke crkve, Sv. Petru, Sv. Nikoli Taveliću u Kustošiji i crkvi Blažene Djevice Marije u Stenjevcu. Snažnom ekspresionističkom gestom u reduciranosti prostora suvremenim senzibilitetom izražena je potresnost Kristova golgotskog martirija.

Kod križnog puta radi se o dojmljivim djelima afirmiranih umjetnika, ali i djelima autora koji istina prate ikonografsku stranu ove velike teme no bez dublje umjetničke razrade. Osim toga, poradi importa (poglavito iz Italije i Austrije) cjelovitog prikaza križnog puta, svjedoci smo da su neki slikari za nas ostali anonimni, ponajviše jer se nisu izdignuli iznad shematike načina. Dakako da je prilično teško svesti likovne značajke brojnih primjera teme koji krase prostore naših crkava na zajednički nazivnik, jer su odraz različitih stilskih oznaka. Ipak, vidljivo je podržavanje realističnog koncepta, čitkost prikaza Kristovog kalvarijskog hoda. Razumljivo, stupanj realističnosti nije identičan, kao ni davanje pažnje detaljima. Svakako treba uzeti u obzir da slika u sakralnom prostoru treba biti razumljiva i bliska vjernicima. Time se ne isključuju likovne inovativnosti, no one trebaju biti provedene s mjerom i sačuvanim nitima s tradicijom. Postaje križnog puta su s te strane posebno osjetljive, jer su sastavni dio korizmene pobožnosti, utkane u sam sukus katoličkoga vjerskog opredjeljenja. Neraskidivi su dio crkvenih prostora oblikovanih u slijedu stoljeća, s različitim obilježljima arhitekture. Postaje križnog puta vrlo rijetko odgovaraju vremenu izgradnje crkava iz

ranih stoljeća. Istina, u njima prevladavaju primjeri osmišljeni na načelima klasične estetike, no nastali nakon datiranja izgradnje same crkve.

Tema križnog puta u zagrebačkim crkvama vrlo je kompleksna i traži temeljitu stručnu analizu, koja treba pratiti umjetničke utjecaje, dodire različitih sredina, ukus vremena i favoriziranje nekog načina ili škole, financijske mogućnosti, pa i same teološke akcente. Ovaj tekst tek je kroki silno inspirativne teme, s težištem na nekoliko cjelina, nastalih u posljednja dva-tri desetljeća, u crkvama građenim u to vrijeme, a koji mogu ilustrirati osobne kreativne izričaje umjetnika u različitosti oblikovnih koncepcija.

Novijeg je datuma križni put velikoga hrvatskog slikara Vasilija Jordana u crkvi sv. Antuna Padovanskog na zagrebačkom Sv. Duhu. U visoko valoriziranoj Denzlerovoj arhitekturi iz četrdesetih godina 20. st., po projektu B. Bernardija, došlo je do izvjesnih promjena samog interijera 1984. g., kada je na rasteru zida postavljeno Jordanovo djelo. Karakterističnim potezom u tvorbi likova i cijelog ambijenta Jordan tonskom njegovanošću oblikuje površinu, inzistirajući na suptilnosti svjetla. Služeći se T križem sv. Antuna Jordan je postavom samog simbola muke sugerirao rast drame na putu ka Golgoti.

U Crkvi Majke Božje Žalosne u naselju Špansko Drago Bušić izveo je prije dvadesetak godina brončane reljefe relativno komornog formata. Iz jednolikog fonda izrastaju likovi marno oblikovani u navođenju činjeničnog. Zanimljiv je postav samih reljefa, koji su raspoređeni u četiri, odnosno tri postaje u slijedu konkavno konveksnog ritma. Sami vitraji i slobodne zidne plohe potakle su ideju o takovom rasporedu.

U crkvi bezgrješnog začeca BDM u zagrebačkim Oranicima, crkvi građenoj u novom tisućljeću, križni put osmislio je kipar Petar Ujević, koji je svoj opus obogatio i slikarskom dionicom. Ujević je u podatnoj masi plastičnog podrijetla osmislio reljefe povezujući sklonost k taktinom i tvarnom s vrlo intenzivnom bojom. Jaka koloristička komponenta integralni je dio uprizorenja, s manje ili više složenim scenarijem.

Reljef je i vid likovne tehnike Jure Žaje, primijenjene u velikim ploham uprisutnjenog križnog puta u samostanu Bezgrješnog Začeca u Dubravi (Hercegovačka franjevačka provincija). Kako su brončani reljefi nastajali između 1982. i 1992. g., raniji i kasniji radovi međusobno se razlikuju, s rasponom od početne realističnosti i postupne stilizacije oblika do nenametljive ekspresionističke pokrenutosti.

U zagrebačkoj Općoj bolnici »Sv. Duh«, u istoimenoj zagrebačkoj ulici, u kapeli Blažene Djevice Marije, Tihomir Lončar je 2007. g. povezo nekoliko postaja na površinama stakla (200 × 200 cm), oslika-

vajući ih paletom čistih odnosa, s crvenim i plavim draperijama likova te isticanjem njihove epiderme. Svjetlo, odnosno tamnoplavi fond, nositelji su kromatske transparentnosti u zgsnutosti scena, koje završavaju prizorom uskrsnuća.

Sličnu slobodu adiranja prizora proveo je i Josip Botteri Dini u kapeli Vojnog ordinarijata na Ksaveru. Botteri je na klasičnom vitraju, usklađenih partikula, s jasnim obrisima, istinskim umjetničkim nadahnućem i blistavošću boja u sadržajnom slijedu, koji je osmislio i u nizu hrvatskih crkava, dao dimenziju monumentalnog i meditativnog.

Postaje križnoga puta, koje je u Europu uveo dominikanac Alvaro u Córdoba još u 15. st. i koja se već u 17. st. od početnih sedam ustalila na današnjih četrnaest (sa sve prisutnijom tendencijom i petnaeste postaje, uskrsnuća), inspiracija su i odgovornost umjetnika. Jer slika su i mjesto molitve. U crkvama Zagrebačke nadbiskupije nastala je prava galerija kao rezultat ljubavi i vjere svih naraštaja. A koje smo mi nastavljajući. Ovaj tekst tek zavirivanje u to bogatstvo. Za početak promatranog preko ostvarenja naših dana.

Sažetak

Slijed postaja križnoga puta sastavni je dio svakoga crkvenog prostora likovno, odnosno umjetnički riješenog na različite načine, s ostvarenjima istinskih umjetničkih dosega, ali i primjerima koji zadovoljavaju tek razinu likovne korektnosti. Kod križnog puta radi se o dojmljivim djelima afirmiranih umjetnika, ali i djelima autora koji istina prate ikonografsku stranu ove velike teme. Postaje križnog puta su sastavni dio korizmene pobožnosti, utkane u sam sukus katoličkoga vjerskog opredjeljenja tijekom cijele godine. Neraskidivi su dio crkvenih prostora oblikovanih u slijedu stoljeća, s različitim obilježjima arhitekture u zagrebačkim crkvama.

Summary

The sequence of the Stations of the Cross is an integral part of every church with the art form resolved in different ways, with true artistic achievements and others which satisfy the basic level of visual art. Some of the Stations of the Cross are impressive works of renowned artists, as well as authors who follow the true iconographic side of this great theme. The Stations are an integral part of Lenten devotions, woven into the very essence of Catholic religious commitment throughout the year. They are an inseparable part of the church space formed in various sequences of centuries, within different forms architecture in Zagreb churches.

ČETIRI PREDSTAVE U ZNAKU KRIŽA

U danima Domovinskog rata neki su simboli vjere, dugo zapretani u srcima ljudi i potisnuti među crkvene zidove, buknuli jarkom silinom. Krunica oko vrata naših gotovo golorukih branitelja, i na krunici križ. Predmet koji je dugo vremena pribivao samo u blagim rukama starica za večernje molitve postao je na svjetlu sunca i dana simbol borbe, hrabrosti i spremnosti. Spremnosti na žrtvu. I na krunici križ. Poljubili bi ga prije odlaska u okršaj, zahvalno ljubili ako su se živi iz njega vratili. Razvidno je da je križ kao simbol hrvatske nepokolebljivosti i hrvatske spremnosti na žrtvu morao zasvijetliti i u onome umjetničkom mediju koji je u najizravnijem dosluhu s ljudima, s okruženjem, s vremenom. A to je kazalište. U ovome malom zapisu prisjetit ću se četiriju kazališnih trenutaka, četiriju predstava u koje sam, kao redatelj, unio znak križa kao središnji motiv.

1) 7. kolovoza 1991. u okviru Splitskog ljeta postavili smo u crkvi sv. Dominika, nasuprot istočnih zidova Palače, prikazbu pod nazivom *Dramski prizori skladatelja splitske katedrale*. Prvi dio bio je posvećen skladbama Julija Bajamontija, drugi je donio djelo *Šimun Cirenac*, našeg sudobnika Šime Marovića. Ovdje će biti riječ o Marovićevu djelu. Tih dana kolovoza rat je već zahvaćao hrvatske prostore. Već su se dogodili zločini Plitvica i Borova. Mlada hrvatska država je grčevito tražila put spasa. Bilo je već razvidno da put slobode vodi preko Golgote i da nam na tom putu valja ponijeti križ. Marovićev dramski oratorij govorio je upravo o tome. O nošenju križa.

Autor teksta bio je župnik splitske katedrale Ivan Cvitanović. Evo što je tim povodom zapisao: »Čovjek se pita: zašto ovaj oratorij maestra Šime Marovića nosi naslov Šimun Cirenac kad je očito da je čitav prožet mukom Kristovom? Evo zašto to nije Muka. Šimun omeđuje i određuje mjesto i vrijeme njegova događaja. Šimun se vraćao s polja i čuo u Pilatovu dvorištu nerazgovjetnu buku i viku *propni, raspni ga*. On ne shvaća razloge tolikog bijesa naroda, ali je znatiželjom pozvan da sačeka ishod. I biva izabran da Isusu ponese Križ do Kalvarije. On, čovjek, Šimun, od sada će Bogu pomagati nositi Križ. U njemu se rađa revolt: zašto Križ baš na mojim ramenima? I kad ga Isus zazovne imenom, ljubav mu srce preplavi, on prihvaća biti sudionik. On ima iskustvo boli, tjelesne boli

zbog muka od Križa i duševne boli zbog sućuti s tuđom patnjom. Šimun je ovdje središnja tema.«

Scenski prostor pred oltarem crkve bio je nužno sužen. Na tri stube oltara postavili smo zbor, postrance nagurali orkestar, pedesetak glazbenika, a pred oltarom ostao je još nevelik prostor za scensku radnju, koja je pripadala trojici protagonista. I na tom malom prostoru je sve bilo oskudno. Protagonisti u grubim haljama i kao središnji predmet križ. Veliki drveni križ, koji su Krist i Šimun trebali ponijeti.

Ta zbijenost, gusto tkivo glazbenika i protagonista pred oltarom i postrance nije smetala. Spajala je oltar i radnju sa slušateljima u crkvenim klupama i događalo se neko neobično i drago zajedništvo.

Njih troje dakle na prostoru za radnju. Krist (bas) je bio Franjo Petrušanec, Šimuna (tenor) je pjevao i glumio Janez Lotrič, a pripovjedač (sopranska dionica) je »tumačio događaje ponekad u parlandu, a češće uzbudljivim pomacima u skladu s dramaturgijom predložka«. Bila je to Ivanka Boljkovac. Krist će i patnju iskazivati »širokim melodijskim plohamama koje se uzdižu prema visinama«, a Šimun svoja stanja i svoju patnju iskazuje »gradativnim pomacima« (riječi Miljenka Grgića).

Nije bilo, rekoh, prostora za velika i duga kretanja. *Via crucis* bila je sužena. Samo pjev, ljepota Marovićeve glazbe i ljudsko tijelo sabijeno pod teretom križa. Križ je pritiskao tijelo, gonio ga prema tlu, ali ga je i uznosio i već pokazivao put preobrazbe. Padali su i posrtali Krist i Cirenac pod teretom križa, padali na koljena, ali tada bi ih novi uzlet glazbe pozvao da ustanu, da nastave. Da vjeruju. Ključna je figura prikazanja koja predskazuje uskrsnuće. Šimun još kleči pod križem, a Krist je njemu s lijeva uspravljen s podignutom desnom rukom blagoslova, već u svojoj slavi. Blisko su u slici nazočni trpljenje križa i uskrsnuće.

Gledao sam prikazanje (bolja je to riječ nego predstava) iz dna crkve pokraj ulaznih vrata. Bilo je to prije dvadesetak godina i sve slike više nisu posve jasne. Ali još zorno vidim iznad glava gledatelja taj veliki drveni križ kako se kreće, kako se uzdiže, a zatim zaranja među siluete gledatelja, da bi se onda opet uspravio i uzdigao. I sjećam se što nam je to kratko prikazanje, trajanja manje od jednog sata, u tim vremenima značilo. Govorilo je da je u vremenima što slijede svakom od nas na ovaj ili na onaj način, kao i cijelomu hrvatskom narodu, suđena sudbina Šimuna Cirenca. Sa Šimunom Cirencom započeo sam ovaj svoj kazališni ciklus u znaku križa u vremenima Domovinskog rata. Sa Šimunom ću ga, kako će se vidjeti, i zaključiti.

2) Nakon dugih i pomnih priprema, u Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu izveden je 11. ožujka 1993. *Porin* Vatroslava Lisinskog,

u izvornom i cjelovitom obliku. Prikazivanje kultne opere hrvatskog domoljublja u vrijeme kad je trećina hrvatske države gažena srpskom čizmom, kad je sloboda cjelovite domovine bila još puka nada, imalo je posebnu važnost. *Porin* je bio prikladan predložak da se prikaže proces osvješćenja jednog naroda, naroda koji muklu nemoć pred moćnim osvajačem postupno preobražava u nagon otpora. Priprema se na rat za oslobođenje. Iz zbjegova u špiljama, iz skloništa u planinama izlaze borci na čistinu oslobodilačkog rata. U tom je procesu središnji trenutak investitura mladog vođe Porina, koji će primiti mač Ljudevita Posavskog i povesti Hrvate u boj.

Nije nam ovdje pripovijedati fabulu *Porina*, svima dobro znanu, niti razglabati o ljepotama njegove ipak tako lirične glazbe. Zastat ću samo na činu koji spomenuh, na činu investiture mladog vođe. A taj se čin odvija u znaku križa.

Zorka je na poziv Sveslava predala Porinu u ruke moćni mač. Uzimajući ga, Porin neće istaknuti njegovu oštricu. Uzdignut će ga, visoko će ga podignuti u znak križa. Svi će ostali hrvatski bojovnici, slijedeći Porina, svoje mačeve također podignuti u znak križa. Jasno je kazano u čijem imenu (*in hoc signo vincis*) započinje hrvatska borba i pod čiju se zaštitu ona stavlja. Ali još nešto. Križ označava i narav, a rekao bih, i načela te borbe.

Suprotivna je naravi franačke borbe. Franci su u svojem obrednom prizoru zakletve prije obračuna s Hrvatima, mračnom prizoru isukanih mačeva, koji je u mojoj predstavi nalikovao na crnu misu, najavili i narav i ciljeve svog ratovanja: uništiti, poharati, zgaziti, etnički očistiti hrvatsku zemlju. Bila je to i narav rata koji se u to vrijeme, kad smo izvodili *Porina*, vodio na hrvatskom tlu. Porin je najavljujući boj u znaku križa najavio i moralne naloge svog vojevanja. Najavio je i završni prizor u kojem je, gotovo snažniji od radosti hrvatske pobjede, motiv oprosta. Istina, svojim dobrom stvorili su Irmengarda, Klodviga, Klotildu, tu moguću premonsnicu između pobjednika i poraženih. Zbog tog dobra, ali zacijelo i zbog naloga križa, u čijem je znaku započeo pobjednički rat, Porin oprašta. Zarobljenim Francima dopušta odlazak i povratak u domovinu. Pobjeda je zacijelo preduvjet oprosta. A križ njegov duboki razlog.

Premijera *Porina*, rekoh, bila je u ožujku 1993. Daleko su još i »Bljesak« i »Oluja«. Ali naš *Porin* pokazao je da je križ jamac hrvatske pobjede. Sa svim onim što taj znak znači. I na što obvezuje.

3) Iste godine 1993., 14. srpnja, izveli smo na Peristilu za Splitskog ljeta novi dramski oratorij Šime Marovića *Sonata za staro groblje na Sustipanu*. Kao kodu dodali smo prolog i epilog iz *Mefistofela* Arriga Boita.

Zločinima nad živima 50-ih se godina u Splitu pridružio i zločin prema mrtvima: uništeno je staro groblje na Sustipanu. Groblje na litici iznad mora, groblje pod čempresima. Groblje sjećanja i uspomena. A komunistima je, čini se, trebalo poharati i sjećanja i uspomene i sve ono na čemu se temelji identitet jednog grada, jednog naroda. Ne sjećam se da je tada itko prosvjedovao. Ipak, zločin nije ostao bez traga. Krajem 50-ih pojavila se mala knjižica pjesnika Tončija Petrasova Marovića *Asfaltirano nebo*. U zbiru triju poema je zadnja bila *Sonata za staro groblje na Sustipanu*. Prosvjedovao je pjesnik. I napisao stihove:

*Nitko ne bi smio iskapati mrtve...
Ali tko mari za to kad je otimanje
izjednačeno s oslobođanjem.*

Tonči Petrasov volio je tu poemu i želio njezino uprizorenje. O tome smo i razgovarali. Bio sam neizmjerljivo radostan kad sam saznao da je Šime Marović *Sonatu* uglazbio i da će se tako nastaviti naša suradnja započeta prije dvije godine *Šimunom Cirencem*. Partitura za sopran, tenor, mješoviti zbor i orkestar nadahnuta je »vukovima ovog podnježblja, pučkim napjevima, starocrkvenim ljestvicama koje obilno nalazimo u našoj staroj crkvenoj baštini. Nigdje nisam doslovno citirao pojedni pučki crkveni napjev, ali se osjeća dah izvornosti i autohtonosti« – kazivao je autor. Glazba zaista izvrsna, ali dramski raspored posve statičan, oratorijski. Dirigent Bareza kazao mi je da ne vidi tu nikakvu scensku mogućnost i da je najbolje djelo izvesti koncertno, kao oratorij. Ipak, nisam odustajao, osjećao sam da u toj glazbenoj *Sonati* o poharanom groblju mora postojati jaka jezgra dramskog, prikazivačkog. Pratili su me stihovi Tončija Petrasova:

*Nema više križeva
Ni tvojih mrtvih
Moj Sustipane.*

Nema više križeva. Vraćala mi se slika tog groblja kad su ga uništavali. Hrpe pobacanih, razbacanih križeva, rasutih po tlu bez pažnje, bez milosti. I činilo mi se dopuštenim zamisliti te pokojnike, otjerane iz zemlje koja im bijaše pripala, kako se vraćaju, kako traže svoje križeve, kako išću svoje grobove. Koristio sam pozornicu koja je imala izlaz odozdo, iz dubine. Postavio sam na nju nekoliko hrpa križeva. Izlazili su zboristi u bijelim haljama, ti prognani pokojnici, izlazili su iz dubine. I kad bi pronašli svoj križ, svoje mjesto, izgovarali su optužbu: »Nitko ne bi smio iskapati mrtve.« Zamislio sam i dvije osobe koje pohadaju to poharano groblje. Sopran, bila je to Ivanka Boljkovac, Gospođa koja je sjećanje, koja nosi cvijeće da bi ga položila na grobove kojih više nema,

i tenor Pjesnik, bio je to Janez Lotrič, koji sabire u sebi svu patnju radi zala svijeta, radi mržnje što i mrtve dohvaća i koji vapi: »Potrebno mi je imati tiho groblje uz more.« Križevi koje su članovi ansambla posvajali postajali su tako osobni, svjedočanstvo bića i njegova uspomena.

Ali ni taj put nije bila riječ samo o prošlosti. Stari poharani grobovi susretahu se s novim grobovima i novim poharanim grobljima na ranjenoj hrvatskoj zemlji. Šime Marović je zapisao: »Ali ratna nesreća zadesi hrvatski narod. Odabrao sam stihove iz Tončevih pjesama. Iz tih pjesama izabrao sam stihove za dušu, za ovo vrijeme (i za sva vremena) u ovom krvavom povijesnom hodu. Ne smije se zaboraviti... Ne smije se izbrisati iz pamćenja... A nek bude na spomen budućim naraštajima, to staro raskopano groblje na Sustipanu i toliki svježiji grobni humci gdje danas počivaju zaljubljenici rodne hrvatske grude.«

Raspri o zlu koje se zbiva na samoj razini zemlje, i reklo bi se, pomalo ispod nje, dopisali smo, rekoh, prolog i epilog Boitova *Mefistofela*, koji na razini svemira, na razini počela obnavlja tu istu raspru. Križ je povezo *Sonatu za staro groblje* i *Mefistofela*. Kada su svi Marovićevi pokojnici, noseći svoje pronađene križeve, napustili prostor pozornice, ostavio sam sasvim naprijed na prosceniju jedan usamljeni križ. U epilogu, na kraju svoje raspre s Mefistofelom, kada se hoće otrgnuti od njegova demonskog zagrljaja, Faust, isti onaj pjevač koji je bio Pjesnik u *Starom groblju*, primijeti taj ostavljeni križ. Hita k njemu, pada na koljena, uzima ga, grli ga, privija na srce. Putem križa obavlja svoj čin iskupljenja.

4) U vremenu Domovinskog rata Dubrovnik je proživio svoju muku. Godine 1996. otisci te muke bili su još nazočni, posvuda vidljivi. Kosturi izgorjelih zgrada, skele, zaštitne ograde, tragovi granata po pločama Straduna. Javila se tako ideja da bi dvije večeri prije Velikog tjedna Grad mogao biti prostor, ali i na stanovit način, protagonist muke. Činilo se je mogućim da se tekstualna podloga muke grada preuzme iz tekstova što pripadaju hrvatskoj pasionskoj baštini Junija Palmotića, Frana Galovića, Rajmunda Kuparea, Ivana Bakmaza i Darka Lukića, a da se između tih tekstova umetnu dubrovački prizori, prema zamisli Petra Brečića. Znali smo da to mora biti muka bez fizičke nazočnosti Krista. On je dramska *persona in absentia*. Njegova je nazočnost sveprisutna. On je nazočan u nadama i patnjama drugih. On obasjava i vodi. Ali je nevidljiv.

Pošli smo od topografije. Od ulice Prijeko prema gornjim zidinama uzdiže se četrnaest ulica. Na početku svake od njih, na onih prvih nekoliko stuba što kreću od Prijeka, zamislili smo postaje muke. Ovdje nećemo spominjati sve te postaje u kojima su se izmjenjivali pasionski tekstovi i prizori ranjenog Dubrovnika. Predstava je zamišljena u protjecanju.

Gledatelji su krenuli od Onofrijeve česme prema Prijeku i zatim Prijekom od ulice do ulice, od postaje do postaje. Na svakoj postaji dočekivao je kratki prizor. Kad bi se odigrao, kretalo se dalje. Među gledateljima, kao jedan od prohodnika, slučajnih prohodnika, bio je i glumac Božidar Alić, u našem prikazanju Šimun Cirenac. Hodao je tako bezbrižno među gledateljima. Došlo se do 11. postaje, Boškovićeve ulica. Tu obični šetač postaje osoba muke. Prizor je uzet iz *Šimuna Cirenca* Ivana Bakmaza. Justo i Parapuš sjede za stolom jedne od taverni na Prijeku, na uglu Boškovićeve ulice. Sjede i piju. Postrance je na zid oslonjen Križ. U šetnji među gledateljima nailazi i Šimun. Posve slučajno zamijete ga Justo i Parapuš. Traže da pomogne nositi križ. Šimun se izvlači, jer kakve on s tim ima veze, on poznaje gradonačelnika. Kako se oni to usuđuju? Ipak ga natjeraju da uzme križ. Šimun ulazi u odnos s križem. Najprije ga odbija, mrzi, ne prihvaća. Onda, kako sve više osjeća njegovu težinu, stvarni fizički odnos postaje put spoznaje. Kroz odnos s križem, s njegovom težinom, stvarnom, fizičkom, Šimun spoznaje i Isusa.

Boškovićeve ulica je ona što gore završava rupom, izlazom kroz zidinu. Šimun se strmom ulicom uspinje s križem. Posrće, kao da će pasti, ostaviti križ, ali ne, ne može, opet će ga obujmiti. Justo i Parapuš vratili su se u krčmu. Šimun se uspinje sam, više ga nitko ne tjera, kako se uspinje, kako ide prema gore, kako se od gledatelja udaljava, njegov dijalog s Isusom postaje sve glasniji. I već gore vrlo visoko odjekuje Šimunov glas: »Prepoznao sam te, Isuse. Prepoznao sam te po pogledu. Kad su rekli da ti pljunem u lice i da ću biti slobodan, onda sam te prepoznao, Isuse. Nisam te zatajio. Nisam pobjegao. Ponijet ću tvoj križ, Isuse.« Ponavlja tu rečenicu nekoliko puta. »Poznajemo se mi, Isuse.«

Šimun se teško s križem uspinje dalje stubama, gore prema rupi. Odjekuje njegov glas.

U toj protjecajnoj predstavi od ulice do ulice, od postaje do postaje, prešlo se preko cijelog Prijeka i onda od Sebastijana i dominikanaca niz stube do ulaza u gradsku luku. Tu je bio završni prizor, prizor Golgote.

Golgotu je tvorilo brdo otpadaka građevnog materijala i šute što ga je svakog dana iz svojih njedara izbacivao ranjeni grad. Tom hrpom, tim brdom uspinju se tri Marije: Marija Majka, Marija mati sinova Zabedejevih i Marija Magdalena. Ivan ih prati po strani, ispod gomile je dječji zbor u bijelom. Dok gledatelji ulaze u prostor, dječji zbor pjeva *Evo umire pravednik*. Gore, na zidinama, iznad gomile, projiciran je svjetleći križ. Tri Marije uspinju se prema Golgoti, prema Križu. Majka Marija, bila je to Milka Podrug Kokotović, izgovara žalopojku iz Palmotićeve *Muke*: »Kakav sinko moj ljubljani bolesnoj se majci ukaza....« Kad je Marijin

lamento završen, Ivan prilazi Mariji i odvodi ju. Prolaze uz dječji zbor, koji pjeva »dona nobis pacem«. Ivan je ozaren. Ivan s Majkom Marijom odlazi prema moru. Tu završava predstava. Svjetla se gase. Ostaje samo svjetleći križ na zidinama. Teški, stvarni, drveni križ s kojim se Šimun Cirenac uspinjao kosinom Boškovićeve ulice preobrazio se u svjetlosni znak, koji lebdi gore visoko, iznad Golgote.

Četiri predstave koje ovdje spomenih obuhvatile su cijelo vrijeme Domovinskog rata, od početaka 1991. do zaključenja u bolnoj mucu ranjenog Dubrovnika. U svima od njih stajao je kao znak pouzdanja, kao znak vjere i nade, križ. Od onog što ga je nosio Šimun Cirenac u splitskoj crkvi sv. Dominika, preko pobjedničkog Porinova križa iz zagrebačke predstave i onih križeva poharanoga splitskog groblja, pa do dubrovačkoga križa Šimunove kušnje i spoznaje, koji je zasvijetlio preobražen na zidinama u dubrovačkoj noći.

Literatura:

Vojko Mirković, *Kristov poziv Šimunu*, Kolo I., 5-6, Zagreb, 1991., str. 196–202.

Programska knjižica *Dramski prizori skladatelja splitske katedrale*, tekst Miljenko Grgić, Splitsko ljeto, Split, 1991.

Petar Selem, *Na kraju figura početka – režijsko čitanje opere Porin Vatroslava Lisinskog*, Kolo III., 9-10, Zagreb, 1993., str. 749–766.

Petar Selem, *Šum zastora*, Izabrana djela 4, Zagreb, 2008., str. 255–279.

Programska knjižica, Šime Marović, *Staro groblje na Sustipanu*, Arrigo Boito, Mefistofeles, tekstovi Šime Marović, Tonko Maroević, Petar Selem, Splitsko ljeto, Split, 1993.

Petar Selem, *Doba režije*, Zagreb, 2002., str. 48–49 i 220–230.

Petar Selem, *Muka i grad – Muka na Prijekom 1996.*, Pasijska baština, Zagreb, 2001., str. 191–200.

Sažetak

Četiri predstave ovdje spomenute: *Dramski prizori skladatelja splitske katedrale*, *Porin*, *Sonata za staro groblje na Sustipanu* i *Muka ulicama Dubrovnika* obuhvatile su cijelo vrijeme Domovinskog rata, od početaka 1991. do zaključenja u bolnoj mucu ranjenog Dubrovnika. U svima od njih stajao je kao znak pouzdanja, kao znak vjere i nade, križ. Od onog što ga je nosio Šimun Cirenac u splitskoj crkvi sv. Dominika, preko pobjedničkog Porinova križa iz zagrebačke predstave i onih križeva poharanoga splitskog groblja, pa do dubrovačkoga križa Šimunove kušnje i spoznaje, koji je zasvijetlio preobražen na zidinama u dubrovačkoj noći.

POPIS ŽUPA ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE

Župa	Titular - naziv župe
1	Presvetog Trojstva – Barilovički Cerovac
2	Gospe Lurdske i Sv. Josipa – Barilovički Leskovac
3	Sv. Barbare - Bedekovčina
4	BDM Snježna - Belec
5	Bl. Alojzija Stepinca - Bestovje-Novaki-Rakitje
6	Sv. Nikole b. - Bistra
7	Sv. Benedikta - Blaškovec
8	Sv. Mavra opata - Bosiljevo
9	Sv. Brcka - Brckovljani
10	Sv. Vida - Brdovec
11	Dobroga Pastira - Brestje
12	Uznesenje BDM - Brezovica
13	Sv. Antuna Padovanskog - Bukevje
14	Sv. Ivana ap. i ev. – Cerje
15	Sv. Ivana Krstitelja - Desinec
16	Sv. Jurja - Desinić
17	Krista Kralja - Domaslovec
18	Sveta Tri Kralja - Donja Lomnica
19	Presvetog Trojstva - Donja Stubica
20	Sv. Nikole b.- Donja Zelina
21	Sv. Jurja - Draganić
22	Bl. Alojzija Stepinca - Duga Resa
23	Sv. Petra ap. - Duga Resa
24	Sv. Martina b. - Dugo Selo
25	Uzvišenja Svetog Križa - Dugo Selo
26	Sv. Jurja - Đurmanec
27	Sv. Jurja - Gornja Stubica
28	Sv. Mihaela arh. i Sv. Ane - Gornje Prekrižje
29	BDM Pomoćnica - Ivanec Bistranski
30	Sv. Ivana Krstitelja - Ivanja Reka
31	Sv. Nikole b. - Jastrebarsko

32	Sv. Mihaela ark. - Kalje
33	Imena Marijina - Kamanje
34	Sveta Tri Kralja - Karlovac-Banija
35	BDM Snježne - Karlovac-Dubovac
36	Sv. Martina b. - Karlovac-Hrnetić
37	BDM Snježne - Karlovac-Kamensko
38	Presvetoga Trojstva - Karlovac
39	Srca Isusova - Karlovac
40	Sv. Franje Ksaverskog - Karlovac-Švarča
41	Sv. Petra i Pavla - Kašina
42	Uzvišenja Svetog Križa - Kerestinec
43	Navještenja BDM - Klanjec
44	Sv. Josipa Radnika - Klinča Sela - Zdenčina
45	Sv. Dominika - Konjščina
46	Sv. Mirka - Kostel
47	Sv. Leonarda - Kotari
48	Sveta Tri Kralja - Kraljev Vrh
49	Presvetoga Trojstva - Kraljevec na Sutli
50	Sv. Nikole b. - Krapina
51	Presvetoga Trojstva - Krapinske Toplice
52	Presvetoga Trojstva - Krašić
53	Uznesenja BDM - Kupinec
54	Sv. Vida - Ladvenjak
55	Sv. Andrije - Laz
56	Sv. Ilije proroka - Lipnik
57	Sv. Ane - Lobor
58	Sv. Ivana Krstitelja - Lug Samoborski
59	Sv. Roka - Luka
60	Majke Božje Fatimske - Lukavec
61	Bl. Augustina Kažotića - Lupoglav
62	Bezgrešnog začeca BDM - Mače
63	Pohoda BDM - Mahično
64	Uznesenja BDM - Marija Bistrica
65	Pohoda BDM - Marija Gorica
66	BDM Kraljica mira - Marinci
67	Sv. Mihaela ark. - Mihovljan
68	Presvetog Trojstva - Moravče
69	Svetoga Duha - Noršić Selo

70	Uznesenje BDM - Novigrad na Dobri
71	Sv. Ivana Krstitelja - Novo Čiče
72	Sv. Jurja mč. i Imena Marijina - Odra
73	Sv. Leopolda Mandića - Orehovica
74	Uznesenje BDM - Oroslavje
75	Sv. Marije Magdalene - Oštrc
76	Sv. Vida - Ozalj
77	Sv. Petra - Petrovina
78	Sv. Petra i Pavla - Petrovsko
79	Sv. Jurja - Plešivica
80	Uznesenja BDM - Pregrada
81	Sv. Siksta pape - Pribić
82	Sv. Marije Magdalene - Prilišće
83	Sv. Petra - Prišlin
84	Sv. Jurja - Pušća
85	Presvetoga Trojstva - Radoboj
86	Presvetoga Srca Isusova - Rakov Potok
87	Sv. Ivana Krstitelja - Rečica
88	Sv. Katarine - Ribnički Kunić
89	Sv. Ane - Rozga
90	Sv. Barbare - Rude
91	Sv. Anastazije - Samobor
92	Uznesenja BDM - Savski Nart
93	Svih Svetih - Sesvete
94	Sv. Antuna Padovanskog - Sesvetska Sela
95	Sv. Marije Anđeoske - Sesvetska Sopnica
96	Isusova Uskrsnuća - Sesvetski Kraljevec
97	Sv. Roka - Skakavac
98	Sv. Antuna Pustinjaka - Slavetić
99	Bezgrešnog začeca BDM - Soblinec
100	Sv. Josipa - Stubičke Toplice
101	Sv. Ivana Nepomuka - Stupnik-Lučko
102	Sv. Ane - Sutlanska Poljana
103	Sv. Ane - Sveta Jana
104	Rođenja BDM - Sveta Marija pod Okićem
105	Presvetoga Trojstva - Sveta Nedelja
106	Uzvišenja Svetog Križa - Sveti Križ Začretje
107	Sv. Martina b. - Sveti Martin pod Okićem

108	Rođenja BDM - Svetice
109	Sv. Martina b. - Šćitarjevo
110	Uznesenja BDM - Taborsko
111	Uznesenja BDM - Tuhelj
112	Sveta Tri Kralja - Velika Erpenja
113	Sv. Petra i Pavla - Velika Gorica
114	Bl. Alojzija Stepinca - Velika Gorica
115	Navještenja BDM - Velika Gorica
116	Sv. Barbare - Velika Mlaka
117	BDM od sedam žalosti - Veliko Trgovišće
118	Pohod BDM - Vinagora
119	Sv. Lovre - Vivodina
120	Sv. Kuzme i Damjana - Vrhovac
121	Sv. Franje Ksaverskog - Vugrovec
122	Sv. Antuna Padovanskog - Vukmanić
123	Pohod BDM - Vukovina
124	Sv. Jelene Križarice - Zabok
125	Sv. Katarine - Zagorska Sela
126	Sv. Petra i Pavla - Zagreb-Bešiči
127	Sv. Maksimilijana Kolbea - Zagreb-Bijenik
128	Presvetog Srca Isusova – Zagreb–Bolnica Milosrdnih sestara
129	Sv. Stjepana prvomučenika - Zagreb-Botinec
130	Pohod BDM - Zagreb-Čučerje
131	Bl. Pape Ivana XXIII – Zagreb-Dubrava
132	Sv. Leopolda B. Mandića – Zagreb-Dubrava
133	Sv. Mihaela ark. – Zagreb-Dubrava
134	Sv. Mateja - Zagreb-Dugave
135	Sv. Josipa Radnika - Zagreb-Gajnice
136	Majke Božje Lurdske - Zagreb
137	Sv. Mihaela ark. - Zagreb-Gračani
138	Rođenja BDM - Zagreb-Granešina
139	BDM Kraljice mira - Zagreb-Granešinski Novaki
140	Sv. Marka - Zagreb-Jakuševac
141	Duha Svetoga – Zagreb-Jarun
142	Bezgrešnog Srca Marijina - Zagreb-Jordanovac
143	Rođenja Isusova - Zagreb-Kajzerica
144	Marije Pomoćnice - Zagreb-Knežija
145	Predragocjene Krvi Isusove - Zagreb-Kozari bok

146	Kraljice Svete Krunice - Zagreb
147	Sv. Franje Ksaverskog - Zagreb-Ksaver
148	Sv. Nikole Tavelića - Zagreb-Kustošija
149	Sv. Leopolda Mandića - Zagreb-Ljubljaničica-Voltino
150	Sv. Šimuna i Jude Tadeja - Zagreb-Markuševac
151	Bezgrejšnog začeca BDM – Zagreb-Malešnica-Oranice
152	Presvetog Srca Isusova – Zagreb-Palmoćićeva
153	Sv. Kvirina biskupa - Zagreb-Pantovčak
154	Bl. Augustina Kažotića - Zagreb-Peščenica
155	Sv. Vida - Zagreb-Petruševac
156	Sv. Ivana Bosca - Zagreb-Podsused
157	Presvetog Trojstva - Zagreb-Prečko
158	Sv. Barbare – Zagreb – Bolnica Rebro
159	Uznesenja BDM - Zagreb-Remete
160	Blažena Djevica Marija - Zagreb-Remetinec-Blato
161	Uznesenje BDM - Zagreb-Resnik
162	Sv. Pavla - Zagreb-Retkovec
163	Sv. Ane - Zagreb-Rudeš
164	Svetih Anđela - Zagreb-Savski gaj
165	Uzvišenje Svetog Križa – Zagreb-Siget-Trnsko
166	Uzašašća Gospodnjega - Zagreb-Sloboština
167	Majke Božje Sljemenske Kraljice Hrvata - Zagreb - Sljeme
168	Tijela Kristova - Zagreb-Sopot
169	Sv. Nikole b.- Zagreb-Stenjevec
170	Uznesenje BDM - Zagreb-Stenjevec
171	Sv. Blaž - Zagreb
172	Sv. Ivan Krstitelj - Zagreb
173	Sv. Jeronim – Zagreb-Maksimir
174	Sv. Josip - Zagreb
175	Sv. Marko - Zagreb
176	Sv. Marko Križevčanin - Zagreb
177	Sv. Petar- Zagreb
178	Sv. Terezija - Zagreb
179	Sveta Klara – Zagreb-Sveta Klara
180	Sv. Marija Dolac - Zagreb
181	Sveta Obitelj - Zagreb
182	Sv. Antuna Padovanskog – Zagreb-Sveti Duh
183	Rođenje BDM – Zagreb-Šanci-Savica
184	Sv. Mirka – Zagreb-Šestine

185	BDM Žalosne – Zagreb-Špansko
186	Sv. Luke – Zagreb-Travno
187	BDM Majke Crkve – Zagreb-Trnovčica
188	Bl. Alojzija Stepinca – Zagreb-Trnjanska Savica
189	Krista Kralja - Zagreb-Trnje
190	Sv. Ivana ap. i ev. - Zagreb-Utrina
191	Sv. Barbare - Zagreb-Vrapče
192	Presvetog Srca Isusova – Zagreb – Bolnica Vrapče
193	Blagovijesti/Navještenja Gospodinova - Zagreb-Vrbani
194	Muke Isusove - Zagreb-Vukomerec
195	Uskrsnuća Isusova - Zagreb-Zaprude-Središće
196	Uznesenja BDM - Zajezda
197	BDM Kraljice Apostola - Zaprešić
198	Sv. Petra - Zaprešić
199	Uzvišenja Svetoga Križa - Završje
200	Uznesenja BDM - Zlatar
201	Sv. Ivana Krstitelja - Zlatar Bistrica
202	Uznesenja BDM - Žakanje
203	Sv. Nikole biskupa - Žumberak

POPIS ŽUPA BJELOVARSKO-KRIŽEVAČKE BISKUPIJE

Župa	Titular - naziv župe
1.	Svih Svetih - Bedenica
2.	Sv. Marije Magdalene - Bisag
3.	Sv. Ane - Bjelovar
4.	Sv. Antuna Padovanskog - Bjelovar
5.	Sv. Terezije Avilske - Bjelovar
6.	Sv. Martina biskupa - Breznički Hum
7.	Sv. Barbare - Carevdar
8.	Sv. Šimuna i Jude Tadeja - Ciglena
9.	Pohoda BDM - Cirkvena
10.	Sv. Marije Magdalene - Čazma
11.	Sv. Katarine - Dapci
12.	Pohoda BDM - Draganec
13.	Sv. Margarete - Dubrava
14.	Sv. Jurja - Đurđić
15.	Pohoda BDM - Garešnica
16.	Uznesenja BDM - Glogovnica
17.	Uznesenja BDM - Gornja Rijeka
18.	Sv. Margarete - Gornji Dubovec
19.	Sv. Nikole biskupa - Gornji Miklouš
20.	Ranjenog Isusa - Gradec
21.	Sv. Josipa - Grubišno Polje
22.	Sv. Stjepana kralja - Hercegovac
23.	Sv. Nikole biskupa - Hrašćina
24.	Presvetog Srca Isusova - Ivanovo Selo
25.	Sv. Ivana Krstitelja - Ivanska
26.	Sv. Brcka - Kalnik
27.	Sv. Jurja mč. i Srca Marijina - Kaniška Iva
28.	Sv. Marije Magdalene - Kapela
29.	BDMarije Žalosne i Sv. Marka Križevčanina - Križevci
30.	Sv. Ane - Križevci
31.	Sv. Ladislava kralja - Ladislav
32.	Sv. Lovre - Lovrečka Varoš
33.	Srca Isusova i Sv. Ladislava - Mali Raven
34.	Sv. Mihaela ark. - Miholec
35.	Sv. Katarine - Nevinac
36.	Uznesenja B. D. Marije - Nova Rača

37.	Sv. Petra ap. - Preseka
38.	Sv. Jurja - Rakovec
39.	Presvetog Trojstva - Rovišće
40.	Sv. Katarine - Samarica
41.	Sveta Tri Kralja - Stara Ploščica
42.	Sv. Ivana Krstitelja - Sveti Ivan Zelina
43.	Sv. Ivana Krstitelja - Sveti Ivan Žabno
44.	Sv. Petra i Pavla - Sveti Petar Čvrstec
45.	Sv. Petra ap. - Sveti Petar Orehovec
46.	Pohoda B. D. Marije - Šandrovac
47.	Sv. Stjepana prvomučenika - Štefanje
48.	Sv. Tome ap. - Tomašica
49.	Presvetog Trojstva - Trojstvo
50.	Presvetog Srca Isusova - Velika Pisanica
51.	Sv. Martina biskupa - Velika Trnovitica
52.	Duha Svetoga - Veliki Grđevac
53.	Presvetog Trojstva - Visoko
54.	Sv. Vida - Vrbovec
55.	Svi Sveti - Veliki Zdenci
56.	Sv. Mihaela ark. - Zrinski Topolovac

POPIS ŽUPA SISAČKE BISKUPIJE

Župa	Titular - naziv župe
1	Sv. Antuna Padovanskog - Bučica
2	Bl. Alojzija Stepinca - Budaševo
3	Sv. Antuna Padovanskog - Čuntić
4	Sv. Katarine - Divuša
5	Sv. Marije Magdalene - Donja Kupčina
6	Sv. Ilija pr. – Donji Kukuzari
7	B. D. Marije Snježne - Dubranec
8	Sv. Ivana Nepomuka - Glina
9	Uznesenja B. D. Marije - Gora
10	Sv. Ivana Krstitelja - Gornja Jelenska
11	Sv. Nikole biskupa - Gušće
12	Sv. Petra i Pavla - Gvozd
13	Sv. Filipa i Jakova - Gvozdansko
14	Sv. Bartola - Hrastovica
15	Presvetog Trojstva - Hrvatska Dubica

16	Sv. Nikole biskupa - Hrvatska Kostajnica
17	Prečistog Srca Marijina - Ilova
18	Sv. Petra ap. - Ivanić-grad
19	Uznesenja B. D. Marije - Kloštar Ivanić
20	Sv. Katarine - Komarevo
21	Sv. Roka - Kratečko
22	Uzvišenja Svetog Križa - Kravarsko
23	Uzvišenja Svetog Križa - Križ
24	B. D. Marije Snježne - Kutina
25	Bl. Alojzija Stepinca - Kutinska Slatina
26	Sv. Antuna Pad. i BDM Kraljice mč. - Lasinja
27	Sv. Nikole biskupa - Lijevi Dubrovčak
28	Sv. Mihaela ark. - Ludina
29	Sv. Ilije proroka - Maja
30	Sv. Jurja - Mala Gorica
31	Ranjenog Isusa - Mala Solina
32	Sv. Martina biskupa - Martinska Ves
33	Sv. Jurja i Sv. Jakova – Oborovo
34	Sv. Antun – Odra Sisačka
35	Sv. Ane - Osekovo
36	Uznesenja B. D. Marije - Peščenica
37	Sv. Lovre - Petrinja
38	Sv. Martina biskupa - Pisarovinska Jamnica
39	Uznesenja B. D. Marije - Pokupsko
40	Sv. Alojzija Gonzage - Popovača
41	Sv. Maksimilijana biskupa - Posavski Bregi
42	Sv. Mihaela ark. - Prelošćica
43	Sv. Nikole Tavelića - Repušnica
44	Sv. Marije Magdalene - Sela kod Siska
45	Pohoda B. D. Marije - Sisak
46	Sv. Josipa Radnika - Sisak-Galdovo
47	Sv. Kvirina biskupa - Sisak
48	Uzvišenja Svetog Križa - Sisak
49	Pohoda B. D. Marije - Stari Farkašić
50	Sv. Marije Magdalene - Sunja
51	Sv. Marte - Šišinec
52	Sv. Josipa - Šišljavić
53	Pohoda B. D. Marije - Topusko
54	Sv. Petra ap. - Veleševac

55.	Sv. Franje Ksaverskog - Viduševac
56.	Sv. Antuna Padovanskog - Vojnić
57.	Sv. Antuna Padovanskog - Voloder
58.	Sv. Jelene Križarice - Vrtlinska
59.	Našašća Svetog Križa - Zrin
60.	Sv. Nikole bisk. i Sv. Vida mč. - Žažina

POPIS ŽUPA VARAŽDINSKE BISKUPIJE

Župa	Titular - naziv župe
1.	sv. Bartola ap. – Bartolovec
2.	uznesenja BDM – Bednja
3.	svih svetih – Beletinec
4.	uznesenja BDM – Belica
5.	uznesenja BDM – Biškupec
6.	uznesenja BDM – Budrovac
7.	sv. Petra i Pavla apostola – Cvetlin
8.	sv. Antuna Pad. – Čakovec
9.	sv. Nikole – Čakovec
10.	svih svetih – Dekanovec
11.	sv. Margarete – Donja Dubrava
12.	sv. Martina b. – Donja Voća
13.	sv. Benedikta op. – Donji Mosti
14.	sv. Vida muč. – Donji Vidovec
15.	sv. Roka – Draškovec
16.	rođenja BDM – Drnje
17.	uznesenja BDM – Đelekovec
18.	sv. Jurja muč. – Đurđevac
19.	sv. Ferdinanda kralj – Ferdinandovac
20.	sveta Tri kralja – Gola
21.	sv. Leonarda – Goričan
22.	sv. Ivana Krstitelja – Gornje Jesenje
23.	sv. Katarine djevice i muč. – Gornji Mihaljevec
24.	sv. Katarine djevice i muč. – Hlebine
25.	sv. Emerika – Imbriovec
26.	sv. Marije Magdalene – Ivanec
27.	bl. Alojzija Stepinca – Ivanovec
28.	sv. Elizabete Ugarske – Jalžabet
29.	sv. Luke ev. – Kalinovac

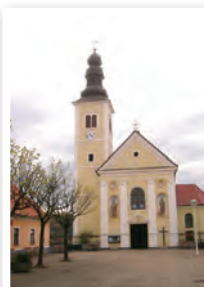
30.	sv. Bartola – Kamenica
31.	Presvetog Trojstva – Klenovnik
32.	sv. Benedikta op. – Kloštar Podravski
33.	sv. Marije Magdalene – Kneginec
34.	bl. Alojzija Stepinca – Koprivnica
35.	sv. Antuna Pad. – Koprivnica
36.	sv. Leopolda Bogdana Mandića – Koprivnica
37.	sv. Nikole – Koprivnica
38.	uznesenja BDM – Koprivnica
39.	bl. majke Terezije – Starigrad
40.	sv. Roka – Koprivnički Bregi
41.	sv. Ivana Krstitelja – Koprivnički Ivanec
42.	sedam žalosti BDM i Svetoga križa – Kotoriba
43.	sv. Franje Ksaverskoga – Kozarevac
44.	uzvišenja Svetoga križa – Križovljan
45.	uskrsnuća Isusova – Kućan Marof
46.	sv. Kuzme i Damjana – Kuzminec
47.	Presvetog Trojstva – Legrad
48.	bezgrješnog začeca BDM – Lepoglava
49.	Presvetog Trojstva – Ludbreg
50.	Majke Božje Snježne – Ljubešćica
51.	pohoda BDM – Macinec
52.	sv. Petra i Pavla apostola – Mačkovec
53.	sv. Vida i sv. Jurja mučenika – Madžarevo
54.	rođenja BDM – Mala Subotica
55.	sv. Margarete djevice i mučenice – Margečan
56.	sv. Martina b. – Martijanec
57.	sv. Jurja muč. – Maruševec
58.	sv. Mihaela ark. – Miholjanec
59.	uznesenja BDM – Molve
60.	Marije Kraljice i sv. Ladislava – Mursko Središće
61.	sv. Barbare djevice i mučenice – Natkrižovljan
62.	Presvetog Trojstva – Nedelišće
63.	rastanka svetih apostola – Novigrad Podravski
64.	sv. Antuna Padovanskoga – Novi Marof
65.	sv. Nikole b. – Novo Selo na Dravi
66.	sv. Josipa – Novo Virje
67.	Majke Božje Fatimske – Orehovica
68.	svetih Fabijana i Sebastijana mučenika – Oštrice

69.	sv. Petra i Pavla apostola – Peteranec
70.	sv. Petra i Pavla apostola – Petrijanec
71.	sv. Vida muč. – Pitomača
72.	svih svetih – Podravske Sesvete
73.	sv. Martina b. – Podturen
74.	sv. Jakova starijeg ap. – Prelog
75.	sv. Florijana – Pribislavec
76.	našašća Svetog Križa – Rasinja
77.	Kraljice Svete Krunice – Remetinec
78.	Presvetog Trojstva – Reka
79.	sv. Marka ev. – Selnica
80.	sv. Marka ev. – Sigetec
81.	sv. Mihaela ark. – Sračinec
82.	Marije Pomoćnice – Strahoninec
83.	sv. Jurja muč. – Sveti Đurđ
84.	sv. Ilije pr. – Sveti Ilija
85.	sv. Jurja muč. – Sveti Juraj na bregu
86.	sv. Jurja muč. – Sveti Juraj u Trnju
87.	uznesenja BDM – Sveta Marija
88.	sv. Martina b. – Sveti Martin na Muri
89.	sveta Tri kralja – Svibovec
90.	sv. Jelene – Šenkovec
91.	sv. Marije Magdalene – Štrigova
92.	Gospe Snježne – Trnovec
93.	sv. Fabijana i Sebastijana – Varaždin
94.	sv. Josipa – Varaždin
95.	sv. Nikole – Varaždin
96.	sv. Vida – Varaždin
97.	sv. Martina b. – Varaždinske Toplice
98.	sv. Franje Asiškoga – Veliki Bukovec
99.	sv. Vida muč. – Vidovec
100.	sv. Marka ev. – Vinica
101.	sv. Martina b. – Virje
102.	pohoda BDM – Višnjica
103.	uzvišenja Svetoga Križa – Vratišinec
104.	Presvetog Srca Isusova – Vrbno
105.	Presvetog Trojstva – Ždala

ŽUPE I KAPELE POSVEĆENE SVETOMU KRIŽU

ŽUPE U ZAGREBAČKOJ NADBISKUPIJI POSVEĆENE SVETOMU KRIŽU

- 1) Uzvišenje Svetoga križa Dugo Selo
- 2) Uzvišenje Svetoga križa Kerestinec
- 3) Uzvišenje Svetoga križa Sveti Križ Začretje
- 4) Uzvišenje Svetoga križa Završje

U Zagrebačkoj nadbiskupiji, u Zaboku, postoji župa posvećena sv. Jeleni Križarici, koja je po predaji sudjelovala u pronalasku Svetoga križa, na kojem je Isus umro.

Crkve i kapele posvećene Svetomu križu na području Zagrebačke nadbiskupije

- 1) U Župi sv. Mihovila ark. i sv. Ane Gornje Prekrižje, u mjestu Lović Prekriški, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 2) U Župi sv. Ivana Krstitelja Lug Samoborski, u mjestu Otruševac, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 3) U Župi Pohoda BDM Mahično, u mjestu Vukoder, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 4) U Župi Pohoda BDM Marija Gorica, u mjestu Sveti Križ, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 5) U Župi Presvetog Trojstva Moravče, u mjestu Hrnjanec, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 6) U Župi sv. Ana Sveta Jana, u mjestu Gornje Malunje, nalazi se kapela posvećena Svetom Križu.

- 7) U Župi Uznesenja BDM Tuhelj, u mjestu Sveti Križ, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 8) U Župi sv. Franje Ksaverskog Vugrovec, u mjestu Goranec, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 9) U zagrebačkoj Župi rođenja BDM Granešina, u naselju Branovec, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 10) U zagrebačkoj Župi svetih Šimuna i Jude Tadeja Markuševac, u ulici Markuševički Popovec nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 11) U Župi sv. Antuna Padovanskoga Zagreb nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 12) U Župi uznesenja BDM, Žakanje, u mjestu Bubnjarci, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.

SVETI KRIŽ ZAČRETJE (ZAGREBAČKA NADBISKUPIJA)

U popisu župa Zagrebačke biskupije se 1334. g. prvi put spominje u dosad nađenom pisanom dokumentu i župna crkva u Svetom Križu Začretju, i to pod imenom: »ITEM ECCLESIAE SANCTE CRUCIS PETRI FILII NUZLINI.« Iz toga slijedi da je starodrevna Župa Sveti Križ Začretje već godine 1334. imala crkvu posvećenu Svetomu križu, a na posjedu nekog Petra, sina Nuzlinova. Datum i godinu gradnje te njenog posvećenja ne znamo. Velika je vjerojatnost da je ta crkva postojala već krajem 12. st., kada je i gotika kao stil gradnje iz Francuske prodrla u naše krajeve, jer se prvotno spominje kao gotska građevina, veoma skućena prostora i zemljana poda.

Prvotna gotička građevina bila je orijentirana prema zapadu, dok je kasnije promijenila orijentaciju prema trgu, prema istoku. Od stare

gotske građevine sačuvalo nam se kamenje u zidovima jednog dijela sadašnje lađe crkve. U kutu između tornja i zida lađe prema pročelju viri još i danas ostatak gotskog otpornjaka. Jednobrodna građevina, barokizirana u 18. st., kada dobiva bočne kapele uz lađu, bivše svetište postaje predvorje, zvonik je s južne strane predvorja, a novo pravokutno svetište pridodano je lađi, kao i sakristija iza svetište, s južne strane. Staro svetište bilo je nešto uže od lađe te je izvorno imalo vjerojatno poligonalni završetak. Prva barokizacija obuhvatila je građenje zvonika i svodova u svetištu prije 1738. g. Godine 1778. dobiva današnji izgled i novu orijentaciju. Oko 1908. g. cijela unutrašnjost je oslikana od Sirnika. 1990-ih unutrašnjost je obnovljena, postavljen je novi kameni pod (s grijanjem), kao i oslik i oltari (obnovljeni su od prof. Pavleka). Inventar se sastoji od glavnog oltara iz 1786. g., bočnih oltara BDM i sv. Antuna Pad. (1778.), propovjedaonice (1777.), tabernakula (s početka 18. st.), postavljenog u sjevernu bočnu kapelu, raspela (s početka 18. st.) u sakristiji; sakristijskog ormara, dvije slike u bočnim kapelama od Herlajna (18./19. st.), dok su dva mala kipa evanđelista u bočnoj kapeli donešena u crkvu (kap. sv. Vida?) – što čini kvalitetan i dobro sačuvani ensemble iz druge polovice 18. st. Oltari i propovjedaonica su obnovljeni 1990-ih godina od prof. Pavleka.

ŽUPE U BJELOVARSKO-KRIŽEVAČKOJ BISKUPIJI POSVEĆENE SVETOMU KRIŽU

U Bjelovarsko-križevačkoj biskupiji ne postoji župa posvećena Svetomu križu.

Crkve i kapele u Bjelovarsko-križevačkoj biskupiji posvećene Svetomu križu

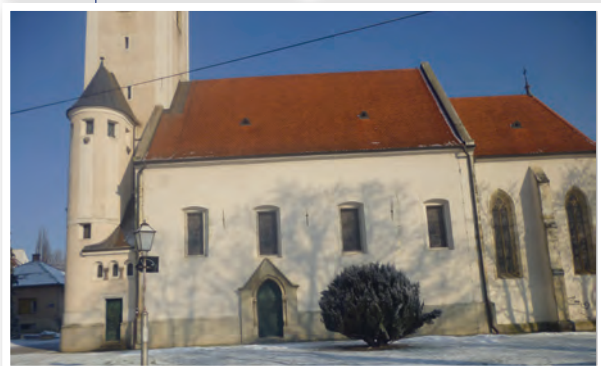
- 1) U Župi sv. Marije Magdalene Bisag, u mjestu Keleminovec, nalazi se kapela posvećena uzvišenju Svetoga križa.
- 2) U Župi uznesenja BDM Glogovnica nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 3) U Župi uznesenja BDM Gornja Rijeka, u mjestu Fodrovec Riječki, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 4) U Župi sv. Ivana Krstitelja Ivanska, u mjestu Križić, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 5) U Župi sv. Brcka Kalnik, u mjestu Obrež Kalnički, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.

- 6) U Župi sv. Marije Magdalene Kapela, u mjestu Nova Diklenica, nalazi se kapela posvećena uzvišenju Svetoga križa.
- 7) U Župi sv. Ane Križevci nalazi se stara župna crkva posvećena Svetomu križu.
- 8) U Župi Presvetog Trojstva Rovišće, u mjestu Dijebali, nalazi se kapela posvećena uzvišenju Svetoga križa.
- 9) U Župi sv. Ivana Krstitelja Sveti Ivan Zelina, u mjestu Polonje Dole, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 10) U Župi sv. Stjepana Prvomučenika Štefanje, u mjestu Laminac, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 11) U Župi Presvetog Trojstva Trojstvo, u mjestu Vrbica, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.

SVETI KRIŽ U KRIŽEVCIMA (BJELOVARSKO-KRIŽEVAČKA BISKUPIJA)

Jedna je od najstarijih crkava kontinentalne Hrvatske i najstarija crkva u Križevcima. U izvorima se spominje već 1232. g. Bila je sagrađena izvan zidina donjeg grada Križevaca. Dograđivana je tijekom stoljeća. Iz najranije faze ostao je bočni portal iz 14. st. i manje monofore. Postojeći izgled potječe s kraja 15. st., kada je u visokogotičkoj obnovi

stilskih slojeva, a koja je precizirao Gjuro Szabo. Jedno od tih načela glasi: temeljni je zahtjev sadašnjeg shvaćanja da se kod svake građevine ostavi sve kako je tijekom vremena nastalo, izuzevši dakako nekusne prikrpine. Tada je crkva dobila svoj današnji izgled.

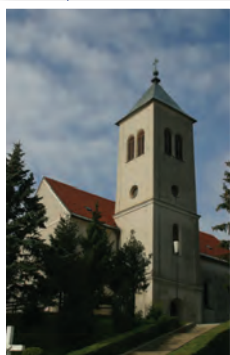
Tijekom povijesti bila je župna crkva, jedno vrijeme i zatvor, skladište, sklonište vojnika. Uspostavom Bjelovarsko-križevačke biskupije 2009. g. postaje konkatedrala biskupije. Posebna vrijednost je mramorni oltar Svetoga križa, iz 1756. g., rad ljubljanskog kipara talijanskog podrijetla Francesca Robbe. Nekada je taj oltar bio u zagrebačkoj katedrali, ali je nakon njene obnove odudarao od ostatka inventara, pa je zalaganjem Križevčana na kolima prebačen u Križevce. Oltar je remek-djelo kiparstva kasnog baroka i izuzetno vrijedan spomenik crkvene umjetnosti. Isklesan je od trobojnog mramora – crnog, žutog i bijelog. Glavni motiv je raspeta

Krist, s lijeve strane je motiv Mojsija sa zmijom, a desno Abrahamove žrtve. Primjećuje se dvosmjerni kontrast u oblikovanju posve glatkih, velikih, mekanih, zaobljenih ploha, kao zatvorenih oplošja, prema otvorenim, reljefno bogatim oplošjima, s bogatom igrom svjetla i sjene. Oltar predstavlja jedno od najljepših kiparskih ostvarenja kasnog baroka naših prostora pa ne čudi da je posebna atrakcija za sve turiste i goste koji posjete Križevce.

Crkvu spominje i Antun Gustav Matoš u svom putopisu *Oko Križevaca*. Vjeruje se da se u crkvi održao Krvavi sabor križevački, povijesni događaj koji se dogodio 27. veljače 1397., u kojemu je tadašnji hrvatsko-ugarski kralj Žigmund na prijevaru pobio hrvatskog bana i prisutno plemstvo. Tu temu prikazuje slika hrvatskog slikara Otona Ivekovića na luku svetišta, nastala 1914. g.

ŽUPE U SISAČKOJ BISKUPIJI POSVEĆENE SVETOMU KRIŽU

- 1) Uzvišenje Svetoga križa Kravarsko
- 2) Uzvišenje Svetoga križa Križ
- 3) Uzvišenje Svetoga križa Sisak

U mjestu Vrtlinska nalazi se župa posvećena sv. Jeleni Križarici.

Crkve i kapele u Sisačkoj biskupiji posvećene Svetomu križu.

U Župi sv. Marije Magdalene Bobovac nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.

KATEDRALNA ŽUPA UZVIŠENJA SVETOGA KRIŽA SISAK (SISAČKA BISKUPIJA)

U Sisku je sigurno postojala župna crkva otkad postoji i župa. Dr. Josip Buturac smješta njezino postojanje još u 9. st. Početkom 10. st., na crkvenom saboru u Splitu 927./928., kad su nudili Grguru Ninskom Sisačku biskupiju, zapisano je tada za sisačku okolicu i Sisak da spada u mjesta dobro naseljena, koja imaju dosta svećenstva i naroda. Prvo spominjanje sisačke župe i njezine župne crkve je u poznatom popisu župa iz 1334. g.: »Ecclesia sancte Crucis«, a prema popisu župa iz 1501., u Sisku je župnik Grgur.

Iz arhivskog dokumenta vidljivo je da je 1569. popisao inventar u sisačkoj župnoj crkvi. Međutim, pratimo sisačku župnu crkvu gotovo isključivo pomoću zapisnika kanonskih vizitacija. Najstarije kanonske vizitacije u Sisku su one iz 17. st., od 1639. pa nadalje. Prigodom najstarije kanonske vizitacije iz 1639. ostalo nam je zapisano da su u crkvi tri oltara, da postoji sakristija, da je tabernakul ugrađen u zidu i da crkva ima starinsku kapelu. U zapisniku kanonske vizitacije iz 1696. g. detaljno je opisana župna crkva iz 17. st. Bila je zidana materijalom porušene Siscije. Ispred crkve je atrij, a iznad njega mali toranj, građen uglavnom od drveta. U crkvi su tri oltara, a na glavnom oltaru, uz druge

kipove, jest i kip sv. Kvirina. Naglašeno je da je crkva za brojni puk premalena. Tijekom prve polovice 18. st. građena je današnja župna crkva. Zapravo, postojeća je crkva iz 17. st. povećana dogradnjom u dužinu i širinu. Izgradnju ili dogradnju crkve pratimo u kanonskim vizitacijama: 1702. započeli su radovi na dogradnji; 1705. crkva je već pod krovom; 1910. u crkvi su već oltari; 1727. spominju se i u svetištu i u lađi oslikani drveni stropovi – tabulati; 1736. postavljen je svod iznad svetišta; 1759. svod je postavljen i u lađi; 1760. uzidan je zvonik, čime je crkva dobila današnji oblik.

Tako dovršena crkva posvećena je 1765. g. Bilo je i kasnije nekih većih promjena na crkvi. Godine 1871. je izmijenjena kapa na zvoniku, pa je umjesto barokne postavljena u obliku piramide. Nakon potresa 1909. uzidano je novo ulazno pročelje, uzidano je novo

stubište za kor i nabavljeni novi oltari. Nakon oštećenja crkve za srpske agresije 1991. g. izvedeni su 1992. – 1999. veći radovi na obnovi crkve. Crkva Svetoga križa u Sisku oduvijek se smatra spomenikom kulture. Rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu od 4. lipnja 1979. crkva ima svojstvo spomenika kulture i upisana je u registar nepokretnih spomenika kulture navedenog Zavoda. Ponovno 19. veljače 2003. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, donosi rješenje u kojem utvrđuje da je crkva Svetoga križa u Sisku zaštićena kao spomenik kulture i upisana u registar Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, pod brojem RZG-453. i ima svojstvo kulturnog dobra.

ŽUPE U VARAŽDINSKOJ BISKUPIJI POSVEĆENE SVETOMU KRIŽU

- 1) Sedam žalosti BDM i Sveti Križ Kotoriba
- 2) Uzvišenje Svetoga križa Križovljan
- 3) Našašće Svetoga križa Rasinja
- 4) Uzvišenje Svetoga križa Vratišinec

Crkve i kapele Varaždinske biskupije posvećene Svetomu križu

- 1) U Župi uznesenja BDM Bednja, u mjestu Šinkovica Šaška, nalazi se kapela posvećena uzvišenju drvenog Križa.
- 2) U Župi sv. Emerika, Imbriovec, u mjestu Veliki Otok, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 3) U Župi pohoda BDM Macinec, u mjestu Črečan, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 4) U Župi rođenja BDM Mala Subotica, u mjestu Sveti Križ Dravski, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 5) U Župi sv. Martina b. Martijanec, u mjestu Križovljan, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 6) U Župi uznesenja BDM Molve, u zaseoku Molve Ledine, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 7) U Župi sv. Jurja muč. Sv. Juraj na bregu, u mjestu Knezovec, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 8) U Župi sv. Martina b. Sv. Martin na Muri, u mjestu Hlapičina i Novi Dvori, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 9) U Župi sv. Franje Asiškoga Veliki Bukovec, u mjestu Dubovica, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.
- 10) U Župi sv. Martina b. Virje, u mjestu Šemovci, nalazi se kapela posvećena Svetomu križu.

ŽUPNA CRKVA SEDAM ŽALOSTI BDM I SVETOGA KRIŽA (VARAŽDINSKA BISKUPIJA)

Crkva sedam žalosti Blažene Djevice Marije i Svetoga križa u Kotoribi najveća je međimurska crkva. Prije današnje cr-

kve na tom mjestu bila je stara drvena kapela Svetoga Križa, podignuta 1698. g. Sadašnja crkva građena je od 1776. g., a posvećena je 5. rujna 1784. Visoki zvonik, koji je natkriven baroknom kapom, ovalnog je oblika, sa završnim visokim križem. Crkva je od opeke i kasnobaroknog stila. Sa zvonikom je dugačka 46 m, široka 16 m i visoka također 16 m. Sam toranj je visok 57,25 m.

Četiri godine nakon što je drvena kapela postala župna crkva, Kotoribu je posjetio kanonski vizitator (27. studenoga 1793.), koji zadivljen ljepotom župne crkve ne škrtari riječima da bi opisao njezinu ljepotu i sklad. Crkva je, prema riječima vizitatora, bila »magnifica«, »architectura excef lenti«, »verbo basilica potius quam parochialis«.

Glavni oltar je posvećen Žalosnoj Majci Božjoj, a pobočni oltari posvećeni su sv. Nikoli i sv. Florijanu. Sakristija se nalazi na strani poslanice, a povezana je vratima sa svetištem, ima prostrani oslikani ormar, dvanaest misnica raznih boja i raspelo (Sveti križ), s autentičnim relikvijama. Na koru su orgulje s dvanaest registara. Oltare, orgulje i propovjedaonicu svojim je troškom dala izraditi kotoripska općina. Nad glavnim ulazom u crkvu podignut je visoki toranj, u kojem je pet zvona, što ih je nabavila kotoripska općina.

Crkva još nije imala krstionicu, sveta voda se čuvala u sakristiji, a sveto ulje u župnikovu stanu, koji je bio podosta udaljen od crkve. Žu-

pnik je krštenje obavljao u svom stanu, zato ga vizitator upozorava neka što prije krstionicu uredi u samoj crkvi. Kotoriba je imala svoje vlastito groblje, a nalazilo se podalje od trgovišta, gdje se nalazio kameni kip sv. Ivana Nepomuka. Župa je konačno dobila i župni dvor, podignut 1813. g., a popis knjiga u župnoj knjižnici dokazuje da je župa imala i bogatu knjižnicu.

Godine 1841. vizitator spominje da je crkva dobila baptisterij ili krstionicu od drva, oslikanu i pozlaćenu. Župna crkva posjeduje i relikvije Svetoga križa,

smještene u receptakulumu (pokaznica), koji je 1831. g. darovao župnik Pavao Rusan. Nova slika na pobočnom oltaru sv. Antuna bila je blagoslovljena 21. srpnja 1864., a slike u svetištu crkve, koje prikazuju četiri crkvena naučitelja: sv. Jeronima, sv. Grgura Velikoga, sv. Augustina i sv. Ambrozija, kao i Svetu obitelj i sv. Barbaru, naslikao je godine 1866. ptujski slikar Josip Jakober. Župna crkva bila je godine 1886. obogaćena novim darom. Župljanin Mihalj Keček i njegova žena Kata darovali su župnoj crkvi sliku Poklon svetih Triju kraljeva, koju je izradio poznati hrvatski slikar iz Zagreba Ferdo Quigueres.

Kanonski vizitator iz godine 1897. napominje da su orgulje u župnoj crkvi u prilično lošem stanju. O potrebi da se nabave nove orgulje govori godine 1900. župnik Ljudevit Lisjak (1900. – 1909.), koji je nove orgulje nabavio kod orguljara Josipa Augstera i sina iz Pečuha, a blagoslovljene su 1902. U crkvi je u srpnju 1904. postavljen kip BDM na rub zida, između glavne lađe crkve i svetišta, rad kipara Oblettera iz Tirola. Župnik Lj. Lisjak započeo je veliku akciju obnove i pozlate glavnog oltara. Tako obnovljen oltar svečano je bio posvećen 17. studenoga 1905.

Veliki zahvat bila je elektrifikacija crkve, koja je dovršena 1951. g., zajedno s elektrifikacijom župnog dvora. Crkva je 1954. g. dobila kipove sv. Josipa i sv. Terezije. Najveći zahvati na obnovi crkve učinjeni su godine 1964. Te je godine montiran razglas, popravljene su crkvene klupe i ispovjedaonice, a u sakristiji je postavljen novi podij, uz prethodno postavljanje izoliranoga betonskog poda. Oko 20. lipnja počeli su radovi na obnavljanju unutrašnjosti crkve, koja je bila u visini do tri metra uništena vlagom. Skinuta je stara boja sa zidova, a zidovi crkve nanovo su bojani istim bojama kakve su bile i prije. Pri skidanju stare boje zidova

ispod drugog sloja su otkrivene slike anđela. Na strani poslanice, na plohi između kipa Srca Marijina i propovjedaonice pronađen je anđeo s ispruženom rukom prema glavom oltaru, držeći u njoj trnovu krunu. Na strani evanđelja također je nađen anđeo, koji u ispruženoj ruci drži koplje i tri čavla, simbole Isusove muke. Iza velikog oltara otkrivena je slika raspetog Isusa na križu. Oko slike bio je naslikan jednostavni okvir, a desno i lijevo od križa nalazile su se slike stupova. Župnik I. Zadravec smatrao je da su te slike prvotna pozadina nekadašnjega prvog oltara, a da je sadašnji izgrađen prema toj otkrivenoj slici na zidu. Budući da se stupovi nisu mogli restaurirati, prekriveni su bojom, kao što su i dotada bili. Ostala je slika raspela, ali uokvirena u obliku čaše od kaleža.

Tijekom 1983. g. je cijela crkva bila nanovo izvana ožbukana i obojana. Crkva je bila obojana u lijepu, nježnu, svijetlu oker boju, s bijelim rubovima.

Literatura:

Juraj KOLARIĆ, Povijest Kotoribe, Zagreb, 1992.

Šematizam Zagrebačke nadbiskupije, Zagrebačka nadbiskupija, Kaptol 31, Zagreb, 1996.

KRONOLOGIJA UREDA ZA KULTURNA DOBRA U 2011. GODINI.

SIJEČANJ

- ▣ 10. siječnja 2011., ponedjeljak. *Iz Ureda je odgovoreno Verici Jačmenica-Jazbec od mons. Jurja Kolarića o sporu oko spomenice iz Župe Sveti Križ Začretje.
- ▣ 12. siječnja 2011., srijeda. *Iz Glasa Koncila dostavljeno je Uredu 46 primjeraka *Godišnjaka za kulturu i crkvena kulturna dobra* 7 (2010.).
- ▣ 13. siječnja 2011., četvrtak. *Iz Ureda su dostavljena tri primjerka časopisa br. 7 suradnicima Sanku Rabaru, s. Lini i mons. Vladimiru Stankoviću.
- ▣ 12. siječnja 2010., utorak. *U Gradskoj skupštini Grada Zagreba sastanak s inž. Rakom, projektantom objekta »CASCADE – Prebendarski vrtovi«, s Brankom Ivankovićem te pravnikom Gradske skupštine Željkom Horvatom o redefiniranju prvoga nagrađenog i drugonagrađenog projekta u raspisanom natječaju za arhitektonsko i urbanističko uređenje Kaptola, sa smještajem triju kapitalnih objekta Zagrebačke nadbiskupije: Dijece-
- zanski muzej, Katedralna riznica, Arhiv KAZ-a i NAZ-a. Prvonagrađeni rad arhitekata Vreša i Jerkovića treba redefinirati u prilog drugonagrađenog projekta, Radmana i drugih. Slijedi daljnji postupak.
- ▣ 13. siječnja 2011., četvrtak. *Iz Ureda su dostavljena tri primjerka časopisa br. 7 suradnicima Sanku Rabaru, s. Lini i mons. Vladimiru Stankoviću.
- ▣ 14. siječnja 2011., petak. *Iz Ureda je poštom poslan dopis o sazivu sjednice Uredničkog vijeća *Godišnjaka* članovima Uredničkog vijeća: Milanu Bešliću, Silviju Novaku, Stanku Špoljariću, Miljenku Domjanu, mons. Ivanu Šašku, mons. Miji Gabriću, Petru Selemu, mons. Vladimiru Stankoviću, preč. Nedjeljku Pintariću i mons. Stjepanu Večkoviću.
- ▣ 17. siječnja 2011., ponedjeljak. *Iz Ureda su u kardinalov ured dostavljena tri primjerka *Godišnjaka* br. 7.
- ▣ 19. siječnja 2011., srijeda. *Iz Ureda je nazvan odvjetnički ured Zlatka Mičina radi povrata četiri umjetnine iz dvorca Miljana.

▣ 20. siječanj 2011., četvrtak. *U prostorijama NDS-a, Kaptol 31, održana je sjednica Uredničkog vijeća *Godišnjaka za kulturu i crkvena kulturna dobra* 8 (2010.). Tom prigodom podijeljeni su primjerci *Godišnjaka* br. 7 (2009.) članovima Uredničkog vijeća.

▣ 21. siječnja 2011., petak. *Zbog nagle bolesti s. Anđelite, kustosice Muzeja bl. Alojzija Stepinca, tajnik Ureda povremeno vodi i Muzej bl. Alojzija Stepinca.

▣ 24. siječanj 2011., ponedjeljak. *Ured je nazvao odvjetnik Zlatko Mičin. Tražene umjetnine iz dvorca Miljana koje su u vlasništvu Dijecezanskog muzeja (DM), dva anđela i dva barokna svijećnjaka, predani su župniku Milanu Juraniću, iz Župe Zagorska Sela.

▣ 25. siječanj 2011., utorak. *Iz Ureda je nazvan župnik M. Jurančić iz Župe Zagorska Sela. Župnik se obvezao poslati u Ured tražene podatke o umjetninama iz dvorca Miljana.

VELJAČA

▣ 7. veljače 2011., ponedjeljak. *U Uredu su zaprimljeni fotokopirani materijali vezani za Župu Velika Erpenja. Materijali su poredani po datumima nastanka (1998. – 2010.), a dostavio ih je Miro Fikec.

▣ 8. veljače 2011., utorak. *Ured je posjetio Kemal Mujčić. Tom prigodom darovao je predstojniku Ureda

knjigu *Rušiti zidove i graditi mostove u duhu*. Ured je posjetio i Slavko Pauk, iz Hrvatskoga književnog društva u Zagrebu.

▣ 11. veljače 2011., petak. *Kemal Mujčić ostavio je u Uredu ispravak za knjigu *Rušiti zidove i graditi mostove u duhu*.

▣ 12. veljače 2011., subota. *Predstojnik Ureda podijelio je 10 primjeraka *Godišnjaka* 7 (2009.) članovima Vijeća za kulturu i crkvena kulturna dobra HBK-a.

▣ 15. veljače 2011., utorak. *Iz Ureda je poslan zapisnik sjednice Uredničkog vijeća Milanu Bešliću, Silviju Novaku, Stanku Špoljariću, Miljenku Domjanu, mons. Ivanu Šašku, mons. Miji Gabriću, Petru Selemu te poštom mons. Vladimiru Stankoviću i preč. Nedjeljku Pintariću. Tajnik Ureda je zapisnik sjednice osobno uručio mons. Stjepanu Večkoviću.

▣ 18. veljače 2011., petak. *Iz Ureda je poslan članak autora mons. J. Kolarića *Zrinsko-Frankopanski otpor Habsburgovcima u kontekstu europske politike* Bojanu Kocijanu, tajniku Zrinske garde Čakovec.

▣ 22. veljače 2011., utorak. *Iz Ureda je poslan u uredništvo *Glasa Koncila* članak mons. J. Kolarića o Miroslavu Mikuljanu, TV redatelju.

▣ 25. veljače 2011., petak. *Vlč. Ivica Budinišćak dostavio je Uredu izvedbeni projekt za uređenje interijera župne crkve sv. Blaža.

▣ 28. veljače 2011., ponedjeljak. *Ured je posjetio Vinko Fostač, predsjednik Nadzornog odbora HKD-a.

O Ž U J A K

▣ 2. ožujka 2011., srijeda. *Predstojnik Ureda je prisustvovao sastanku u Župnom uredu Sv. Marka s odborom za ugradnju orgulja u staro kućište župne crkve sv. Marka. Stare orgulje »Heferer-Faulender« darovane su župnoj crkvi sv. Lovre u Petrinji, srušene u domovinskom ratu.

▣ 3. ožujka 2011., četvrtak. *Iz Ureda je poslan članak mons. J. Kolarića *Religiozni vic* Domu kulture u Prelog.

▣ 9. ožujka 2011., srijeda. *Iz Ureda je poslan Marijanu Majstoroviću, uredniku *Novog Fokusa* članak mons. J. Kolarića o Miroslavu Mikuljanu.

▣ 10. ožujka 2011., četvrtak. *Ured je posjetio župnik iz Slavetića vlč. Josip Gonan, s kojim je dogovoren sastanak za 18. ožujka u 10 sati u župnom dvoru dogovoren s djelatnicima iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda, predstavnicima Zagrebačke županije te predstavnicima Grada Jastrebarskog. Župnik moli da i predstavnici Ureda budu na sastanku.

▣ 11. ožujka 2011., petak. *Ured je nazvao prof. dr. sc. Mijo Korade, zanimajući se za mogućnost suradnje.

▣ 15. ožujka 2011., utorak. *Ured je nazvala Ana Mlinar, iz Konzervatorskog zavoda u Zagrebu, zbog postupka pokretanja projekta obnove kuće bl. Alojzija Stepinca.

▣ 18. ožujka 2011., petak. *Predstojnik Ureda predstavio je na Konzistorijalnoj sjednici projekt obnove rodne kuće bl. Alojzija Stepinca. Na sjednici je odlučeno da Ured javi Ani Mlinar, iz Konzervatorskog zavoda u Zagrebu, da o predmetu dostavi dopis Zagrebačkoj nadbiskupiji, Nadbiskupskom duhovnom stolu, kako bi ostao pismeni trag o inicijativi obnove rodne kuće bl. Alojzija Stepinca u Brezariću.

▣ 22. ožujka 2011., utorak. *Iz Ureda je nazvana Ana Mlinar, iz Konzervatorskog zavoda u Zagrebu, i zamoljena da pošalje dopis Zagrebačkoj nadbiskupiji o inicijativi obnove rodne kuće bl. Alojzija Stepinca.

▣ 23. ožujka 2011., srijeda. *Vlč. Željko Faltak, tajnik zagrebačkog nadbiskupa kardinala Josipa Bozanića dostavio je Uredu na razmatranje projekt Marija Borne *Zajedno za javno dobro i ljepši grad*.

▣ 25. ožujka 2011., petak. *Tajnik Ureda razgovarao je telefonski s fra Emanuelom Hoškom zbog kupnje knjige *Franjevački leksikon*. Fra Emanuel obavijestio je tajnika Ureda da su svi primjerci knjige prodani ili podijeljeni.

▣ 30. ožujka 2011., srijeda. *Iz Ureda je potvrđen dolazak mons. J.

Kolarića u Ministarstvo kulture na raspravu o *Nacrtu strategije očuvanja, zaštite i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za 2011. godinu.*

▣ 31. ožujka 2011., četvrtak. *Predstojnik Ureda posjetio je kapelu sv. Petra u Župi Oroslavje, sa župnikom vlč. Dragom Bosnarom. Tom prigodom je dogovorio dinamiku radova na kapeli, uz prethodnu suglasnost Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Grada Krapine. Župnik se obvezao izraditi snimak postojećeg stanja i skicu uređenja dostaviti Uredu.

TRAVANJ

▣ 1. travnja 2011., petak. *Iz Ureda je poslana preč. dr. sc. Zvonimiru Kurečiću studija Marija Borne *Zajedno za javno dobro i ljepši grad.*

▣ 4. travnja 2011., ponedjeljak. *Ured je nazvala Zvezdana Jembrih, s Akademije likovnih umjetnosti, najavljujući svoj dolazak sa studentima 6. travnja u Ured zbog studijskog upoznavanja sa sadržajem inventara Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije (DM)

▣ 5. travnja 2011., utorak. *Ured je nazvala kustosica Galerije Klovićevi dvori Petra Senjanović, izvještavajući da se 1. prosinca 2011. priprema retrospektivna izložba Celestina Medovića. Galerija Klovićevi dvori moli za posudbu četiri slike C. Medovića iz Dijecezanskog muzeja (DM).

▣ 6. travnja 2011., srijeda. *Ured je posjetila prof. Zvezdana Jembrih sa studentima. Tom prigodom studenti su prepisali iz inventarnih knjiga Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije podatke za dva barokna anđela koji se nalaze na restauriranju u prostorijama Akademije likovnih umjetnosti.

▣ 7. travnja 2011., četvrtak. *Iz Ureda je poslan poštom članak predstojnika Ureda *Kajkavski molitvenici Ignaca Kristijanovića Joži Skoku.* Tom prigodom je tajnik Ureda zahvalio na darovanoj knjizi *Ezopuševe basne pohrvaćene* Ignaca Kristijanovića, koju je priredio Joža Skok.

▣ 8. travnja 2011., petak. *Darko Ivić iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda (HRZ) nazvao je Ured i izrazio želju da posjeti depo DM-a u Palmotićevoj ulici u srijedu 13. travnja 2011. u 10 sati.

▣ 12. travnja 2011., utorak. *Ured je posjetio inž. Marijan Bebek, zanimajući se za djelovanje Ureda.

▣ 13. travnja 2011., srijeda. *Depo DM-a u Palmotićevoj ulici posjetili su Darko Ivić, iz HRZ-a, Dajana Vlasisavljević, viša kustosica Moderne galerije i Ljerka Galić, voditeljica projekta Muzej hrvatskog iseljništva.

▣ 19. travnja 2011., utorak. *Depo u Palmotićevoj ulici posjetili su vlč. Anđelko Koščak i Robert Ivančan.

▣ 27. travnja 2011., srijeda. *Povjesničarka umjetnosti Zrinka Mažar,

voditeljica Odjela za pokretna i nematerijalna kulturna dobra Grada Zagreba, dostavila je na potpis predstojniku Ureda zapisnik sa sastanka održanog u srijedu 2. ožujka 2011., u prostorijama Župnog ureda Župe sv. Marka, a u vezi montiranja novih orgulja.

▣ 28. travnja 2011., četvrtak. *Iz Ureda je dostavljen župniku Sv. Marka zapisnik sa sastanka održanog u srijedu 2. ožujka 2011.

SVIBANJ

▣ 2. svibnja 2011., ponedjeljak. *Miroslava Melkus, supruga pokojnog slikara Hrvoja Melkusa nazvala je Ured. Zamolila je termin za sastanak s predstojnikom Ureda.

▣ 3. svibnja 2011., utorak. *Povjesničarka umjetnosti Zrinka Mažar posjetila je Ured i izvjestila o dinamici radova za montažu orgulja u župnoj crkvi sv. Marka u Zagrebu.

▣ 4. svibnja 2011., srijeda. *Tajnik Ureda dogovorio je s M. Melkus sastanak zbog pitanja ostavštine njezinog supruga DM-u.

▣ 5. svibnja 2011., četvrtak. *Iz Ureda je poslan članak mons. J. Kolarića *Spomen područje Hrvatskoj majci na Velikoj Erpenji. Hrvatsko Zagorje* Rajku Furešu u Zabok.

▣ 6. svibnja 2011., petak. *Iz Ureda je poslan tekst knjige mons. dr. Jurja Kolarića *Pape i Hrvati. Od Grgura I. Velikog do Benedikta XVI.*

Biljani Vuksan u uredništvo *Večernjeg lista*, koja želi objaviti knjigu u povodu dolaska pape Benedikta XVI. u Zagreb u 34.000 primjeraka.

▣ 9. svibnja 2011., ponedjeljak. *Iz Ureda je potvrđen tajništvu HBK-a dolazak predstojnika Ureda u HNK na susret sa Svetim Ocem 4. lipnja 2011. u 18 sati.

▣ 10. svibnja 2011., utorak. *Iz Ureda je obaviještena M. Melkus o sastanku s predstojnikom Ureda u četvrtak 12. svibnja 2011. u 9 sati.

▣ 11. svibnja 2011., srijeda. *Iz Ureda je poslan članak mons. dr. J. Kolarića *Proslava Majčina dana na Velikoj Erpenji* Želimiru Valentičiću.

▣ 17. svibnja 2011., utorak. *Ured je nazvala Spomenka Jurić, voditeljica Ureda za kulturna dobra Sisačke biskupije, zanimajući se za kulturna dobra (slike i kipovi) iz DM-a koji pripadaju Sisačkoj biskupiji, na temelju dogovora između metropolita zagrebačkog kard. J. Bozanića i pojedinih sufraganskih biskupija.

LIPANJ

▣ 8. lipnja 2011., srijeda. *Prof. Zvezdana Jembrih, prof. Ana Božičević i osam studenata Akademije likovnih umjetnosti doalze 14. lipnja 2011. u 10 sati na studentsku praksu u depo na tavanu NDS-a. Nastava će trajati pet dana, zaključno sa subotom 18. lipnja 2011.

- ▣ 14. lipnja 2011., utorak. *Darko Ivić iz HRZ-a posjetio je depo u Palmotićevoj ulici u 9 sati. Tajnik Ureda sudjeluje na tavanu NDS-a u nastavi sa studentima i profesori-ma Akademije likovnih umjetnosti.
- ▣ 15. lipnja 2011., srijeda. *Tajnik Ureda na tavanu NDS-a sudjeluje u nastavi sa studentima i profesori-ma. Restaurator Nenad Nef nazvao je Ured i izrazio želju da u petak 16. lipnja u 8:30 sati posjeti depo DM-a na Kaptolu 31.
- ▣ 16. lipnja 2011., četvrtak. *Nenad Nef posjetio je depo na Kaptolu 31. Tajnik Ureda i nadalje sudjeluje na tavanu NDS-a u nastavi sa studentima i profesorima te u obnovi umjetnina iz DM-a.
- ▣ 17. lipnja 2011., petak. *Ured je posjetio Marijo Živković, predsjednik Obiteljskog centra i tom prigodom tajnik Ureda darovao mu je knjigu o Apostolskoj nuncijaturi na zagrebačkom Ksaveru, koju je napisao dr. Juraj Kolarić i uručio papi Ivanu Pavlu II. 1994. g., prigodom prvog posjeta Hrvatskoj i Zagrebu.
- ▣ 18. lipnja 2011., subota. *Tajnik Ureda na tavanu NDS-a sudjeluje u nastavi sa studentima i profesorima.
- ▣ 20. lipnja 2011., ponedjeljak. *Iz Ureda je dogovoren sastanak s Tomislavom Goršićem, iz tiskare »ITG« za 28. lipnja u 10 sati. Tema sastanka je bila digitalizacija pet svezaka inventarnih knjiga Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije.
- ▣ 24. lipnja 2011., petak. *Ured je nazvala prof. Tamara Ukrainček, s Akademije likovnih umjetnosti, sa željom da posjeti depo DM-a na tavanu NDS-a u petak 1. srpnja 2011. u 10 sati.
- ▣ 27. lipnja 2011., ponedjeljak. *Ured je nazvao vjeroučitelj iz Oroslavja Ivan Hren, zamolivši predstojnika Ureda da održi predavanje na znanstvenom skupu o biskupu Maksimilijanu Vrhovcu, koji se je trebao održati krajem lipnja 2011. u Gornjoj Stubici, ali je odgođen za kraj kolovoza 2011. g.
- ▣ 28. lipnja 2011., utorak. *Ured je posjetio T. Goršić, iz »ITG-a«, zbog digitalizacije inventarnih knjiga Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije.

S R P A N J

- ▣ 1. srpnja 2011., petak. *Tamara Ukrainček je posjetila depo DM-a na tavanu NDS-a.
- ▣ 12. srpnja 2011., utorak. *Ured je nazvala Stela Cvetnić, iz Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode.
- ▣ 15. srpnja 2011., srijeda. *Tajnik Ureda je odnio osobno u Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode prijavu za registriranje odabranih slika i skulptura DM-a u registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.
- ▣ 26. srpnja 2011., utorak. *Ured je nazvala Miroslava Melkus, zanima-

jući se je li njezino pismo namjere o darovanju nekih radova njezinog supruga prihvaćeno.

KOLOVOZ

▣ 1. kolovoza 2011., ponedjeljak. *Ured je nazvala Vera Tenšek rođena Sente, zanimajući se za objekt tradicionalne kulture u Mihovljanu.

▣ 10. kolovoza 2011., srijeda. *Ured je nazvala Petra Senjanović, kustosica Galerije Klovićevi dvori, s molbom da u petak 12. kolovoza 2011. u 10 sati posjeti Zbirku dr. Đure Kokše, povodom priprema za retrospektivnu izložbu slika Mate Celestina Medovića (1857. – 1920.).

▣ 12. kolovoza 2011., petak. *Tajnik Ureda upoznao je P. Senjanović, iz Galerije Klovićevi dvori, sa Zbirkom dr. Đ. Kokše.

▣ 18. kolovoza 2011., četvrtak. *Iz Ureda je poslan časopisu *Veritas* članak mons. dr. Jurja Kolarića *S Veritasovom istinom u borbi protiv neistine*.

▣ 19. kolovoza 2011., petak. *Iz Ureda poslana je potvrda o sudjelovanju mons. dr. Jurja Kolarića na stručnom skupu vjeroučitelja i povjesničara u osnovnim školama Krapinsko-zagorske županije, koje će se održati 29. kolovoza 2011. u Stubičkim Toplicama na temu *Život i djelo Maksimilijana Vrhovca*. Predviđeno predavanje mons.

J. Kolarića nosi naslov *Zagrebački biskupi – Maksimilijan Vrhovac i njegov doprinos hrvatskoj kulturi*.

▣ 23. kolovoza 2011., srijeda. *Ured je posjetio dr. Ivan Mirnik, iz Arheološkog muzeja, i donio dopis o korištenju arhivske građe DM-a te fotografirani portret dr. Kamila Dočkala, prvog ravnatelja DM-a.

RUJAN

▣ 1. rujna 2011., četvrtak. *Predstojnik Ureda mons. J. Kolarić i tajnik Ureda posjetili su M. Melkus, suprugu pokojnog slikara Hrvoja Melkusa, koja želi DM-u darovati slike svoga muža. M. Melkus je goste počastila i izvijestila o svojim namjerama. Sastanak je trajao od 10 do 11.30 sati.

▣ 9. rujna 2011., petak. *Iz Ureda su poslani odgovori mons. J. Kolarića za intervju Mariju Šudiću, predsjedniku internetske udruge »Katolik«.

▣ 20. rujna 2011., utorak. *Tajnik Ureda razgovarao je telefonski s Marinom Rukavinom, koja želi darovati DM-u crkvenu stolicu iz crkve sv. Barbare u Vrapču, koja je u vlasništvu njezine obitelji.

▣ 21. rujna 2011., srijeda. *Tajnik Ureda, zajedno sa s. Linom, voditeljicom Riznice zagrebačke katedrale, posjetio je Haulikov ljetnikovac u parku Maksimir, koji je u vlasništvu Šumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

▣ 30. rujna 2011., petak. *Tajnik Ureda je na zahtjev ekonoma Nadbiskupije zagrebačke mons. Ivana Hrena prenio u depo na tavan NDS-a 60 slika s hodnika prvog kata Nadbiskupskog dvora, gdje su se dosad nalazile.

LISTOPAD

▣ 3. listopada 2011., utorak. *Ured je nazvala Petra Senjanović, kustosica Galerije Klovićevi dvori, sa željom da sa službenim fotografom Galerije 13. listopada 2011. u prostorijama Nadbiskupskog dvora fotografira sliku Celestina Medovića za potrebe predviđene izložbe.

▣ 12. listopada 2011., srijeda. *Tajnik Ureda, zajedno s mons. J. Bateljkom i s. Linom, zbog predviđenih restauratorskih poslova, posjetio je crkvu sv. Antuna Padovanskog u Slavetiću.

▣ 13. listopada 2011., četvrtak. *U prostorijama Nadbiskupskog dvora službeni fotograf Galerije Klovićevi dvori, s Petrom Senjanović, fotografirao je sliku Celestina Medovića za katalog izložbe koja će biti otvorena 1. prosinca 2011.

▣ 14. listopada 2011., petak. *Ured je nazvao vlč. Damir Bobovec, voditelj arhiva Varaždinske biskupije, zamolivši posudbu portreta biskupa Antuna Mandića iz DM-a za potrebe izložbe *200. obljetnica dolaska Zbornog kaptola čazmanskog sv. Duha u Varaždin*.

▣ 17. listopada 2011., ponedjeljak. *Tajnik Ureda je preuzeo od Petra Rukavine crkvenu stolicu iz crkve sv. Barbare u Vrapču, darovanu za zbirku umjetnina DM-a.

▣ 18. listopada 2011., utorak. *Iz Ureda je posuđen Varaždinskoj biskupiji portret biskupa A. Mandića koji se nalazi u DM-u.

▣ 25. listopada 2011., utorak. *Prof. Ana Božičević i petero studenata, s tajnikom Ureda, posjetili su depo u Palmotićevoj ulici. Tom prigodom izabrana su tri kipa iz kapele sv. Jakova iz Očure, Župa Radoboj, koji se čuvaju u depou DM-a, a koji su predviđeni za restauratorsko-konzervatorske radove u nastavnoj godini 2011./2012.

▣ 31. listopada 2011., ponedjeljak. *Galerija Klovićevi dvori dostavila je Uredu ugovor na potpis. Radi se o slici *Raspeće* iz Muzeja bl. Alojzija Stepinca, koja se posuđuje za izložbu *Tizian, Tintoretto, Veronese, veliki majstori renesanse*, a koja će biti održana u Klovićevim dvorima.

STUDENI

▣ 2. studenoga 2011., srijeda. *Potpisani ugovori za sliku *Raspeće* dostavljeni su Klovićevim dvorima.

▣ 3. studenoga 2011., četvrtak. *Tajnik Ureda posjetio je povjesničarku umjetnosti Vesnu Modrić, stalnoga sudskog vještaka za procjenu umjetnina i antikviteta u Anti-

kvarijatu Modrić, na Kaptolu 19, i zamolio ju da procijeni vrijednost četiriju slika Celestina Medovića predviđenih za izložbu u Galeriji Klovićevi dvori.

▣ 10. studenoga 2011., četvrtak.

*Prof. Ani Božičević iz depoa DM-a u Palmotićevoj ulici uručena su uz revers za studentsku praksu, za akademsku godinu 2011/2012., tri kipa iz kapele sv. Jakova u Očuri i pet skulptura iz depoa DM-a.

▣ 11. studenoga 2011., petak.

*Vesna Modrić, stalni sudski vještak za procjenu umjetnina i antikviteta je poslala procjenu za četiri slike Celestina Medovića iz DM-a i Nadbiskupskog dvora koje će biti izložene 1. prosinca 2011. na izložbi u Galeriji Klovićevi dvori.

▣ 15. studenoga 2011., utorak.

*Tajnik Ureda i s. Anđelita iz Muzeja bl. Alojzija Stepinca uručili su Galeriji Klovićevi dvori sliku *Raspeće* za izložbu *Tizian, Tintoretto, Veronese, veliki majstori renesanse*.

▣ 16. studenoga 2011., srijeda.

*Ured je nazvala Ranka Saračević-Würth, iz Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine. R. Saračević-Würth predložila je radni sastanak za 24. studenoga 2011. u Uredu, s temom o mogućnosti inventarizacije Zbirke mons. dr. Đure Kokše.

▣ 17. studenoga 2011., četvrtak.

*Predstojnik Ureda je dogovorio sastanak s R. Saračević-Würth u Ure-

du za 24. studenoga 2011. Tajnik Ureda uručio je Galeriji Klovićevi dvori portret *Olga Medec II*, slikara C. Medovića. Portret će biti izložen na predviđenoj izložbi.

▣ 24. studenoga 2011., četvrtak.

*Predstojnik Ureda mons. J. Kolarić i tajnik Ureda s R. Saračević-Würth, iz Ministarstva kulture, i povjesničarkom umjetnosti Zrinkom Mažar, voditeljicom Odjela za pokretna i nematerijalna kulturna dobra Grada Zagreba, održali su radni sastanak u Zbirci mons. dr. Đ. Kokše i dogovorili način njezine inventarizacije.

▣ 28. studenoga 2011., ponedjeljak.

*Tajnik Ureda uručio je Galeriji Klovićevi dvori tri slike C. Medovića: 1) *Portret pape Pija X.*, 2) *Vrijes*, 3) *Krajolik s vrijesom*.

▣ 29. studenoga 2011., petak.

*Tajnik Ureda otputovao je u Mariju Bisticu i fotografirao svetište i kapele u Mariji Bistrici za potrebe *Godišnjaka* 8 (2010.), u kojem se namjerava prikazati arhitektura Hermana Bolléa.

PROSINAC

▣ 2. prosinca 2011., petak.

*Ured je nazvao Slavko Šterk, muzejski savjetnik Muzeja Grada Zagreba, s molbom da se iz fundusa DM-a za potrebe izložbe *Mors Porta Vitae – Smrt vrata života: stara zagrebačka groblja i pogrebi* posudi *Tabula Defunctorum*.

▣ 7. prosinca 2011., srijeda. *Tajnik Ureda je za potrebe izložbe *Mors Porta Vitae – Smrt, vrata života: stara zagrebačka groblja i pogrebi* Muzeju Grada Zagreba iz fundusa DM-a uručio *Tabulu Defunctorum*.

▣ 20. prosinca 2011. utorak. *Ured je nazvao Stanko Špoljarić, iz Umjetničkog paviljona u Zagrebu, izvješćujući o sadržaju svog priloga za sljedeći *Godišnjak*.

▣ 21. prosinca 2011., srijeda. * Ana Božičević, s Akademije likovnih umjetnosti, vratila je u depo DM-a sedam kipova i jednu sliku. Umjetnine su bile posuđene za nastavnu godinu 2008./2009.

▣ 22. prosinca 2011., četvrtak.

*Ured je nazvala Zrinka Mažar, voditeljica Odjela za pokretna i nematerijalna kulturna dobra Grada Zagreba i predložila radni sastanak krajem siječnja 2012. g. Na sastanku bi se raspravljalo o slici *Raspeće* iz Muzeja bl. Alojzija Stepinca. Zrinka Mažar predlaže da se, zbog nastalih oštećenja tijekom godina, slika nakon izložbe *Tizian, Tintoretto, Veronese, veliki majstori renesanse* iz Galerije Klovićevi dvori dostavi izravno Hrvatskomu restauratorskom zavodu na restauriranje. Prijedlog je naknadno prihvaćen.

KULTURNA DOGAĐANJA U ZAGREBAČKOJ NADBISKUPIJI U 2011. GODINI, ZABILJEŽENA U GLASU KONCILIA

ŽUPA BOGATE PROŠLOSTI

U Ključu Brdovečkom sredinom prosinca na predstavljanju knjige »Prilozi za povijest župe sv. Vida u Brdovcu« govorili su Božidar Novak, dr. Stjepan Kožul i priređivač knjige i župnik Vladimir Trkmić. Njihove riječi približile su izvrsno opremljenu i sadržajno bogatu knjigu koja se sastoji od šest poglavlja. Uz kratku povijest župe predstavljena je i »Povjesnica župe« iz pera Josipa Ciglera. Zatim slijedi Spomenica župnika Mirka Cigrovskoga. Poseban dio knjige posvećen je blaženom Alojziju Stepincu i napadu na njega. Vrlo je zanimljiva i legenda o pronalasku

kipa sv. Vida. Jedan od vrlo interesantnih priloga u knjizi je onaj u kojem župnik Cigrovski piše o radu u župi od 1946. godine kada je prolazio »krvavu kupelj«. O sakralnim objektima župe vrijedan je pozornosti napis dr. Đurđice Cvitanović. Razgovor sa župnikom Cigrovskim otkriva mnoge istine koje su se godinama skrivale. Ivan Zorbas, Alojz Filipčić i Stjepan Kutarčić govore o tragediji, koju su izrekli kroz suze, o danima iz 1945, od križnih i drugih krvavih staza naših ljudi. Akademski slikar Darko Škoda sretan je da »postoji zajedništvo ljudi koji se svojom voljom mogu okupiti i vlastitim snagama izgraditi kapelu«. I upravo o toj svima dragoj kapelici piše prof. Marina Levojević. Posebnu pozornost privlače »Dokumenti i svjedočanstva« u kojima su izvješće nadbiskupa Stepinca mons. Josephu Hurleyu, regentu Apostolske nuncijature u Beogradu, o prilikama crkvenog života nakon II. svjetskog rata te opis napada na našega blaženika u Zaprešiću 4. studenoga 1945. godine. Knjiga upoznaje čitatelja s nastajanjem i razvojem brdovečke župe, sa svjedočima poslijeratnog razdoblja, bolnog, nezaboravljenog i krvavih

križnih putova i staza zločina, s istinom o napadu na blaženika Stepinca, i još mnogo toga.

Branko Pilaš

Glas Koncila, 01/2011, str. 23

MONOGRAFIJA O JAKUBINU

U Novome Virju 18. prosinca, nakon mise koju je predvodio varaždinski biskup Josip Mrzljak, koji je blagoslovio rekonstruirano krovno župne crkve sv. Josipa, župne kuće te radove na unutrašnjem uređenju tih građevina, predstavljena je monografija »Marijan Jakubin« u povodu 40. obljetnice njegova umjetničkog rada. Predstavljanje je održano u crkvi jer se Jakubineve freske, ulja na platnu i vitraji nalaze u crkvama diljem domovine: Bjelovar, Zagreb, Kerestinec, Karlobag, Ludbreg, Petrinja, Brestje..., a najviše u rodnome Novome Virju. O knjizi i Jakubinovu stvaralaštvu govorili

su autor knjige Stanko Špoljarić, viši kustos Umjetničkog paviljona u Zagrebu, biskup Mrzljak i sam umjetnik. Jakubin je i vjernik i umjetnik. Njegov opus, figurativni i apstraktni, neprekidni je dijalog umjetnika s Bogom, vjersko propitkivanje, upućenost Bogu i obnavljanje stvaranja naročito u ciklusu Nazočnost bijele crte i nazočnost svjetla u kojima kao da je sažeta sva svjetlost svijeta i svemira. Jedan je od rijetkih umjetnika koji »likovno uvjerljivo, gotovo ravnopravno djelima figurativnog i apstraktnog karaktera ulaze u prostor sakralnih tema, kako s radovima relativne doslovnosti u prenošenju motiva kršćanske ikonografije, tako i s djelima koja uključuju ljudski nemir i nadu u pitanjima egzistencijalnog i esencijalnog«, naglasio je Špoljarić. Kao i svaki drugi umjetnik koji želi likovno izraziti poruku evanđelja i Biblije, i Jakubin se našao pred pitanjem može li na tom području ostvariti i dati nešto novo i kvalitetno nakon plejade vrhunskih majstora iz različitih stilskih epoha koji su to učinili prije njega. Jakubineve sakralne slike potiču nas na molitvu, pobožnost i pojačavaju našu vjeru, istaknuo je biskup Mrzljak. Monografija »Marijan Jakubin« izišla je u izdanju Art magazina »Kontura« iz Zagreba.

Lidija Levačić Mesarov

Glas Koncila, 02/2011, str. 23

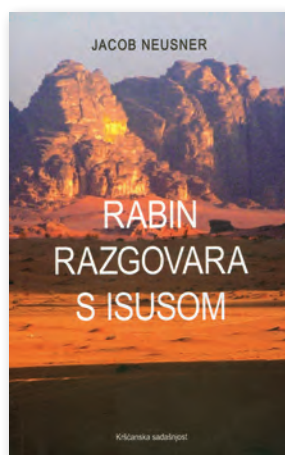
BADNJAK U UKRAJINACA

U Ukrajinskoj zajednici grada Zagreba predstavljena je 15. prosinca knjiga članice zajednice Marusje Jurista »Svjatij večir – Badnjak u tradiciji Ukrajinaca«. O knjizi i o njezinu značenju za Ukrajince koji žive na ovim prostorima vrlo su pohvalno govorili recenzenti Jesenka Mišktiv (ujedno i lektorica knjige) i Boris Graljuk. U prvom dijelu knjige opisani su običaji pripreme slavlja Badnjaka i sam ceremonijal za stolom pri večeri na kojoj se služe 12 posnih jela, koja su simbolično posvećena dvanaestorici apostola ili dvanaest mjeseci u godini. Sva jela imaju svoje značenje i poruku za obitelj, život i blagostanje, za život pojedinca, za bogat urod polja i vrtova, a ujedno su zahvala Bogu za sve darove i plodove zemlje. U drugom dijelu knjige nalaze se detaljni recepti za pripremu tih posnih jela. Knjigu je napisala Marusja Jurista sa željom da Ukrajinci koji žive na ovim prostorima, okupljeni u Križevačku grkokatoličku biskupiju (eparhiju), ne zaborave svoje korijene i izrazito lijepe i bogate običaje Ukrajine, domovine svojih predaka koji su se ovdje doseljavali krajem 19. i početkom 20. stoljeća u okviru Austro-Ugarske Monarhije. Knjigu je autorica posvetila Ukrajinkama pri grkokatoličkoj župi sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, koje svojim doprinosom održa-

vaju, već 18 godina, zajedništvo druženjem jednom mjesečno u župnoj dvorani poslije svete liturgije na ukrajinskom jeziku i iznimno zaslužnoj i cijenjenoj Rajisi Ivanivnoj Trostinskoj, sveučilišnoj profesorici ukrajinistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Knjiga je tiskana uz financijsku potporu Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, i to na hrvatskom jeziku kako bi bila dostupna svim građanima Hrvatske, a i šire.

I. Nagy

Glas Koncila, 03/2011, str. 23

RABINOV RAZGOVOR S ISUSOM

U srijedu 12. siječnja u dvorani »Vijenac« na Kaptolu u Zagrebu predstavljena je knjiga Jacoba Neusnera »Rabin razgovara s Isusom«. Predstavili su je dr. Adalbert Rebić,

umirovljeni profesor Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, dr. Kotel Da-Don, židovski rabin, te dr. Ivan Dugandžić, također umirovljeni profesor s KBF-a na čiji je poticaj »Kršćanska sadašnjost« izdala tu knjigu. Jacob Neusner, jedan od najplodnijih židovskih pisaca današnjice, u knjizi vodi zamišljeni razgovor s Isusom raspravljajući o Tori na temelju tekstova iz Matejeva evanđelja. Baš tekst iz Matejeva evanđelja koji donosi fascinantnu Besjedu na gori autoru je povod da predstavi vlastito viđenje Isusova nauka i razloge zašto on, da je živio prije dvije tisuće godina i slušao što je Isus govorio, ne bi pristupio Isusovim sljedbenicima. No, ti isti razlozi kršćanima bi trebali biti povod za još tješnje nasljedovanje Isusa. Upravo to da kršćani postanu bolji kršćani i jače prionu uz Isusa Krista i da židovski vjernik jače prione uz Toru i postane bolji Židov, jedan je od ciljeva s kojima je rabin Neusner pristupio pisanju te knjige. Svoj fiktivni razgovor s Isusom autor zaključuje riječima: »Ja te cijenim. Ali razlog što neću poći s tobom nije moja nevjera. Nije to zato što ne vjerujem – ja ne vjerujem u tebe – nego što vjerujem, ja vjerujem u Toru... Ne vidim kako tvoje učenje i učenje Tore mogu ići zajedno. Knjiga »Rabin razgovara s Isusom«, po riječima rabina Kotela Da-Dona, vrijedna je čitanja i velik poticaj za razumijevanje razlika i sličnosti među

religijama. Na knjigu je upozorio i papa Benedikt XVI. napisavši u svojoj knjizi »Isus iz Nazareta« da je to »najvažnija knjiga za židovsko-kršćanski dijalog u posljednjem desetljeću«.

J. Š.

Glas Koncila, 04/2011, str. 23

SVEĆENICI IZ ŽUPE VIRJE

Ivica Zvonar, Dragutin Feletar, Vjenceslav Herout, Dražen Podravec, Gustav Kuzmić, Ilija Pejić: »Svećenici iz župe Virje rođeni krajem XIX. stoljeća«, Općina Virje, Virje, 2010, 176 str.

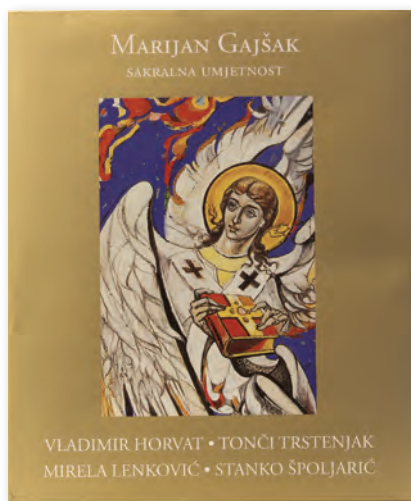
U nizu vrijednih izdanja o povijesti Virja i župe sv. Martina objavljena je knjiga »Svećenici iz župe Virje rođeni krajem XIX. stoljeća«. Djelo predstavlja prilog upoznavanju poznatih osoba iz virovske župe, a u njoj su navedeni župnici koji su vodili župu, brinući se nesebično o ljudima i crkvenim objektima, vrijednoj

kulturnoj baštini toga kraja. Osim o svećenicima, knjiga sadrži i dodatak o katoličkim društvima u Virju, a obogaćena je i fotografiskim prilogima kao i kronološkim prikazom važnih događaja u župi, te popisom i sažetim prikazom najznačajnijih zasluga virovskih župnika za napredak župe. Glavni je naglasak, kako i sam naslov govori, stavljen na svećenike koji su rođeni u Virju potkraj XIX. stoljeća. Tako dr. Ivica Zvonar piše o svećeniku, teologu, pedagogu i političaru mons. dr. Franu Barcu (1872-1940) koji je znatno pridonio razvoju crkvenih institucija krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Isti je autor osvijetlio život i djelo danas gotovo zaboravljenoga, ali zaslužnoga svećenika Mirka Kapića (1878-1949).

Dr. Dragutin Feletar autor je priloga o župniku i narodnome preporoditelju Stjepanu Pavuniću (1875-1940), a Ilija Pejić piše o književnome djelu i jezičnim promišljanjima Ivanka Janka Vlašića (1879-1935). O kateheti i svećeniku dr. Matiji Markovu (1891-1982) pišu Gustav Kuzmić i mr. Dražen Podravec, a dr. Vjenceslav Herout autor je teksta o životnome putu Petra Sivjanovića (1893-1946) kojega su komunističke vlasti kao župnika u Grubišnome Polju osudile na smrtnu kaznu i objesile u Daruvaru. Opisujući život i djelo šestorice svećenika, autori su pridonijeli otrgnuću povije-

snome zaboravu vrijednih ličnosti zavičajne povijesti. (iu)

Glas Koncila, 05/2011, str. 28

STVARALAŠTVO O. GAJŠAKA

»Marijan Gajšak – sakralna umjetnost« – naziv je monografije o akademskom kiparu i slikaru isusovcu Marijanu Gajšaku (1944-1993) predstavljene u petak 28. siječnja u dvorani uz baziliku Srca Isusova u Zagrebu. O monografiji su govorili o. Tonči Trstenjak, povjesničarka umjetnosti Mirela Lenković i o. Vladimir Horvat, dok je predstavljanje vodio o. Ivan Cindori koji je, ocrtavši lik o. Gajšaka, istaknuo da je kroz svoja umjetnička djela nastojao apostolski djelovati. Izdanje su objavili Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Grad Klanjec, ogranak Matice hrvatske u Klanjcu te galerija »La-

udato«. U reprezentativnom djelu, koje je rezultat višegodišnjega rada, skupljen je cjelokupan i jedinstven opus o. Gajšaka u kojem su sudjelovali priređivači o. Horvat i o. Trstenjak te autori tekstova Mirela Lenković i Stanko Špoljarić. Uz proslav uredništva i tekstove, ostvarenje na dvjestotinjak stranica velikoga formata donosi reprodukcije umjetnikovih radova, biografiju, popis samostalnih i skupnih izložaba te fotografije iz njegova života. Monografija svjedoči da Gajšaku pripada nezamjenjivo mjesto na području isusovačke umjetnosti 20. st. na hrvatskoj likovnosti. Njegovo stvaralaštvo ne može se shvatiti bez religije, teologije i njegova svećeničkog poziva, jer se već od ranoga djetinjstva vjera i likovnost isprepleću u njegovu životu, napisala je Lenković. U djelima i sakralnoga i svjetovnog karaktera očituje se njegova »modernost duha, sukladna oslobođenju vidljivog svijeta koji ustupa mjesto biblijskome«. Motive i ideje crpio je iz Biblije te na taj način svoj poziv približio ljudima, istaknula je Lenković i naglasila svestranost njegova likovnog stvaralaštva jer nije stvarao u jednom nego u različitim medijima. Njegov opus obuhvaća skulpturalna ostvarenja, reljefe, biste, raspela, vitraje, slike i crteže, a radio je i nacрте za misno ruho te ilustracije za knjige. (mc)

Glas Koncila, 06/2011, str. 23

BJELOVARSKI ŽRTVOSLOV

Ogranak Matice hrvatske u Bjelovaru i Županijski odbor za podizanje spomen-obilježja prešućivanim žrtvama II. svjetskog rata i poraća s područja Bjelovarsko-bilogorske županije predstavili su 28. siječnja, u sklopu spomena 40. obljetnice djelovanja ogranka, u bjelovarskom Domu kulture knjigu »Jugoslavensko nasilje i prešućivane žrtve Drugoga svjetskoga rata i poraća s područja današnje Bjelovarsko-bilogorske županije«, autora dipl. oec. Zdravka Ivkovića, prof. Josipa Vusića i prof. Anite Blažeković. U prvom dijelu knjige sažeto je prikazan povijesni tijek događaja na području te županije, od pobune hrvatskih seljaka u Velikom Trojstvu i Velikom Grđevcu 1920. do raspadanja komunističke Jugoslavije 1991. Zahvaljujući istraživanju i radu autora, prikupljeni su

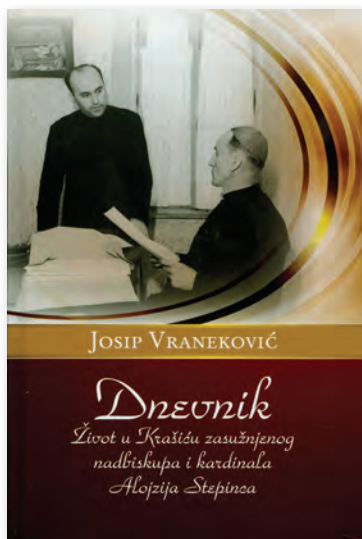
podaci o 6.322 žrtve s tog područja. Imena stradalih Hrvata zabilježena su po gradovima, općinama i naseljima i čine najveći dio knjige. Uz ime i prezime žrtve navedeni su osobni podaci, mjesto, način i datum stradanja i osoba koja je tome svjedočila. Autori ističu da je namjera bjelovarskog žrtvoslova iskazati poštovanje prema prešućivanim žrtvama objavom njihova imena i prezimena te im osigurati dostojan pogreb i označen grob. Smatraju da njihov rad nije dovršen i da postoji još neistražene dokumentacije i neispitanih svjedoka koji bi mogli upozoriti na žrtve koje dosada nisu popisane. Po mišljenju recenzenta prof. dr. Josipa Jurčevića, to je jedna od nekoliko desetaka knjiga u kojima se nalaze popisi žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća, a koja će dati doprinos nastanku jedinstvenoga nacionalnog žrtvoslova. O važnosti tog istraživanja i sudjelovanja svećenika u njemu govorio je biskup Bjelovarsko-križevačke biskupije mons. Vjekoslav Huzjak te je istaknuo potrebu da se takav popis žrtava napravi na području cijele biskupije i Hrvatske.

Ana Svoboda

Glas Koncila, 07/2011, str. 23

VRANEKOVIĆEV DNEVNIK

Knjigu krašićkoga župnika Josipa Vranekovića »Dnevnik – Život u Krašiću zaslužjenog nadbiskupa

pa i kardinala Alojzija Stepinca«, koju je priredio postulator mons. dr. Juraj Batelja, u ponedjeljak 7. veljače u dvorani »Vijenac« u Zagrebu predstavili su prof. emeritus fra Bonaventura Duda i prof. dr. Stipe Botica. U prepunoj dvorani bili su također varaždinski biskup Josip Mrzljak, vojni ordinarij Juraj Jezerinac, križevački biskup Nikola Kekić, zagrebački pomoćni biskup Valentin Pozaić te drugi uzvanici. Knjigu od 900 stranica objavila je Postulatura bl. Alojzija Stepinca, a riječ je o kronološkim dnevničkim zapisima u kojima se nalaze misli, stavovi, izreke i način života zatočenoga kardinala Stepinca koji je u župnoj kući u Krašiću živio prema odredbi komunističkih vlasti. Te je činjenice župnik Vraneković bilježio u razdoblju od 24. studenoga 1951. do 27. siječnja 1960. godine. Dnevnik je bilješkama i uvodnim slovom popratio dr. Batelja, a prenesen je i

predgovor kardinal Josipa Bozanića iz prvoga djelomičnog izdanja. U nastavku slijede opisi posljednjih dana života kardinala Stepinca, dodaci te kazalo imena osoba. Vraneković i kardinal Stepinac bili su složni i odani jedan drugome, ustvrdio je, uz ostalo, o. Duda te poručio da Crkva ne smije zaboraviti toga župnika koji je kao Šimun Cirenac pomogao nadbiskupu nositi teški križ zatočeništva. Prema dr. Botici, dnevnik je složena cjelina, zamišljena i ostvarena u maniri memoaristike. Dvije osobe, Vraneković i Stepinac, vidljivo su u tekstu razdvojene, autorstvo i suautorstvo se razlikuje, a tekst kao cjelina posve je vjeran kardinalu. Dnevnik je riznica književnih vrsta, njegovi dijelovi traže multidisciplinarni pristup, a iz te riznice svi mogu crpsti pouzdanu i autentičnu građu u izravnom dodiru sa stvarnim životom.

Glas Koncila, 08/2011, str. 23

DJELOVANJE KATEDRALNOG ZBORA

U povodu 25. obljetnice postojanja i djelovanja Zagrebačkoga katedralnog mješovitog zbora objavljena je monografija »Zagrebački katedralni mješoviti zbor – Četvrt stoljeća u službi katedrale i domovine« u nakladi Glasa Koncila. O knjizi, koja je predstavljena u četvrtak 24. veljače u crkvi Svete Marije na Dolcu u Zagrebu, govorili su u ime nakladnika di-

rektor GK-a Nedjeljko Pintarić, regenschori zagrebačke katedrale mo. Miroslav Martinjak i autor, dirigent zbora Vladimir Babuš. Monografija je posvećena djelatnostima zbora kroz njegovih 25 godina, rekao je Babuš ističući da knjiga sadrži tri poglavlja: Uvod, Četvrt stoljeća napora i uspjeha te Dodatak. Prvi dio donosi početak rada zbora dok upravo drugi kronološki predstavlja aktivnosti zbora, u što spada već 25 godine neprekinuto pjevanje na večernjoj misi u zagrebačkoj katedrali održavajući dvaput tjedno redovito probe, sudjelovanje u raznim natjecanjima diljem Hrvatske i Europe te održavanje cjelovečernjih koncerta, a treće poglavlje sadrži popis svih dosadašnjih pjevača te popis glazbenih djela koje je zbor dosad izvodio, kao i preslike opsežne dokumentacije vezane uz rad zbora, poput plakata i programa. Maestro Martinjak je istaknuo da

je Mješoviti katedralni zbor pod vodstvom dirigenta Babuša i orguljašice Hvalimire Bledšnajder, koja ga dugi niz godina prati, razvio bogatu koncertnu djelatnost izvođeći repertorij svete glazbe diljem domovine i Europe. Kako je rekao, monografija uglavnom bilježi tu dodatnu djelatnost zbora, dok se ona katedralna djelatnost spominje samo usput.

M. Pandžić

Glas Koncila, 10/2011, str. 23

STEPINAC U OČIMA SLIKARA

U župnom pastoralnom centru bl. Alojzija Stepinca u župi sv. Petra u Vlaškoj ulici u Zagrebu u ponedjeljak 28. ožujka otvorena je izložba »Portreti bl. Alojzija Stepinca u hrvatskom slikarstvu«. Izložbu su organizirali župa sv. Petra i udruga Hrvatska dijaspora, a otvorili su je župnik Josip Golubić i predsjednik udruge »Hrvatska dijaspora« Ivica Jurjević. Riječ je o izložbi portreta deseterice hrvatskih slikara koji su, posegnuvši za likom kardinala Stepinca kao motivom svoga slikarskog umijeća, izrazili svoje poštovanje prema ljudskoj i moralnoj veličini blaženika te divljenje njegovoj odlučnosti držeći ga, kako reče Jurjević, »uzorom kako se štuje svoja Katolička Crkva, kako se brani svoj hrvatski narod, kad se nađe na povijesnom iskušenju«. Portrete

kardinala Stepinca na toj izložbi predstavili su slikari: Vladimir Blažanović, Zorica Turkalj, Fadil Vejzović, Božidar Šeremet, Branimir Gojević, Stjepan Đukić Pišta, Blaženka Počuća, a po dva portreta kardinala Stepinca na izložbi potpisuju Dragan Kiatowski i Ante Slatina, a tri slikarica Jasna Mišković. Najviše djela izrađeno je u slikarskoj tehnici ulje na platnu, a ima ih i u olovci, tušu i akvarelu te jedan gipsani reljef. Većim su dijelom ti umjetnici, koji su načinili portrete za tu izložbu, darovali svoja djela udruzi »Hrvatska dijaspora« koja je registrirana da bi promicala hrvatsku kulturu među našim iseljeništvom, a osnovana je prije deset godina po uzoru na brojne udruge koje promiču svoju kulturu među pripadnicima svoga naroda diljem svijeta, a dosad je priredila niz likovnih i drugih manifestacija, kao što su izložbe portreta pape Ivana Pavla II. i kardinala Franje Kuharića. Izložba s portretima bl. Alojzija Stepinca nakon Zagreba seli u Budimpeštu.

J. Š.

Glas Koncila, 15/2011, str. 23

USKRS KAO NADAHNUĆE

U organizaciji zagrebačkoga Narodnog sveučilišta »Dubrava« priređena je skupna izložba pod nazivom »Uskrs 2011«, koja je otvorena u ponedjeljak 11. trav-

nja u galeriji »Vladimir Filakovac«. Inspirirani temom uskrsnuća, na izložbi su se svojim ostvarenjima predstavila trojica istaknutih hrvatskih likovnih umjetnika: Antun Krešić, Hrvoje Šercar i Vladimir Vrljić Ankin. U svečanost otvorenja svojim je promišljanjem o smislu toga velikog kršćanskog blagdana uveo fra Nikola Bašnac, dok je likovni kritičar Milan Bešlić otvorio izložbu koja se može razgledati do 28. travnja. Predstavljeni radovi (pedesetak) stvarani su u razdoblju od 1994. do ove godine u tehnici fuzije stakla, crteža na koži i platnu te u kombiniranoj tehnici na drvenoj i kartonskoj podlozi. Uskrsnuće nije prestalo privlačiti svakoga tko vjeruje, a posebno likovne umjetnike kojima je taj događaj stoljetno nadahnuće, ustvrdio je Bešlić dodavši da su brojni primjeri onih koji su pronalazili nove likovne izraze i koji su svoje radove prožimali kršćanskim vrednotama. Govoreći o autorima zastupljenima na izložbi i njihovim djelima, istaknuo je da su izniknuli iz kršćanske tradicije i svaki od njih nije prestajao privlačiti pozornost šire publike, a u njihovim radovima kršćanska je tradicija živa. Osim na kršćanskoj baštini, svoj likovni jezik oblikovali su i na »stvaralačkoj slobodi koju su asimilirali od svojih velikih pretходnika te iskustvu suvremenika«. Ta tri umjetnika novim likovnim interpretacijama središnje teme

kršćanstva nisu samo proširili svoj duhovni i intelektualni obzor nego su i potvrdili da se ona »pokazuje neprolaznom i stvaralački izazovnom«, napisao je Bešlić u predgovoru popratnog kataloga izložbe.

M. C.

Glas Koncila, 17/2011, str. 32

OTKRIVENA TAJNA MASONA

Hrvatsko izdanje knjige »Otkrivena tajna masona« čileanskoga kardinala i nadbiskupa Santiaga Jose Marie Cara y Rodriguezas enciklikom »Ljudski rod« (Humanum genus) pape Lava XIII. predstavljeno je u ponedjeljak 18. travnja u ispunjenoj dvorani »Vijenac« na zagrebačkom Kaptolu. Objavila ga je naklada »Benedikta« iz Zagreba, a predstavili: prof. dr. Josip Jurčević, stručni recenzent admiral Davor Domazet Lošo i generalni vikar Zadarske nadbiskupije mons. Milivoj Bolobanić. Djelo je uredila

i predstavljanje vodila Nedeljka Batinović. Knjiga (398 stranica) je strukturirana u šest dijelova razdijeljenih na poglavlja. U prvom dijelu autor predstavlja prirodu slobodnog zidarstva. Drugi dio »U osnovi neiskreno društvo« govori o masonstvu i katolištvu, masonskoj religiji, masonima i politici, masonima i idealima slobode, jednakosti i bratstva... Slijedi »Masonski nauk«, »Podrijetlo masona i njihov odnos prema drugim sektama« te »Masonske metode djelovanja«. U posljednjem dijelu progovara o osudi masonstva: zašto ga Crkva osuđuje, sažetak crkvenih osuda masonstva, osude od građanskih vlasti. Iza epiloga, na kraju izdanja nalazi se enciklika pape Lava XIII. o masonima »Ljudski rod« te bibliografija. Prema Jurčeviću, iako je stara 90-ak godina, riječ je o vrlo vrijednoj i rijetkoj knjizi u Hrvatskoj koja pojašnjava što su masoni, njihovi obredi, nastanak, prijevare, lažno predstavljanje... Mnoge će stvari biti jasnije o masonima, kao i o onome što se danas događa u Hrvatskoj kad se pročita ta knjiga. Masoni djeluju po simbolima i alegorijama, i to prema dvije metode djelovanja: inverziji (laži, prevari) i destrukciji (razori sve što se temelji na Bogu i Deset Božjih zapovijedi), a imaju dvije poluge moći – novac i medije, ustvrdio je, među ostalim, Domazet Lošo.

M. Cvitanović

Glas Koncila, 19/2011, str. 23

UČENIČKI ANĐELI

Sabine Eujen: »S anđelima u školu. 33 poticaja za školarce«, Teovizija, Zagreb, 2011.

Knjiga na 142 stranice obuhvaća 33 priče o anđelima koji imaju osobito značenje za djecu te ih ohrabruje da se na putu odrastanja pouzdaju u pomoć Boga i njegovih anđela. Autorica u predgovoru poručuje da je Bog stvorio anđele kao nevidljiva bića da prenose njegove poruke i prate ljude kroz život. Od presudne je važnosti jesu li ljudi spremni prihvatiti te poruke u svome životu. Predstavljanje svakoga pojedinog anđela započinje primjerom iz školske svakidašnjice, savjetom kako reagirati u određenoj situaciji. Slijedi molitva Bogu i njegovu pomoćniku anđelu i kratak biblijski citat vezan uz zadanu temu. Završava idejom za kreativnom aktivnosti djeteta s članovima obitelji ili prijateljima. Uz opis i

ulogu pojedinog anđela navode se ideje koje mogu poslužiti kao smjernice u odgoju učenika osnovnih škola i srednjoškolaca. Knjiga počinje s anđelom puta koji prati dijete na životnom putu. Slijedi priča o poštovanju prema uspjehu drugoga, koje se izriče hvalom i priznanjem. Anđeo puta poručuje: »Jedi pažljivo.« Upućuje dijete da se za vrijeme užine usredotoči na jelo i da zahvali Bogu što se brine da ima što jesti. Anđeo samostalnosti uči čitatelje novu igricu, anđeo poštovanja podsjeća na uljudno i ljubazno ponašanje, anđeo ljutnje poziva na igranje igrice »Čovječe, ne ljuti se«, a anđeo mira traži jedan dan posta od računala i mobitela. Na kraju knjige su dva kazala: kako lakše pronaći vježbe iz pojedinih priča te biblijski pojmovi vezani uz ime anđela. Za svoga »Anđela novoga« autorica je napisala: »Tko želi stvoriti nešto novo, treba poticaj koji će uzgibati njegovu dušu, treba iskričave i uzbuđljive susrete da bi bio kreativan. Kada anđeli idu u školu, onda omogućuju učenicima da sami osmišljavaju nove stvari.«

Renata Tatara

Glas Koncila, 19/2011, str. 23

ISUS U MOJOJ LAĐI

U Gradskom kazalištu »Komedija« na zagrebačkom Kaptolu predstavljen je u nedjelju 22. svibnja prvi nosač zvuka fra Mirosla-

va Petraca, franjevca u Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda, »Isus u mojoj lađi«. Na predstavljanju su nastupili klapa »Nostalgija«, klapa »Janjevo«, obitelj Kralj, Željko Sesvečan, fra Petar Filić, Neven Kraljić, s. Cecilija Mirjana Horvat i Izvor Oreb koji je recitirao stihove, te brat Petrac. Nekoliko prigodnih riječi o autoru rođenom u Prelogu, rekli su i provincijal fra Željko Železnjak te fra Matija Koren, gvardijan na Kaptolu, koji mu je čestitao i zahvalio mu na svemu što čini za samostan u kojem vrši službu ekonoma. Na albumu je deset njegovih interpretacija pjesama, a »Hvalospjev stvorenja Bogu« pjeva zajedno s Vokalnim ansamblom kaptolskih franjevac, čiji je i on član. Na kraju je zahvalio svima koji su duhovno i materijalno pomogli u pripremi i izradi albuma, kao i izvođačima na predstavljanju, te posebno Ankici Svirač čije je stihove uglazbio.

Marko Gelemanović

Glas Koncila, 23/2011, str. 23

POSADAŠNJENJE ODSUTNOGA

»Papa kao motiv u suvremenoj hrvatskoj umjetnosti« – naziv je izložbe koja je svečano otvorena u predvečerje apostolskog pohoda pape Benedikta XVI. Hrvatskoj u petak 3. lipnja u zagrebačkom muzeju »Mimara«. Na otvorenju su se prigodnim riječima obratili: ravnatelj muzeja »Mimara« prof. Tugomir Lukšić, direktorica galerije sakralne umjetnosti »Laudato corde« mr. Ksenija Abramović, autor likovnog postava kustos Umjetničkog paviljona u Zagrebu prof. Stanko Špoljarić, u ime Grada Zagreba pročelnik gradskog Ureda za obrazovanje, kulturu i sport mr. Ivica Lovrić, povjerenik predsjednika RH za vjerske zajednice Stjepo Bartulica te izaslanik zagrebačkoga nadbiskupa kardinala Josipa Bozanića mons. dr. Ivan Šaško, pomoćni zagrebački biskup. Prema riječima biskupa Šaška, likovi papa očituju se kao privlačni, ispred papa je uvijek Netko. Unutar tematske odrednice slikovnosti nalazi se odsutnost i prisutnost, a slika znači biti između prisutnosti i odsutnosti. Slike i kipovi upućuju na pozadinu koja omogućuje postojanje. U umjetničkoj slici treba gledati otajstvo iz kojega je »rođena«, a tu se nalazi konačno utemeljenje papinske službe, uprisutnjivanje Božjega lica i vidljiva Božja prisutnost. Predstavljeno je

15 slika i šest skulptura bl. Ivana Pavla II. i Benedikta XVI, radovi dvadeset i jednog hrvatskog likovnog umjetnika različitih generacija: Matka Antolčića, Vladimira Blažanovića, Mile Blaževića, Josipa Botterija Dinija, Tomislava Buntaka, Mihovila Dorotića, Zlatka Čulara, Franje Ferencčaka, Josipa Ferencčaka, Stjepana Gračana, Ante Guberine, Vasilija Josipa Jordana, Ante Jurkića, Mate Jurkovića, Kuzme Kovačića, Tihomira Lončara, Vladimira Meglića, Alme Orlić, Zdenke Pozaić, Davorina Radića te Olene Sokolovske. Izložbu je organizirala galerija »Laudato corde« uz potporu Nadbiskupskog duhovnog stola i Odbora Zagrebačke nadbiskupije za doček Svetoga Oca.

M. C.

Glas Koncila, 24/2011, str. 29

PROPOVIJEDI S GLAZBOM

»Biti u vezi« – naziv je knjižne trilogije isusovca o. Antuna Volenika koju prati dvostruki glazbeni album s tekstovima pjesama, u izdanju zagrebačkoga nakladnika »Laudato« d.o.o., a predstavljeni su u ponedjeljak 30. svibnja u dvorani »Vijenac« u Zagrebu. Predstavljanju je nazočio pomoćni zagrebački biskup mons. dr. Valentin Pozaić, a uz autora trilogije, na predstavljanju su govorili: urednica izdanja Ksenija Abramović, autor predgovora fra Bonaventura Duda, autor pogovora o. Mirko Nikolić, Stanko Špoljarić likovnim osvrtom te Slavko Nedić, stručni suradnik glazbenog izdanja. Riječ je o knjigama propovijedi za nedjelje i blagdane u ciklusu od tri godine: A, B i C u kojima autor daje suvremeno i iskustveno tumačenje svetopisamskih tekstova. Donose poglavlja »Došašće«, »Božićno vrijeme«, »Ko-rizma i Vazmeno trodnevlje«, »Vazmeno vrijeme: od Uskrsa do Duhova«, »Vrijeme kroz godinu: Svetkovine«, »Nedjelje kroz godinu«, te »Blagdani Gospodnji, Blažene Djevice Marije i svetaca«. Pisana riječ upotpunjena je i pjevanom, prati je album s četrdesetak odabranih duhovnih skladaba različitih autora i izvođača te s tri glazbena noviteta. Izdanja su obogaćena i slikarskim ostvarenjima akademskog slikara Josipa Botterija Dinija. Prema ri-

ječima o. Nikolića, o. Volenik ima svoj stil koji je prepoznatljiv, odlikuje se lakoćom pisanja, čitak je, zanimljiv i konkretan. Njegova posebnost je i u tome što je osoban, ne skriva svoje ljutnje, tjeskobe i razočaranja, kao ni svoje ushite i radosti. Time čitatelja ne ostavlja ravnodušnim, nego ga potiče na razmišljanje. Svoja razmišljanja nad Božjom riječi »nastoji povezati sa životom, pišući o životu i za život«. Predstavljanjem je moderirala Tanja Popec, a uzveličali su ga brojni glazbenici: Zorica Kondža, Željka Marinović, Čedo Antolić, Zvonko Palić Jonathan, »Apostoli mira« i dr.

M. C.

Glas Koncila, 24/2011, str. 29

MEDITATIVNE PORUKE

Povodom blagdana Presvetog Trojstva, u nedjelju 19. lipnja, u vjeronaučnoj dvorani župe Presvetog Trojstva u Karlovcu otvorena je izložba pod nazivom »Neka te Gos-

podin blagoslovi«. Izložbu je otvorio karlovački dekan mons. Ferdinand Vražić pozivajući prisutne da za čas zastanu i promatraju ljepotu koju je Bog s ljubavlju darovao svim ljudima bez razlike. Izložbu su idejno osmislile i postavile Vesna Beg, Marija Dragobratović i Jadranka Bencun, koja je u pozdravnom govoru rekla da ona i njezine kolegice žele posjetitelje potaknuti na razmišljanje o katoličkoj vjeri, podrijetlu i domovini.

Postav izložbe je napravljen u obliku zemljopisne karte Republike Hrvatske. Marljivim radom i prikupljanjem plodova prirode reljefni dio je brižljivo oblikovan i upotunjen prirodnim materijalom, lišćem, raznovrsnom mahovinom, kamenjem, cvijećem i pijeskom.

Posebno su zanimljive i lako čitljive meditativne poruke koje prate makete i fotografije crkava i poznatih svetišta diljem Hrvatske i jadranskih otoka. Otvorenje izložbe obogaćeno je prodajnom izložbom prigodnih rukotvorina, predmeta i suvenira koje su izradili članovi udruge »Rajska ptica« i Udruge osoba sa invaliditetom grada Karlovca, kao i šticienici Doma za rehabilitaciju djece Ozalj i Doma za odgoj djece i mladeži iz Karlovca. Jedna od meditativnih poruka glasi: »Darovan nam je život, mi ga uzimamo. Često dobijemo dar od neke nama drage osobe i čuvamo ga s ljubavlju, jer tako se dar čuva. A što je s darom koji

nam je dao Gospodin?« Svečano događanje uveličano je pjevanjem prigodnih pjesama u izvedbi fra Miroslava Petraca.

Renata Tatara

Glas Koncila, 28/2011, str. 23

PRIJESTOLNICA KRAVATE

U sklopu likovne manifestacije »KravatArt« postavljena je u utorak 5. srpnja na pješačkom otoku pored autobusne postaje na zagrebačkom Kaptolu skulptura kravate naslovljena »Glagoljica« veličine četiri metra. Nakon postavljanja uslijedilo je oslikavanje koje je nekoliko dana izvodio akademski slikar Matko Vekić. Riječ je o likovnom ostvarenju koje pripada širem umjetničkom projektu »KravatArt – Zagreb grad koji veže«,

čiji je voditelj Nikola Albaneže, povjesničar umjetnosti i muzeolog. Projekt je u suradnji s ustanovom »Academia Cravatica« (AC) organizirala Turistička zajednica grada Zagreba s ciljem promoviranja Hrvatske i njezina glavnog grada. U okviru te manifestacije akademski kipar Petar Ujević oblikovao je pet instalacija veličine od 4 do 5 metara koje svojim oblikom reinterpretiraju kravatu. Prva u tom nizu pod nazivom »Dobrodošlica« već je sredinom travnja postavljena na ulazu u Zračnu luku Pleso, a potom ju je oslikao akademski slikar Igor Gustini. Preostale tri instalacije kravate bit će postavljene na istaknutim zagrebačkim trgovima: Tomislavovu trgu, ispred HNK-a te na Trgu burze. Manifestacijom »KravatArt« s pet monumentalnih skulptura u javnom prostoru nastoji se predstaviti hrvatska metropola kao svjetska prijestolnica kravate te kao grad kulture, gostoljubivosti i šarma.

M. C.

Glas Koncila, 29/2011, str. 23

VRIJEDNA BAŠTINA

Izložba odabranih radova akademskog umjetnika isusovca Marijana Gajšaka (1944-1993) otvorena je u utorak 12. srpnja u studiju Moderne galerije »Josip Račić« u Zagrebu. U uvodnoj riječi ravnateljica Moderne galerije Biserka Rauter-Plančić kazala je da je riječ o svesrdnom promicatelju kultu-

roloških načela isusovačkoga reda te o samozatajnom svećeniku koji se posvetio »otkrivanju tragova ljepote prosute svijetom«, a njegova kapitalna djela, osobito skulpture i vitraji, nalaze se diljem domovine i inozemstva. O o. Gajšaku i njegovu stvaralaštvu govorili su isusovac o. Ivan Cindori te povjesničar umjetnosti Stanko Špoljarić. Istaknuto je da je bio potpuno predan i svećeničkom pozivu i oblikovanju umjetničkoga nadahnuća. Specifični apostolat umjetničkog stvaranja na području slikarstva i kiparstva započeo je 1979. godine na Fratrovcu. Sveto pismo bilo mu je neiscrpna inspiracija u radu, a nijednoj temi nije prilazio rutinski, nego je sve što je radio proizlazilo iz molitve. Izložba, čiju je koncepciju i likovni postav osmislila povjesničarka umjetnosti Bruna Bach, obuhvaća tridesetak umjetnina stvaranih u razdoblju između 1969. i 1991. godine, koje su u vlasništvu Kolegija Družbe Isusove na zagrebačkom Jordanovcu. Predstavljene su skice u olovci te za vitraje u kombiniranoj tehnici (tuš, akvarel, pastel) na papiru ili kartonu, a prikazuju arkandela Gabrijela, Bogorodicu s Djetetom, Jaganjca Božjeg, simbol Duha Svetoga, Božje oko, evanđeliste, kao i apstraktne »mondrianovske« kompozicije. Izložen je i autoportret (tuš na papiru) kao i reprodukcije fotografija na kojima je o. Gajšak prilikom rada na raspelu za crkvu

u Gornjim Andrijevcima i uz predloške za vitraje za mostarsku katedralu. Od kiparskih ostvarenja izložene su tri brončane skulpture: studija Srca Isusova, kip sv. Josipa Radnika i medaljon »100 godina Glasnika Srca Isusova i Marijina« te ženska figura »Predanje« od patiniranoga gipsa iz 1976. godine.

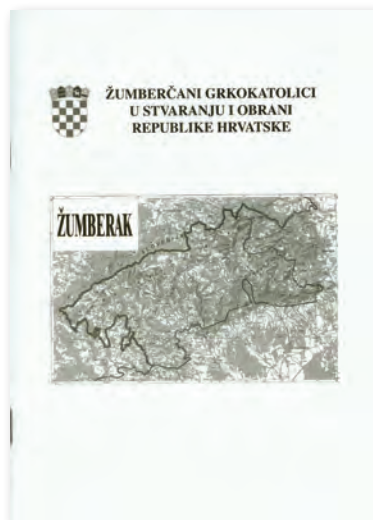
M. C.

Glas Koncila, 30/2011, str. 23

ŽUMBERČANI ZA HRVATSKU

Zdravko Dizda: »Žumberčani grkokatolici u borbi za Hrvatsku«, Žumberački krijes, Zagreb, 2011, 47 str.

U knjizi je opisana povijest života Žumberčana od dolaska na podneblje Žumberačkog gorja do obrane Republike Hrvatske. Kroz nekoliko poglavlja (uskoci od prvih doseljenja u Žumberak 1530. do 1918. godine; Žumberčani grkokatolici od 1918. do 1941, 1941. do 1945. i 1945. do 1990) opisane su društveno-političke situacije i događanja na tim prostorima. Kako je navedeno u knjizi, kralj Ferdinand Habsburški naselio je Žumberak skupinama vlaških uskoka iz Bosne i Dalmacije kako bi branili Kranjsku od napada Osmanlija. Doseljeno uskočko stanovništvo potpalo je pod jurisdikciju Grkokatoličke Crkve u Marči kod Ivanić Grada. Zbog svojeg geografskog položaja i reljefa Žumberak se

kroz povijest pokazao kao značajno vojno-političko područje, što je u knjizi zorno prikazano. Međutim, zanemarivanje gospodarskog razvitka i prometne povezanosti rezultiralo je velikim migracijama i iseljavanjem stanovnika u okolne gradove i inozemstvo, a u knjizi su prikazani statistički podaci o broju, nacionalnosti i vjeroispovijesti stanovništva tijekom godina. U knjizi je prikazano i djelovanje Grkokatoličke Crkve i njezinih svećenika početkom agresije na Republiku Hrvatsku. Izbijanjem agresije na Hrvatsku, Žumberčani su plebiscitarno iskazali svoj hrvatski i katolički identitet a Grkokatolička Crkva je odlučno opovrgnula neutemeljene pokušaje pojedinaca iz Karlovca, Slovenije i Zagreba koji su promicali velikosrpsku ideologiju prikazivanjem Žumberčana grkokatolika kao pravoslavaca, i po toj logici

kao Srba. U knjizi su opisane aktivnosti i djelovanje Žumberčana grkokatolika na bojištima diljem Hrvatske kao i njihova stradanja. Na kraju knjige nalaze se fotografije poginulih i nestalih Žumberčana grkokatolika.

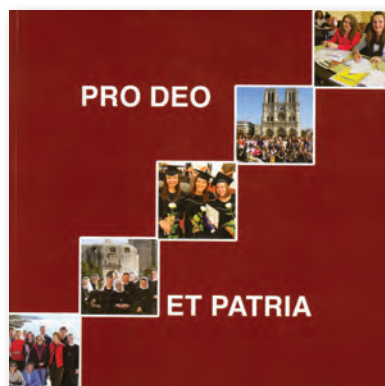
Jadranka Pavić

Glas Koncila, 30/2011, str. 23

ŽENSKA OPĆA GIMNAZIJA

»Pro Deo et Patria – 15 godina djelovanja Ženske opće gimnazije Družbe sestara milosrdnica s pravom javnosti (1995/1996-2010/2011)«, Ženska opća gimnazija Družbe sestara milosrdnica s pravom javnosti, Zagreb, 2011, 170 str.

U prigodi 15. obljetnice postojanja zagrebačke Ženske opće gimnazije (ŽOG) Družbe sestara milosrdnica objavljena je monografija pod nazivom »Pro Deo et Patria« koja bilježi što se u školi događalo kroz proteklih petnaest godina. Uz uvodne riječi urednice i aktualne ravnateljice s. Elizabete Peršić, vrhovne glavarice Družbe sestara milosrdnica s. Blage Bunčuge te prve ravnateljice ŽOG-a s. Miroslave Bradice, knjiga donosi priloge djelatnica o odgoju te o duhovnosti u životu katoličkog prosvjetnog djelatnika. O molitvi u katoličkoj školi i o njezinoj ulozi s praktičnim i specifičnim prijedlozima piše s. Berislava Grabovac, ravnateljica škole od godine 1997. do 2007.

Slijede promišljanja o ŽOG-u »Iz pera bivših djelatnika« te tekstovi »Iz pera profesora«. U posebnoj cjelini predstavljen je život škole (suradnja sa Srednjom školom u Slovačkoj, projekt upoznavanja »Lijepe naše«, posjeti muzejima, izložbama, ustanovama, kreativne aktivnosti, karitativni rad s ciljem razvijanja solidarnosti, djelotvorne ljubavi i brige za potrebne. Prikazanje i glazbeni život u školi (zbor gimnazije, tamburaški sastav, folklorna skupina, sastav flautistica), a knjiga sadrži i tekstove »Iz pera roditelja« te »Iz pera bivših učenica«. Na posljednjim stranicama ispisana su sjećanja na preminulu profesoricu i učenicu gimnazije, a donesen je i popis djelatnika škole od prvih dana do danas te popis učenica koje su maturirale u ŽOG-u u razdoblju od 1995. do 2010. godine. Monografija je opremljena brojnim fotografijama, a grafički ju je obradila s. Ljiljana Grgić.

M. C.

Glas Koncila, 35/2011, str. 23

»SUSRET SOLIDARNOSTI«

Caritas Zagrebačke nadbiskupije drugu godinu zaredom uoči početka školske godine, s kojom dolaze velike potrebe brojnih obitelji u opremanju njihovih đaka, organizirao je »Susret solidarnosti«. Susret je održan u subotu, 27. kolovoza u dvorani sv. Franje na Svetom Duhu u Zagrebu. Na početku programa okupljenima, a posebno roditeljima, obratila se ravnateljica Caritas Zagrebačke nadbiskupije s. Jelena Lončar: »Dragi roditelji, vi ste se odlučili na otvorenost daru novog života, otvorenost brojnoj obitelji, brojnim potomcima. Zato smo s vama. Caritas je s vama. Vaša nadbiskupija je s vama. Vaša Crkva je s vama. I to ne samo danas, samo prigodno, nego tijekom cijele godine kroz brojne akcije koje organiziramo kako bismo vam pomogli. I dalje ćemo biti uz vas jer naš rad dobiva smisao u službenju vama. Sretni smo što danas možemo, zahvaljujući našim daro-

vateljima, vašim prvašićima predati prekrasne školske torbe pune lijepih darova«, rekla je s. Lončar. Uslijedila je predstava o sigurnosti djece u prometu »Znakovi za najmanje« u izvođenju Dječjeg kazališta »Smješko«, a završni, ujedno i središnji dio susreta bila je podjela školskih torba na-

punjenih školskim potrebštinama i slatkišima prvašićima. Na susret je pozvano stotinjak obitelji s područja Zagrebačke nadbiskupije, korisnika različitih oblika pomoći Caritas Zagrebačke nadbiskupije, koje imaju dijete koje će ove godine prvi put sjesti u školske klupe. Cilj susreta bio je iskazivanje solidarnosti i potpore roditeljima đaka prvašića darivanjem školskih potrebština (torba, pribora za pisanje, bilježnica, slatkiša i sl.). Osim pružanja konkretne pomoći i potpore, Caritas takvim akcijama želi dati poticaj i primjer i drugima da na sličan način organiziraju takve događaje kojima se oživotvoruju djelotvorna kršćanska ljubav, solidarnosti suodgovornost među nama. Osim toga, treću godinu mnoge župe i škole na području Zagrebačke nadbiskupije, slijedeći primjer Caritas, u svojim sredinama organiziraju akciju prikupljanja i podjele rabljenih udžbenika. U ovogodišnjoj akciji »Sačuvaj, po-

dijeli, razveseli!» koja traje do 17. rujna, do danas je prikupljeno oko 11.500, a podijeljeno oko 9.500 školskih knjiga čime su roditelji uštedjeli oko pola milijuna kuna.

Z. Erceg

Glas Koncila, 36/2011, str. 23

SPOMENIK DUHOVNIM ZVANJIMA

Anđelko Koščak (prir.): »Prepoznaše Isusa!« Fotomonografija mladomisničkih slavlja u župama Remetinec i Oštrice od 1950. do 2010, Izdavači: Mons. Lovro Cindori i Ogranak Matice hrvatske Novi Marof, Remetinec, 2011, 140 str.

Uz 50. obljetnicu svećeništva mons. Lovre Cindorija, zagrebačkog kanonika, bivšeg dugogodišnjeg župnika i upravitelja svetišta u Mariji Bistrici, rektor zagrebačke bogoslovije mr. Anđelko Koščak priredio je u znak zahvalnosti za brojna duhovna zvanja u župama Remetinec i Oštrice fotomonografiju koja dokumentira čak 45 mladih misa u razdoblju od 60 godina. Knjiga nestandardnog formata, nakon urednikove prigodne riječi donosi meditativni tekst – svjedočenje o vlastitom doživljavanju mise – dr. o. Bonaventure Duda za zlatnu misu mons. Cindorija, zlatomisničku čestitku kardinala Josipa Bozanića te opširan intervju sa zlatomisnikom Cindorijem o njegovu životu i djelovanju, koji

je priredila novinaraka Hrvatskoga radija Tanja Baran. U tom prvom dijelu monografije, uz nekoliko pjesama, objavljene su i brojne fotografije iz obiteljskog i svećeničkog albuma mons. Cindorija.

Glavina knjige od 38. do 130. stranice posvećena je mladomisnicima rodnom iz župe Remetinec iz koje je nastala i samostalna župa Oštrice, počevši od već pokojnog fra Đure Jakoba Đurina, zaređenog 24. rujna 1950, do Josipa Đurina, zaređenog 6. lipnja 2010. u Varaždinu. Uz svakoga mladomisnika, a predstavljeni su svi, kako biskupijski svećenici tako i pripadnici redovništva, navedeni su osnovni biografski podaci o rođenju, roditeljima, ređenju, a pokojnima je dodan i dan smrti. Također, uz svakoga mladomisnika donesena je sličica s mladomisničkim geslom te više fotografija, osobito s mlade mise.

Dodan je i popis svećenika i redovnika iz čitavoga Varaždinskotopličkog dekanata. Knjiga je

spomenik duhovnim zvanjima i zahvalnosti za Božji poziv.

M.

Glas Koncila, 37/2011, str. 23

BORBA ZA VJERONAUKE

U petak 16. rujna u dvorani »Vijenac« na Kaptolu u Zagrebu predstavljena je autobiografska knjiga don Ante Bakovića »Druže pope, u ime zakona – izlazi iz groba!« u izdanju Martirium Croatiae d.o.o.

Knjiga je sjećanje na prvu godinu Bakovićeva svećeničkog života, školsku godinu 1959/60. kad se iznenada i bez ikakvog pastoralnog iskustva našao u ulozi župnika velike i zahtjevne župe u bosanskom gradiću Kaknju. Knjiga govori kako su komunističke vlasti zatvorile župnika Miroslava Petrovića zbog revnosti oko održavanja vjeronauka pa je tek zaređeni Baković morao preuzeti župu Kakanj. No, ubrzo se njegovim zalaganjem oko vjeronauka broj djece udvostručio, što je izazvalo pravu pomutnju među komunističkim vlastodržcima u gradu te su na kraju i bez podizanja optužnice pustili župnika iz zatvora.

Knjiga donosi i neke šaljive detalje, npr. kako se jedna muslimanka u mjesecu posta ramazanu napila, pala u jarak i preko noći smrznula. Mjesni hodža je zbog toga zabranio pokop pokojnice na muslimanskom groblju, pa su

vlasti odlučile pokopati je na katoličkom, hoteći isprovocirati sukob s revnim mladim župnikom kojemu na vjeronauk dolaze čak i djeca mjesnih komunista. Groblja su tada bila strogo konfesionalna i svaka vjerska zajednica o svome je dijelu vodila brigu. No, šaljivi detalji knjige samo su kulisa u kojoj se opisuje bit, a to je borba za vjeronauk u Bosni u vrijeme komunističke vlasti.

Knjiga »Druže pope, u ime zakona – izlazi iz groba!« obnavlja sjećanja na režim u kojemu je vjera, kako se ističe u predgovoru, bila slobodna samo na papiru, a svećenici i vjernici zatvarani su zbog svoje vjere, što si mnogi mlađi ljudi danas teško predočavaju, a starijima se čini kao da je to bilo jučer i kao da nije daleko od tih vremena, jer spone s njima još uvijek nisu posve nestale.

J. Š.

Glas Koncila, 39/2011, str. 27

ŽUPA NOVOG DOBA

U subotu 24. rujna u zagrebačkoj crkvi bl. Augustina Kažotića na Peščenici, povodom slavlja posvete crkve i desete obljetnice istoimene župe, predstavljena je knjiga »Župa bl. Augustina Kažotića (2001-2011)« u izdanju Dominikanske naklade »Istina«. Monografiju su predstavili domaći župnik i glavni urednik o. Leopold Nikola Noso, književnik i zauzeti župljanin Zdravko Gavran, koji je knjigu lektorirao, te o. Anto Gavrić, provincijal Hrvatske dominikanske provincije. Program predstavljanja, čiju je atmosferu dopunio zbor dominikanskih bogoslova »Modus praedicandi«, vodila je novinarka Hrvatskoga radija Tanja Baran. Knjiga podijeljena na 6 poglavlja, od »Pretpovijesti župe« do »Perspektiva«, nastala je od većeg broja tekstova koje su pisali dominikanci, na čelu s prvim župnikom o. Tomislavom Kraljevićem, te brojni župljani i drugih pojedinci povezani s gradnjom crkve i izgradnje duhovnog života župe na Peščenici.

Knjiga na 208 stranica približava život župe na samim počecima, ali i današnju aktivnost njezinih manjih zajednica, kao što su zborovi, Djelo Bezgrešne od Providnosti, zajednica mladih DOMA, ministranti, dramska ili sportska sekcija... Mnoštvo kratkih tekstova sadrže korisne podatke o župi, ali i one osobne, prepričane

zgrade, pomalo nostalgične, koje će svakog župljanina »raznježiti«, ali i podsjetiti na nezamjenjivu važnost župnog suživota. Župa na kojoj djeluju dominikanci, kako je istaknuo prof. Gavran, u kratko vrijeme pokazala je snagu dominikanskog reda, a njezin početak upravo u 2001, prvoj godini desetljeća, stoljeća ali i tisućljeća, simboličan je znak »Crkve novoga doba«, nastale u velegradskom okruženju. Provincijal Gavrić pozvao je da i knjiga o župi bude poticaj za širenje pobožnosti prema njezinu blaženom zaštitniku kako bi veliki zagrebački biskup Kažotić što skorije bio proglašen svetim.

Dora Žic

Glas Koncila, 40/2011, str. 23

DOMINIKANSKO BLAGO

Bogato opremljena monografija »Dominikanci u Hrvatskoj«, s katalogom istoimene izložbe po-

stavljene krajem 2007. i početkom 2008. godine, predstavljena je u ponedjeljak 26. rujna u Galeriji »Klovićevi dvori« u Zagrebu. O djelu su govorili ravnateljica galerije Vesna Kusin, provincijal Hrvatske dominikanske provincije o. Anto Gavrić, učitelj Reda propovjednika o. Bruno Cadore i urednik knjige akademik Igor Fisković, a pjesmom je svečanost uvećao zbor mladih dominikanaca »Modus praedicandi«. Knjiga, objavljena u nakladi Galerije »Klovićevi dvori«, na više od pet stotina stranica daje presjek kulturno-umjetničke baštine dominikanskoga reda na hrvatskim prostorima od utemeljenja prvoga samostana 1225. godine u Dubrovniku. Osim umjetničke baštine – predstavljene kroz skulpture, slikarstvo, umjetnički obrt, iluminirane rukopise, antifonarije, knjige, kao i fotografije te tlocrte arhitektonskih sklopova crkava i samostana – djelo prikazuje i ukupni kulturni prinos Reda propovjednika kroz školstvo, knjižnice, filozofiju, književnost i glazbu. Podijeljena u dva dijela, knjiga u prvome dijelu na 255 stranica donosi uvodne tekstove i studije praćene bogatim ilustracijama, a drugi dio sadrži katalog izložbe na kojoj je bilo izloženo oko 500 umjetnina koje se čuvaju u dominikanskim samostanima i drugim institucijama diljem Hrvatske. Uz bogatu bibliografiju, knjiga sadrži i sažetke na engleskome jeziku. Predstavljajući su se složili da izlož-

ba nastavlja živjeti kroz vrijednu monografiju u kojoj se živopisno prikazuje poslanje Reda propovjednika, njegovo stvaralaštvo i propovijedanje kroz umjetnost i kulturu. Istaknuto je, također, da je knjiga vrijedan doprinos pripravi za proslavu 800. obljetnice dominikanskoga reda. (iu)

Glas Koncila, 41/2011, str. 23

POKOJNE REDOVNICE

U nedjelju 23. listopada u dvorani biskupa Srećka Badurine pri samostanu franjevaca trećoredaca na zagrebačkom Ksaveru predstavljena je spomen-knjiga »Služavke u domu očevu – Družba sestara Služavki Maloga Isusa«. Objavom te knjige sestre su proslavile 121. rođendan družbe. Spomen-knjigu predstavio je mons. Vjekoslav Huzjak, biskup bjelovarsko-križevački, koji je iscrpno posvjedočio

i o djelovanju družbe. Predstavljanje je popratio i zbor sestara sa nekoliko prigodnih pjesama, te provincijalna poglavarica sarajevske provincije s. Admirata Lučić. U predgovoru vrhovna glavarica s. Maria-Ana Kustura piše o družbi i njezinu djelovanju, te o samoj knjizi. Dalje je prikazana kratka povijest družbe, povijesni razvoj od osnivanja 1890. pa sve do današnjih dana. Opisana su njihova djelovanja sestara, briga i rad s djecom i siromašnima. Prikazana je i kratka biografija prvoga vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera, utemeljitelja družbe. On je i sam rano ostao bez roditelja, te mu je to bio razlog više da osnuje družbu, istaknuto je u knjizi. Ostatak knjige sastoji se od kratkih pregleda života i djelovanja 466 pokojnih sestara iz družbe koje su umrle između 1890. i 2011, a posvetile su svoj život brizi za siromašne i napuštene. Biografije sestara poredane su kronološkim redoslijedom, po datumu njihove smrti. Uz biografije 253 sestre prikazane su i njihove fotografije. Za neke su podaci veoma oskudni, zbog manjka informacija i uništene dokumentacije tijekom vremena. Knjigu, koja ima 706 stranica, priredile su sestre Anemarie Radan, Leopolda Božičević, Genoveva Rajiči, Maneta Mijoč, a izlazi u izdanju Vrhovne uprave Družbe sestara služavki Maloga Isusa u Zagrebu. Nakon predstavljanja od-

služena je misa koju je predvodio kardinal Vinko Puljić.

Marko Gelemanović

Glas Koncila, 45/2011, str. 23

PREPOZNAVANJE POGANSTVA

Knjiga »Halloween – Paganstvo staro i novo« dr. fra Josipa Blaževića, franjevca konventualca, predstavljena je u ponedjeljak 31. listopada u Zagrebu u prepunoj dvorani sv. Franje na Svetom Duhu.

Knjigu je objavila Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, a predstavili su je, uz autora, učenica Lucija Bakula i isusovac prof. dr. Mijo Nikić. Knjiga je okarakterizirana kao jedinstveno djelo iznimne vrijednosti u kojemu su na jednom mjestu u obliku intervjuja skupljena sva

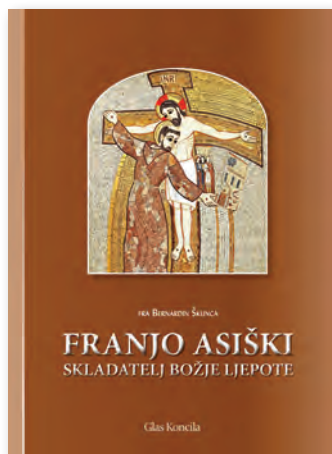
pitanja i razrađene sve dvojbe veze uz poganstvo, poganske običaje i rituale, keltska vjerovanja, druidizam, mračnjaštvo, okultizam, magije, halloween, wicca religiju, New age, potteromaniju i druge suvremene opasnosti i poganske običaje.

Pitanja i odgovori, njih pedeset, podijeljeni su u četiri glavna poglavlja: »Drevno poganstvo«, »Keltsko poganstvo«, »Suvremeno (neo)poganstvo« i »Filozofsko-teološka prosudba poganstva«. Na kraju svakog poglavlja je sažetak. Najveću pozornost autor je dao halloweenu, tzv. noći vještica, poganskom običaju kostimirane zabave, bundeve i metle »dočarava« atmosfera starodrevnoga poganskog običaja. Blažević u knjizi jasno upozorava da se ne može slaviti halloween i istodobno biti vjernik kršćanin. Ističe da se tada radi o kršćanopoganstvu, pojmu koji teži spajanju kršćanstva i poganstva, što je nespojivo.

U »Dekalogu protiv Halloweena« navodi jasne razloge zašto reći »ne« halloweenu, koje je osim u knjizi stavio i u poseban knjižni dodatak. Prof. Nikić knjigu je ocijenio nadasve korisnom, koja će »nam pomoći da pročistimo svoju dušu i uvidimo koliko još toga poganskog nažalost živi još u nama«.

Ljiljana Tomić

Glas Koncila, 46/2011, str. 23

O SV. FRANJI NA NOV NAČIN

Knjigu fra Bernardina Škunce »Franjo Asiški skladatelj Božje ljepote. Ili Franjo Asiški patnik i slavljenik Božje ljubavi«, objavljenu u suizdanju Glasa Koncila i Franjevačke provincije sv. Jeronima u četvrtak 3. studenoga u samostanu hercegovačkih franjevaca u Zagrebu predstavili su teolog Ivan Karlić, književnik Božidar Petrač, književnik i kritičar likovnih umjetnosti Igor Žic, bibličar fra Bonaventura Duda, urednik knjige, književnik Davor Velnić, v. d. direktora Glasa Koncila Stjepan Pogačić te autor. Knjiga je studija koja obrađuje duhovnu tradiciju sv. Franje i franjevaštva kroz Franjinu kontemplaciju Isusove muke i spasenja na križu na temelju tekstova velikih autora i stručnih interpretacija s područja kršćanske teologije, filozofije, povijesti umjetnosti, literature i drugih discipli-

na. U njoj autor nastoji prikazati sv. Franju u njegovim najbitnijim željama i čežnjama, za koje smatra da se sabiru kao u čvrstoj jezgri u trajnom svečevu drugovanju s Rasketim. Škunca posebno ističe Franjin duboko vjernički susret s dva lika Rasketoga, s onim u crkvi sv. Damjana podno Asiza, (1205/1206) i s viđenjem rasketoga Serafina, odnosno Krista – na La Verni (1224). Njih promatra preko otkrivanja duhovno-teološke podloge koja se nalazi u slici koja je očuvana u njegovim malim Spisima, a potom u brojnim izvorima. Škuncin pristup Franji Asiškom značajna je novost u našim franjevačkim i crkvenim, ali i širim kulturnim krugovima jer su rijetki pokušaji da se svetom i osebnom Asižaninu u zasebnoj knjizi prilazi s motrišta Božje ljepote i Božje ljubavi. Knjiga je obogaćena brojnim fotografijama umjetničkih djela hrvatskih i svjetskih umjetnika koja prikazuju sv. Franju u različitim trenucima njegova života te iscrpnom i relevantnom bibliografijom.

VP

Glas Koncila, 47/2011, str. 23

RENEŠANSA U HRVATSKOJ

U galeriji »Klovićevi dvori« u Zagrebu otvorena je u utorak 22. studenoga izložba »Tizian, Tintoretto, Veronese – veliki majstori

renesanse«, na kojoj su prvi put skupljena najvažnija i najljepša djela talijanskih slikara 15. i 16. stoljeća koja krase hrvatske crkve, samostane i muzeje. O izložbi su govorili ravnateljica galerije Vesna Kusin, autor izložbe akademik dr. Radoslav Tomić, državni tajnik u Ministarstvu kulture Zoran Šikić, zamjenica gradonačelnika Grada Zagreba Jelena Pavičić-Vukičević, te Tomislav Thür, izvršni direktor za korporativne komunikacije INA-e, glavnog sponzora izložbe. Postavljeno je četrdesetak slika na drvu i platnu, nastalih između 1450. i 1580. godine.

Većinu slika čine remek-djela poznatih talijanskih slikara renesanse Tiziana, Tintoretta, Veronesea, Bellinija i Carpaccia. Ti su poznati talijanski slikari slikali slike po narudžbi brojnih hrvatskih naručitelja, biskupa, plemića, trgovaca i drugih poznatih i anonimnih naručitelja koji su tim djelima namjeravali ukrasiti svoj

sakralni prostor. Odabrana djela mogu se svrstati u tri skupine.

Prvu skupinu čine slike kupljene i naručene izravno u radionicama talijanskih majstora i čine najljepše poglavlje renesansnog slikarstva u Hrvatskoj, u drugoj su slike koje su u 18. i 19. stoljeću nabavile ugledne ličnosti i darovale ih crkvama i zbirkama u Istri, na Kvarneru i u Dalmaciji, a u trećoj su skupini slike koje je u 19. stoljeću kupio đakovački biskup Strossmayer.

U popratnom katalogu izložbe prikazan je i opisan svaki pojedini izložak, a uvrštena su i dva djela koja nisu mogla biti posuđena: oltarna pala »Bogorodica s Djetetom, sv. Franjom Asiškim, sv. Vlahom i naručiteljem Lujom Gučetićem«, koju je naslikao Tizian, te slika »Imago pietatis« iz Kotora, koju su naručili Hrvati katolici.

Lj. T.

Glas Koncila, 49/2011, str. 23

NAJLJEPŠA BAROKNA CRKVA

Knjigu »Akademska crkva sv. Katarine u Zagrebu« Katarine Horvat-Levaj, Doris Baričević i Mirjane Repanić-Braun, objavljenu u izdanju Instituta za povijest umjetnosti iz Zagreba, predstavili su u utorak 22. studenoga u crkvi sv. Katarine u Zagrebu akademik Tonko Maroević, prof. dr. Sanja Cvetnić, urednica knjige dr. Kata-

rina Horvat-Levaj, a pozdravnu riječ uputili su rektor crkve Vladimir Magić i dr. Milan Pelc, ravnatelj Instituta za povijest umjetnosti.

Knjiga je okarakterizirana kao sustavna monografija o najpoznatijoj hrvatskoj baroknoj crkvi, akademskoj crkvi sv. Katarine Aleksandrijske u Zagrebu, podignute u sklopu nekadašnjeg isusovačkog kompleksa na zagrebačkom Gornjem gradu. Znanstvene studije triju autorica o arhitekturi, kiparstvu, slikarstvu, štukaturama i umjetničkom obrtu donose povijesni razvoj crkve i njezine bogate opreme, istražen i valoriziran u kontekstu srodne hrvatske i srednjoeuropske umjetnosti.

U prvome dijelu monografije, »Crkva sv. Katarine u baroknom razdoblju – Od početka gradnje do ukinuća isusovačkog reda (1620-1773)«, prikazani su kulturni ambijent zagrebačkoga Gornjeg grada u vrijeme dolaska isusovaca, pro-

jekti okolnosti gradnje crkve sv. Katarine, oltari, zidno i svodno slikarstvo, štukature (ukrasni reljefi) te djela umjetničkog obrta (crkveni namještaj, liturgijski predmeti i ostali inventar).

Drugi dio, »Crkva sv. Katarine nakon ukinuća isusovačkog reda 1773. godine«, donosi najnovije spoznaje o obnovi crkve prilikom osnivanja zagrebačkog Sveučilišta, neostilske obnove pročelja, Bolléovoj obnovi crkve nakon požara te restauraciji crkve od 1967. do 1992. godine.

Prikazani su i dokumenti o gradnji i opremi crkve, katalog izdanja, kronologija zahvata te mnoštvo fotografija i novoizrađene arhitektonske snimke crkve.

Lj. T.

Glas Koncila, 50/2011, str. 23

MEDOVIĆEVA RETRSPJEKTIVA

Retrospektivna izložba radova slikara Mate Celestina Medovića (1857-1920) otvorena je u četvrtak 1. prosinca u zagrebačkoj Galeriji »Klovićevi dvori«. Na izložbi, koja se može razgledati do 12. veljače iduće godine, najcjelovitije dosad predstavljen je Medovićev bogat i raznovrstan opus u kojem su zastupljeni svi tematski slojevi i faze njegova stvaralačkog puta, od najranijih djela nastalih tijekom formiranja u Italiji i Njemačkoj, sve do posljednjih slika koje je stvarao na rodnome Pelješcu. Postav

obuhvaća više od 200 umjetnina prikupljenih iz brojnih muzeja i galerija, crkvenih institucija te privatnih zbiraka i kolekcija. Neka su djela za izložbu bila restaurirana, a njih tridesetak predstavljeno je prvi put. Uz skice i studijske crteže izložena su sakralna djela, velike povijesne kompozicije, portreti, raskošne mrtve prirode, krajolici, marine... Govoreći o Medoviću, autor izložbe i teksta u katalogu, povjesničar umjetnosti Igor Zidić, istaknuo je da je riječ o čovjeku začudno velikoga raspona u stvaralaštvu, širokoga talenta s nebrojenim varijantama, iz čega je vidljivo koliko je različitih slikara bilo u njemu. On smatra da je Medović najveći sakralni slikar i slikar historijskih kompozicija kojega je imala moderna Hrvatska, kao i autor modernih pejzaža koje je hrvatsko slikarstvo imalo. Izložba ne pruža samo uvid u opseg Medovićeva stvaralaštva, nego nastoji ukloniti

neke povijesne predrasude o njegovoj ulozi u hrvatskom modernom slikarstvu, ponuditi stručno i pravovaljano vrednovanje njegova slikarstva te ga repozicionirati u hrvatskoj povijesti umjetnosti i smjestiti u europski kontekst, u kojem je nepoznanica.

M. Cvitanović

Glas Koncila, 51/2011, str. 23

MONOGRAFIJA O TRŠKOME VRHU

U prigodi 250. obljetnice posvete u srijedu 7. prosinca u Maloj dvorani Pučkoga otvorenog učilišta u Krapini predstavljena je monografija »Majka Božja Jeruzalemska na Trškom Vrh«, koju je uredio Andrija Lukinović. O monografiji su govorili krapinski župnik Tomica Šestak, krapinski gradonačelnik Josip Horvat, znanstvene savjetnice Željka Čorak i Mirjana Repanić-Braun te u ime Glasa Koncila v. d. direktora Stjepan Pogačić. Četvero renomiranih stručnjaka stručno i znalački, uz brojne fotografije svetišta, u monografiji su pojasnili mnoge pojedinosti o tom vrhunskom ostvarenju kasno barokne umjetnosti na tlu Hrvatske. Andrija Lukinović napisao je tekst o povijesti nastanka štovanja, gradnji i posveti kapele, kao i razvoju prošteništa Majke Božje Jeruzalemske na Trškome Vrh. Arhitekturu crkve u svojem je prilogu opisala Katarina Horvat-Levaj koja je istaknula da je visokokvalitetnim

freskama, što prekrivaju sve površine zidova i svodova, te kvalitetnim oltarima i ostalim inventarom u toj kapeli ostvarena jedna od temeljnih težnja baroknog stila, a to je cjelovito umjetničko djelo u kojem arhitektura, skulptura i slikarstvo stvaraju jedinstvenu dimenziju. Doris Baričević prikazala je brojni barokni inventar za koji se, zahvaljujući neimenovanom kroničaru, zna ime svakog kipara i slikara za gotovo svaki komad namještaja. Iz tih podataka zna se da su se svi donatori crkve na Trškome Vrh obratili isključivo štajerskim kiparima na liniji Rogatec-Graz, s kojima Hrvatsku u to vrijeme povezuju mnoge umjetničke veze. Mirjana Repanić-Braun u svom prilogu pisala je o zidnim slikama: o vremenu njihova nastanka, o kompoziciji i ikonografiji te je prikazala kratak životopis slikara Antona Jožefa Lerhingera.

V.P.

Glas Koncila, 52-53/2011, str. 32

PEDESETGODIŠNJI HOD ŽUPE

Monografija »Pedeset godina na Jordanovcu – Župa Bezgrješnoga Srca Marijina 1961-2011« predstavljena je u utorak 6. prosinca na Filozofskome fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Na predstavljanju knjige govorili su njezini urednici – župnik o. Blaženko Nikolić i Maja Freundlich – dok su se događaja iz povijesti župe prisjetili o. Marko Matić, o. Marijan Steiner, o. Pero Sabolić i o. Tonči Trstenjak. U glazbenom je dijelu programa nastupio mladi pijanist Stipe Bilić. Knjiga, objavljena o 50. obljetnici osnutka župe i tiskana u njezinoj nakladi, u riječi i slici na gotovo dvjesto stranica velikoga formata svjedoči o pedesetogodišnjem hodu župne zajednice o kojoj skrbe oci isusovci. Autori su tekstova nekadašnji župnici, katehete, katehistice, isusovci koji su na poseban način vezani uz

župu, kao i sami župljani. Knjigu otvara dekret nadbiskupa Franje Šepera koji svjedoči o osnutku, da bi zatim bila opisana povijest župe, kao i izgradnja i opremanje crkve te njezina posveta 2004. godine. Tekstom i fotografskim materijalom opisane su orgulje, a protumačena je i teološka ideja te nadahnuće mozaika u župnoj crkvi. Knjiga donosi i župnu statistiku, kao i brojne uspomene autora koje otkrivaju i mnogo nepoznatoga. Pretposljednje poglavlje svjedoči o različitim aktivnostima župljana, da bi »Pješčana ura« na kraju knjige ukratko ocrtala najvažnije datume iz župnoga života. Tijekom pola stoljeća, istaknuto je na predstavljanju, župa na Jordanovcu svjedočila je i brojnim mijenama u društvu, kao i mnogobrojnim poteškoćama koje je proživjela u vrijeme komunizma. Sve što je stvoreno kroz prvih pedeset godina života, moglo se čuti na promociji, temelj je i poticaj za godine koje dolaze, i upravo se u toj činjenici ogleda vrijednost toga ukoričenog trajnog spomena.

I. Uldrijan

Glas Koncila, 52-53/2011, str. 33

BOŽIĆ HRVATSKIH SLIKARA

U galeriji »Laudato Corde« u Zagrebu otvorena je u srijedu 14. prosinca adventsko-božićna izložba »O Božjem dolasku na Zemlju« na

kojoj su skupljena najljepša djela hrvatskih sakralnih umjetnika vezana uz došašće i Kristovo rođenje. Izložbu je otvorio mons. Ivan Šaško, pomoćni biskup zagrebački, a o postavu djela i o samoj izložbi govorili su autor izložbe prof. Stanko Špoljarić, povjesničar umjetnosti i kustos Umjetničkog paviljona u Zagrebu, Ivica Lovrić, pročelnik Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba, te direktorica galerije »Laudato Corde« Ksenija Abramović. Izloženo je dvadesetak djela poznatih hrvatskih slikara i kipara koji su svoje nadahnuće na gipsu,

platnu, dasci, kartonu, emajlu, staklu pronašli u Bogu koji je postao čovjekom, od utjelovljenja preko rođenja do objave cijelom svijetu. Iako je izložba vezana uz Kristovo rođenje i tajnu Svete noći, prikazuje i biblijske scene iz evanđelja poput navještenja, iščekivanja, bijega u Egipat i dolaska Sveta Tri kralja. Đuro Seder, Zlatko Čular, Tomislav Buntak, Ivana Čavar, Vladimir Meglič, Vladimir Blažanović, Anto Mamuša, Kuzma Kovačić, Hrvoje Marko Peruzović, Kristina Kramer, Josip Zanki, Ana Marija Botteri Peruzović, Zoltan Novak, Svebor Vidmar, Mato Jur-

ković, Zdenka Pozaić, Branimir Dorotić, Blaženka Salavarda, Josip Botteri Dini i Matko Vekić – svaki sa svog stajališta progovaraju o velikoj temi, Božjem dolasku na zemlju. Iako tragaju za vlastitošću i interpretacijom, u svojim djelima nisu narušili ni najmanju snagu biblijskoga teksta i tako spojili stvara-

laštvo i prenijeli poruku vječnosti. Prema riječima direktorice »Laudata« Ksenije Abramović, namjera izložbe je »obogatiti hrvatsku javnost ljepotom stvaralaštva koja izvire iz temeljnih istina vjere«.

Lj. Tomić

Glas Koncila, 52-53/2011, str. 33

S. LINA SLAVICA PLUKAVEC

KANONSKO RASPEČE U ZAGREBAČKOM MISALU

MISSALE secundum eborum et rubricam nīmi episcopiis Zagrabienis Ecclesiae: robotatum et approbatum in sacra synodo et generali capitulo sub mo. dno. Luca episcopo ... cum cantu et figuris omnium festiuitatum ac quingentorum. — Venetiis. In officina Petri Eiehartstein, assai et impensia ac sumptibus Johannis Mueri, 1511. — [45], 279 listova: illustr., 33 cm. Signa: R-871.

Gotika. — Jednastveni stvarni model: Missale Zagrabense. — Nedostaje šest zahvalj napisanih listova i list s kolofonom. — Tiskano dvostručno, crno-crveno. — Zahvalj deset nepaginiranih listova tiskano na pergameni. — Postaci o izdanku prema primjerku koji se čuva u Knjižnici Haza. — Izvor: izvaz. drveće konic. prevodnice anodnom kotlom sa graviranim metalne kopije.

Razvojni put misala

Euharistijska služba se je slavila od samih početaka svečano i dostojanstveno. Zajednica vjernika okupljala se je u početku u obiteljskim kućama i predvoditelj je slijedio Isusove trenutke Posljednje večere i njegovo otkupiteljsko djelo žrtve na križu u živom sjećanju i izvršavanju njegove oporuke da se to čini njemu na spomen. Sve se to obavljalo u vrijeme kada se pojedini događaj u stvarnosti odvijao i redom Isusova otkupiteljskog djela, slijedeći Isusove riječi i molitve kako su ih dotada vršili na zajedničkim okupljanjima spontanim gestama i prigodnim molitvama. Te su molitve sadržavale promjenjive dijelove i ubrzo su se oblikovale ulazne, zborne, darovne, pričesne i zahvalne molitve, kao i predslavlja, i zapisivale su se za korištenje sljedećih godina na listovima pergamenta, koji su se nazvali libelusi. Najstarija zbirka libelusa je poznata pod nazivom *Sakramentar iz Verone* (*Sacramentarium Veronense*) ili *Leonov sakramentar*. U njemu su prepisane molitve s libelusa iz Lateranskog arhiva iz vremena između 561. i 574. g. Njima se u početku služio papa, a kasnije rimski svećenici. Bili su podloga za kasnije sakra-

mentare. Poznato je da je jednoga takva preveo i sv. Metod za potrebe svoje misijske službe po zapadnom obredu.

Sakramentari su bili namijenjeni predvoditelju liturgijskog slavlja i sadržavali su sve tekstove što ih je predvoditelj izgovarao ili pjevao za vrijeme euharistijskog slavlja.

Zagrebačka katedrala koristila je i sačuvala sakramentar, koji je jedan od najstarijih glazbeno-liturgijskih knjiga, inventariziran u najstarijemu sačuvanom inventaru, iz 1394. g., pod brojem 226, a danas se nalazi u Metropolitanskoj knjižnici (MR 126), koji je opširno obradio mons. dr. Ivan Šaško 2005. g. Napisan je između 1073. i 1092. g., prema starijem izvorniku iz 9. ili 10. st., koji potječe iz sjeverne Francuske, iz opatije Fontenelle (*St. Wandrille*), u Biskupiji Rouen.

On je utjecao na duhovni i molitveni život od samih početaka Zagrebačke biskupije. Zajedno s *Missalom Antiquissimum* (MR 165) i *Benediktionalom* (MR 89), iz 11. st., temelji je kasnijega **Zagrebačkog misala pisanog po zagrebačkom obredu**.

U 11. i 12. st. došlo je do procvata misala (*Missale, Liber Missalis, Missale Plenarium*) zbog sve rjeđih sakramentara, kao i zbog njihove praktičnosti, jer su misali sadržavali sve u jednoj knjizi što je bilo potrebno za liturgijska okupljanja, kao što su molitve, čitanja, antifone, pjevanja, kalendar i obredne upute kojih se svećenik trebao pridržavati. U 13. st. se je rimski misal standardizirao prema liturgijskim knjigama koje su se dotada upotrebljavale.

Velika potreba za misalima osjetila se u vrijeme nastanka propovjedničkih redova, koji su putujući od mjesta do mjesta naviještali evanđelje, pa su se pojavili i putni misali.

Najstariji zagrebački misal je pisan u Zagrebu 1230. g., po zagrebačkom obredu, za liturgijsko-glazbene potrebe zagrebačke Crkve. Danas se nalazi u Franjevačkom samostanu u Güssingu, u Austriji, pod signaturom Gü 1/43. Tamo ga je otkrio mađarski muzikolog i medievist Laszlo Dobszay i bio je izložen u Budimpešti 1985. g., pod nazivom ***Missale Zagrabense iz 1230.***

Iz 13. st. potječe misal pohranjen u Metropolitanskoj knjižnici, MR 70, koji sadrži notirane misne tekstove za pjevanje svećenika i zбора.

Bogatije opremljen, s urešenim inicijalima, bujno razvijenih crteža crvene i zlatne boje je ***Misal sv. Kuzme i Damjana***, MR 13. Istoimenoj prebendi u Zagrebu darovao ga je svećenik Blaž. Ima notirane tekstove za pjevanje, pa je ubrojen i u glazbenu zbirku.

Od drugih liturgijskih knjiga pisanih u Zagrebu ističemo **Zagrebački misal**, iz oko 1323. – 26. To je vrijeme sjećanja na zagrebačkog bisku-

pa bl. Augustina Kažotića (1303. – 1323.), koji je obnovio zagrebački obred, *ritus et consuetudo alme ecclesie zagrabienensis*, dopunivši ga novim sadržajima, ili je dotadašnje usavršio, davši im razumljivost i teološko značenje. Isto tako je preuredio blagdane i za svetkovine odredio da se svečanije slave. Za sve je bilo potrebno točno i stručno vršenje dužnosti i poštovanje pojedinih propisa.

Prvi cjeloviti **misal po zagrebačkom obredu** pisan je između 1334. i 1390. g. (MR 133). Pisan je poslije smrti bl. A. Kažotića i svjedok je Kažotićeve liturgijske obnove, pa je uveden kao jedini od hrvatskih svetaca s misnim obrascem za spomendan A. Kažotića, kada bude kanoniziran:

Beati Augustini quondam episcopi Ecclesie Zagrabienensis, magni praedicatoris et doctoris, quando canonizabitur. Isti misni obrazac ponavlja se i u drugim misalima 14. i 15. st., sve do *Misala Jurja Topuskog*, iz 1495., u kojem su uvedeni i neki novi svetački blagdani, a ispušteni stari, prema Kažotićevoj liturgijskoj obnovi.

U zagrebačkim misalima je značajan kanon mise u kojem se, za razliku od drugih misala, nalazi rubrika o **transupstancijaciji**, pod utjecajem nauka dominikanca sv. Tome Akvinskog, čijeg je reda član bio i bl. A. Kažotić.

Svi ti misali su bogato vrelo za upoznavanje liturgijskih obreda u zagrebačkoj katedrali od 1094. do 1788. g. Misali imaju također i teološku, umjetničku, književnu, jezičnu, glazbenu, likovnu i kulturnu vrijednost, jer su ilustrirani i iluminirani te sadrže himne, sekvence, oficije u stihovima, napjeve i dramske radnje.

Sadržaj obnovljenoga rimskog misala

Služeći se didaktičkom metodom od bližeg (vremena) prema daljnjem, zagrebački misal iz 1511. g. u glavnim crtama uspoređujem s obnovljenim rimskim misalom prema odluci II. vatikanskog sabora, proglašenog vlašću pape Pavla VI., i to prvim izdanjem, iz 1969. g.

Dotadašnji rimski misal, iz 1570. g., obnovljen je prema dokumentima II. vatikanskog sabora, konstitucijom *Sacrosanctum Concilium* i uredbom o svetom bogoslužju *Missale Romanum*, koju je odobrio papa Pavao VI. 3. travnja 1969. Cilj obnove je bio urediti obred i tekstove da što više dođu do izražaja svetinje što ih oni označuju. Red mise vodi brigu o međusobnoj povezanosti pojedinih dijelova mise za aktivno i pobožno sudjelovanje vjernika, s bogatstvom Božje riječi i s mogućnošću suslavljenja više svećenika za zajedničkim euharistijskim stolom. Osim euharistijske molitve, reda mise i reda čitanja preuređena su i sveta vremena, svetački dani, zajedničke mise svetaca i obredne zavjetne mise.

Zato su bile dotjerane molitve iz starih misala da vjerno odgovaraju tekstovima. Glavna misao je bila da vjernici osjete jedinstvo u zajedništvu i različitosti, posebice kada se raznolikost pružila u slavljenju mise na narodnom jeziku umjesto dotadašnjeg latinskog. Na samom početku, prije reda mise, uključena je *Opća uredba Rimskog misala*, koja nadomješta dotadašnje rasprave i rubrike koje je uredio Sveti zbor obreda.

Opća Uredba Rimskog misala obuhvaća poglavlja: *Važnost i dostojanstvo Euharistijskog slavlja*; *Sastav Mise i njezini osnovni dijelovi*; *Dužnosti i službe u Misi*; *Različiti oblici misnog slavlja*; *Raspored i ures crkvenog prostora za slavljenje Euharistije*; *Što je potrebno za misno slavlje*; *Izbor Mise i njezinih dijelova*; *Prigodne i zavjetne Mise i molitve* i *Mise za pokojne*.

Red mise razlikuje slavljenje mise s narodom ili bez prisutnih vjernika. U oba slučaja je redosljed isti, samo što je s narodom svečaniji, sa sudjelovanjem vjernika, s propovijedi, pjesmama i molitvama za narod. Molitve u misi su oblikovane na način da osim pobožnosti oblikuju i vjernički život u vjerničkoj, narodnoj zajednici u odnosu prema Bogu i prema ljudima, međusobno se preobražavajući na putu prema eshatonu.

U misu se uvodi uvodnim obredom, nakon kojeg dolazi *Gospodine, smiluj se (Kyrie)*. Kad je određeno, slijedi *Slava (Gloria)* i molitva, nakon koje slijedi služba riječi, koja sadržava svetopisamska čitanja i evanđelje, na koje se nastavlja razlaganje evanđeoske poruke ili propovijed. U određene dane se nastavlja *Vjerovanjem (Credo)* i završava molitvom vjernika.

Euharistijska služba započinje prinosom pripremljenih euharistijskih darova, s molitvama svećenika i pjesmama vjernika, te svečanim predslavljem, koje je različito za crkvena liturgijska vremena, kao i za mise u čast BDM, posvete crkve, apostola, mučenika, svetaca, zajedničke i prigodne te mise za pokojnike, a završava poklikom *Svet (Sanctus)*.

Kanon mise s ustaljenim obnovljenim četirima izričajima misnih molitava, uz obnavljanje Kristove žrtve na križu, središnji je dio mise. Svećenik u zajedništvu vjernika, zazivajući nebesku Crkvu, moli Boga Oca da prikazane darove, kruh i vino primi i pretvori u Tijelo i Krv preljubljenoga Božjeg Sina, uzimajući kruh u ruke, poistovjećujući se s Kristom, čije geste s poštovanjem predočuje i podiže euharistijskoga Krista vjernicima na štovanje. Odvojenom posvetom kruha i vina Krist na sakramentni način obnavlja svoju žrtvu na križu. Poslije podizanja svećenik u skrušenosti nastavlja moliti za Crkvu, nazočne, pokojne i sve potrebe. Time nas Krist pridružuje svojoj žrtvi, a mi se sjedinjujemo s njime i zajedno prikazujemo Ocu što izražavamo molitvom *Oče naš (Pater noster)*, kojom započinje obred pričesti (*Communio*). Završnim obredom blagoslova svršava red mise. Predvoditelj euharistijskog slavlja

na dostojanstven i svečan način, sa svečanim ozračjem, koje se izražava ukrašenim prostorom, skladnim molitvenim komuniciranjem, kao i prigodnim glazbenim izričajima želi označiti Kristovu euharistijsku prisutnost i sve uvesti u međusobno zajedništvo oko oltara, koji u obliku stola simbolizira to zajedništvo. Svećenik to prenosi sve na zajednicu, zajedno s dragocjenim liturgijskim posuđem i misnim knjigama, među kojima se ističe evanđelistar (lekcionar) i misal, koji su također umjetnički ukrašeni, posebice prikaz Isusova raspeća.

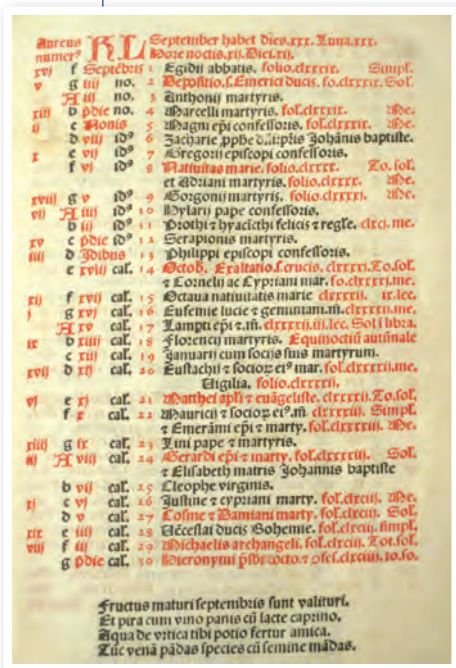
Zagrebački misal iz 1511. g., potvrđen i na Tridentskom saboru, u bitnom dijelu ima trajnu vrijednost. Uočljive posebnosti su u teološkom tumačenju, što je vodilo sve većem štovanju euharistije, kao što je posebnost u misnom kanonu rubrika o **transupstancijaciji** te o razvijenoj liturgijskoj praksi, s povezivanjem **liturgijskih časova**, uz bogato korištenje glazbe. Zato se u misalu nalaze osim notnih zapisa također i tekstovi sekvenca, vrsta himni ili posljednice, posvećene svetim vremenima, Majci Božjoj i svetcima. Na početku misala se, uz potrebne upute i odredbe, naglašava da je misal pisan za zagrebačku Crkvu te da je zagrebačka katedrala majka svih crkvi u biskupiji.

U spomenutome obnovljenom misalu (iz 1969.) zadržan je obred blagoslova vode i škropljenje s blagoslovljenom vodom, što je u zagre-

bačkom misalu iz 1511. g. na samom početku, s prigodnim antifonama i molitvama za pojedine blagdane i spomendane svetaca.

Također se u zagrebačkom misalu iz 1511. g. nalazi na početku (7. – 12. folija) **kalendar** s popisom blagdana i spomendana, s oznakama stupnjeva liturgijskog slavlja, kao i brojem folije gdje se dotični misni obrazac nalazi. Za zapovijedane blagdane ili svetkovine oznaka je *festum totum sollempne* i ispisani su crvenom bojom. Za blagdane je oznaka *festum sollempne*. Za spomendane oznake su *simplex* ili *memoria*.

Posebnost su u kalendaru iz 1511. g. zdravstvena pravila i upute o čuvanju zdravlja u kiticama za svaki mjesec. Evo takve upute za mjesec rujan u hrvatskom prijevodu I. K. Tkalčića: »Zdravo je jesti

Kalendar za mjesec rujan u zagrebačkom misalu iz 1511.

zrelo voće: kruške močene u vinu s kozjim sirom. Ugodno je piće čaj od koprive. Puštaj žilu i jedi začinjeno povrće.«

Zagrebački kanonici su studirali medicinu na tadašnjem učilištu u Salernu, nedaleko od Napulja, koje je bila prva zapadnoeuropska medicinska škola (9. – 12. st.), i bila je preteča medicinskog fakulteta. Posebno se za zdravstvo bio zauzeo bl. A. Kažotić, koji je isticao ljekovitost bilja, uzgajajući ga i koristeći se njime. Uz njega su i danas vezana sjećanja na sadnju i učinkovitost lipe. Posebno je radio na preventivi očuvanja zdravlja, brinući se za čistu vodu, kopajući i održavajući bunare ili zdence, koji se i danas spominju. U Zagrebu su u 15. st. radili osposobljeni i ovlaštteni liječnici od gradskog i kaptolskog poglavarstva i brinuli su se za zdravlje pučanstva. Uz ostale, Kaptol je 1492. g. u Zagreb pozvao doktora Henrika Alemanusa, specijalista (*egregius*) medicine, i doznačio mu godišnju nagradu od 50 dukata.

Budući da se poslije 1511. g. nije ponovilo niti jedno izdanje misala po zagrebačkom obredu, u nedostatku potrebnih misala su se u zagrebačkoj katedrali, kao i u župama služili rimskim misalima po dekretu Tridentskog koncila, tiskanima u Veneciji i u Beču, samo s dodatnim proprijem ili odobrenim dodatkom za posebnosti zagrebačke Crkve. Svečani rimski misal je zagrebačka katedrala nabavila 1872., koji je bio odobrio papa Pio IX. 1868. g., kada ga je za tiskanje u Beču, s koloriranim inicijalima, minijaturama i vinjetama, preporučio bečki nadbiskup kardinal Joseph Othmar Rauscher.

Stari bogoslužni obred u zagrebačkoj katedrali

Liturgijski obred je medij neprekinutog posadašljenja Isusova otkupiteljskog djela i čuvar povijesti spasenja. Crkva se kao zajednica usavršava zajedništvom i molitvom. Tome pridonosi raznolikost, svježina i ritam sadržaja. Liturgijski obred čini liturgijska, teološka i disciplinska baština, u kojoj su ujedinjene spasenjsko-povijesne, jezične, kulturne i crkvene vrijednosti jednog naroda unutar sveopće Crkve. Tijekom stoljeća kršćanstvo je razvijalo liturgijske obrede, posebice u crkvenim središtima ili nadbiskupijama, posve slobodno i samostalno. Plod te samostalnosti su različiti obredi, među kojima se ističu istočni i zapadni.

Osnovica zapadnog obreda bio je rimski, kojem je bio bliz milanski ili ambrozijanski obred, u bogoslužju Milanske biskupije, nazvan po sv. Ambroziju, jednom od četiri crkvena naučitelja, koji je prvi za euharistijsko slavlje uveo izraz *misa*. U pojedinim zemljama poznat je toledski ili mozarapski, zatim galikanski, keltski, akvilejski, beneventanski te rimsko-germansko-franački obred, među koje je spadao i zagrebački obred.

Zagrebačka biskupija je svojim utemeljenjem obuhvaćala prostor prvotne Sisačke biskupije te su vjernici posjedovali vjerničku praksu, ali je njenim utrnucem za vrijeme seoba naroda i doseljenjem novih trebalo uspostaviti i crkvenu upravu, jer tadašnji hrvatski biskup sa sjedištem u Ninu nije mogao sve obuhvatiti na tako velikom prostoru.

Osim toga se u to vrijeme kršćanstvo također širilo iz raznih pravaca (Akvileja, Rim i Bizant), što je sve utjecalo i na različitost liturgijskih obreda i različite obredne posebnosti.

O starome zagrebačkom obredu dosta se pisalo i istraživalo. Da se što svečanije i točnije odvijaju liturgijski obredi, Kaptol je iz svojih vlastitih sredstava utemeljio prebendarski zbor te obnavljao i usavršavao bogoslovno sjemenište. On ostaje i nadalje neiscrпно vrelo istraživanja, tim više što je od 11. st. bio neprekinuto u upotrebi, nadživjevši stroge propise Tridentinskog koncila (1546. – 1563.), kao i kasnije nesporazume, kada se za njega posebno zauzeo biskup B. Vinković (1637. – 1642.).

Stari zagrebački obred ukinut je pismenim nalogom cara i kralja Josipa II., od 30. listopada 1787., dakle već kod samog preuzimanja biskupske službe Maksimilijana Vrhovca, koji je odredbu o dokinuću izdao 5. lipnja 1788. Stari zagrebački obred bio je lijepo prihvaćen i od svećenika i od vjernika, i nerado su se od njega dijelili, ali budući da je zahtijevao brojno sudjelovanje svećenika i pjevača, jednostavno su i ostali razlozi išli tome u prilog, budući da se sjemenište bilo preselilo u Budimpeštu, a prebendari su bili zauzeti pastoralnim radom u Biskupiji. Posljednja misa po starome zagrebačkom obredu u zagrebačkoj katedrali slavila se 11. listopada 1788.

Središte liturgijskog obreda je euharistijsko slavlje ili misa. To je svečana molitva Crkve, gdje svećenik moli Boga Oca po Isusu Kristu, našem Gospodinu, da primi žrtvu svojega Sina prikazanu za otkupljenje čovječanstva. Crkva je radosna da posjeduje tako veliki dar, prikazuje pripremljene darove kruha i vina, koje prikazuje Bogu prisjećajući se da je to kalvarijska žrtva Isusa Krista, koji je uskrsnuo i proslavljen. Misa se prvotno obavljala u večernjim satima, na spomen Posljednje večere, te su svi aktivno sudjelovali, s punim osjećajem liturgijske ljepote. Zato su u misu unašali sve najljepše i najdragocjenije u narodu, tako da su je mogli doživjeti kao svoj dar.

Tako se od samih početaka zagrebačkog obreda u misu uključivala molitva časoslova, molitva psalama, himana i sekvenci, što se uvijek pjevalo, dok su tihe mise bile vrlo rijetke.

Posebnost zagrebačkog obreda bilo je procesionalno dolaženje k glavnom oltaru velikog broja sudionika slavlja, što danas možemo

Relikvijar Svetoga križa, koji se nosio u procesiji i sve do novijeg vremena se izlagao na blagdan Uzvišenja Sv. križa na glavnom oltaru

usporediti sa svečanim koncelebriranim misama te ga možemo smatrati i njihovim pretečom. K glavnom oltaru dolazilo se pjevajući, s procesionalnim križem, noseći ukrašeni moćnik u obliku križa, s relikvijom Svetoga križa, pjevajući himan *Salve Crux sancta, salve mundi gloria*, uz pojedine postaje kod određenih pokrajnih oltara unutar katedrale.

Uza psalme i himne pjevale su se sekvence. Naziv potječe od poklika *aleluja*, koji je završavao dugim nizom zvukova, s raspjevanom melodijom, sljedovanjem, nad posljednjim slogom. Na tonove zadnjeg sloga dodao se tekst koji je oblikovan u rimovanu strofu nazvan **sekvencija, posljednica**. Najstarija zbirka sekvenci nalazi se u zagrebačkom misalu iz 13. st., MR 70, (fol. 320 – 338). Iz svih dotadašnjih misala sabrao ih je i objelodanio, u jubilarnoj 1994.

g., dr. Miho Demović, pod naslovom **Zagrebački sekvencijar**.

Nakon kađenja glavnog oltara biskup je s moćnikom Svetoga križa u ruci blagoslovio vjernike i nakon molitve je kanonik dekan dao relikviju Svetoga križa na čašćenje prisutnim svećenicima. Poslije mise ponovno je okadio moćnik Svetoga križa, uz himan *Salve Crux sancta* i u procesiji su se vratili u sakristiju. Posebna svečanost klanjanju križu, osim u obredima Velikog tjedna, održavala se na blagdan Našašća Svetoga križa (3. svibnja) i Uzvišenja Svetoga križa (14. rujna). Moćnik Svetoga križa iznosio se na glavni oltar za čašćenje sve do najnovijeg vremena.

Sastavni dio zagrebačkog obreda je molitva brevijara ili časoslova, kao javne molitve Crkve. Liturgija časova postala je molitvom Crkve od samih njezinih početaka. Od apostolskih vremena nastavili su to vršiti benediktinci, koji su nastavili vršiti pobožnost Marijinih subota, koju su kršćani slavili kao Marijin dan, jer je na svetu subotu Isus bio u grobu i život na zemlji je predstavljala Isusova Majka Marija. Tako su benediktinci već od samih početaka i uredili brevijar u čast BDM, što je kasnije zagrebačka katedrala preuzela kao mise zornice u čast BDM u subotu.

Osnovicu brevijara čine psalmi. Psalmi su Bogom nadahnute pjesme, sastavni su dio starozavjetnih knjiga. Psalmi su se u *Starom zavjetu* pjevali uz ratarske radove na poljima, pjevali su ih pastiri na gmajnama,

obrtnici u radionicama, hodočasnici na hodočašćima. Psalme je molio Isus dok je boravio među nama, a *Psalmom 22* komunicirao je izravno s Ocem dok je visio na križu. Psalme su preuzeli kršćani i postali važnim izričajem molitvenog i duhovnog života. Osobito su ih rado molili pustinjaci u špiljama, redovnici u redovničkim zajednicama te duhovni pastiri u velebnim katedralama. Liturgija časova produžuje zahvalnice i spomen otajstva spasenja i predokus je slave što pruža euharistijsko otajstvo, u kojem se nalazi vrhunac i središte života kršćanske zajednice. U njoj je stvaran dijalog između Boga i ljudi, kad Bog govori u divnoj raznolikosti oblika Božjem narodu, koji odgovara molitvom i pjevanjem Bogu i združuje se hvalbenim pjevanjem s nebeskim dvorom.

Tako se uspostavlja obnova svijeta i anticipira se pobjeda svjetla nad noći, kada će nastati čudesan dan kada će Gospodin biti vječno svjetlo.

Zagrebački obred je liturgiju časova uključio u najsvečanija liturgijska slavlja, s euharistijskim slavljem kao vrhuncem, prije najsvečanije, konventualne mise.

Prema zagrebačkom obredu, posebno su bili aktivni određeni pjevači, kanonici kantori, citaristi i zborovi (*schola cantorum*). Zagrebački obred je preuzeo najljepše svetopisamske književne vrste u svoj bogoslužni ritam i rasporedio ih je u molitvene obrasce i duhovne kantike misala i brevijara, a nepromjenjive tekstove su tropizirali, umetanjem glavnih misli dotične svetkovine, i to je sve prožimalo bogoslužni jezik. To je bila i kohezijska snaga i važan dio narodnoga života. Obredne knjige su temelj narodne pismenosti, književnosti i prosvjete, koje su pridonijele razvoju pisma, jezika i narodnog identiteta.

Zagrebački misal iz 1511. g.

Zagrebački misal (Missale Zagradiense) prvi je i jedini tiskani misal po zagrebačkom obredu, latinskim jezikom, odobren na Zagrebačkoj sinodi 1509. g. u vrijeme biskupa Luke (1500. – 1510.) te se upravo navršava 500. obljetnica njegova izlaženja, koji je kao takav jubilaran dar darovan papi Benediktu XVI. prigodom njegova apostolskog pohoda Zagrebu 5. lipnja 2011. Tiskan je u Veneciji 1509. – 1511. u tiskari Petra Lichtensteina, čiji se impresum s tiskarskim znakom i grbom nalazi na kraju misala.

Tiskanim liturgijskim knjigama obilježena je nova faza razvitka zagrebačkog obreda. Pojava tiskarstva je planetarni, specifično europski događaj, u predvečerje otkrića novoga svijeta (1492.), kojim je omogućena univerzalna komunikacija.

Inače je prva tiskana knjiga u Hrvatskoj bio upravo *Misal po Zakonu Rimskoga dvora*, tiskan hrvatskim jezikom i glagoljskim pismom, 1483.

g., vjerojatno na hrvatskom području, u Kosinju ili Modrušu, koji su potpuno uništeni za vrijeme turskog pustošenja.

Prvotno su tiskari oponašali bogato iluminirane rukopisne knjige. Paralelno s tiskom širile su se grafike, koje su služile kao vizualno sredstvo komunikacije te kao predlošci za minijature, slike, freske, ilustracije knjiga, za zlatarske ukrase i drugo. Za njihovo tiskanje pripremali su se tekstovi i slike kao bakropisi, bakrorezi i drvorezi.

Na drvenim pločama bio je priređen tekst i slika, što je zatim otišnuto i kolorirano. Najčešće su se tiskali misali koji su osim kalendara, oslikanih inicijala i pojedinih minijatura otiskivali prizor raspeća na početku teksta misnoga kanona.

Zagrebačka biskupija se je odmah uključila u tu planetarnu sferu i u Veneciji, u tiskari Erharda Radtolda, podrijetlom iz Augsburga, dala tiskati 1484. g. *Brevijar (Breuiarium iuxta consuetudinem ac quotidianam obseruantiam chori Ecclesiae Zagrabiensis)*, koji su za tisak pripremili kanonici Juraj, arhidakon bekušinski i Blaž, arhidakon kalnički, po predlošku *Liber originalis Goricensis*, troškog biskupa O. Thuza. Već 1505. biskup Luka je dao tiskati drugo izdanje, a treće, popravljeno, tiskano je u Beču, u tiskari Leopolda Voigta, 1687. g. Dao ga je preurediti i tiskati zagrebački biskup Martin Borković (1667. – 1687.).

U venecijanskim tiskarama, E. Radtolda i P. Lichtensteina, prožimala su se dva kruga, sjeverni, njemački i južni, talijanski, a s njima se prožimalo hrvatsko kulturno i duhovno ozračje.

Venecija je tada bila europska prijestolnica knjigotiskarstva, koje nazivaju i »božanskim izumom«. Svjetski ugled su joj proširili intelektualac, tiskar Aldo Manuzio i bakrorezac Cornelis Cort. Za opremu knjiga intenzivirala se tehnika otisnutih slika i grafika. Bakrorez i drvorez je osvojio komunikacijsku pozornicu Europe te su ilustrirane tiskane knjige postale glavni komunikacijski medij. Grafike su zamijenile minijature, prenašajući ih na bakrene i drvene ploče, koje su na taj način mogle doprijeti do velikog mnoštva ljudi.

U Veneciji se kao osamnaestogodišnjak grafikama opskrbio i Julije Klović, u vrijeme najjačeg procvata novih medija, samo četiri godine nakon dovršenja tiskanja *Zagrebačkog misala*, 1516. g. Nakon što se proslavio sitnoslikarskim djelima, Klović se u zreloj dobi bavio grafikama te pisao o njihovoj važnosti u vrijeme kada su putem grafika cijela Europa nastojala upoznati s najslavnijim djelima renesansnih umjetnika. Klović je posebno koristio grafiku za umjetničke i duhovne izričaje za vjersku i liturgijsku obnovu poslije Tridentskog koncila. U grafičkim listovima Klović je intenzivirao duhovnost i pobožnost u tadašnjem kršćanskom

svijetu kao najugledniji svjetski umjetnik, nazvan i »Michelangelo u slikarstvu«.

Zagrebački misal je za tisak priređen prema rukopisnome zagrebačkom misalu (MR 133) i *Misalu Jurja Topuskog* i drugim izvorima. Oni su pisani prema tada obnovljenome liturgijskom obredu u vrijeme bl. A. Kažotića. Biskup O. Thuz je u Zagrebu imao skriptorij gdje su pisari umjetnici i slikari iluminatori ispisivali i ukrašavali najljepše knjige. Poimence se spominju pisari Johannes i Petar, Matej iz Miletinca, Hans Alemanus, koji je osim glasovitog *Misala Jurja Topuskog* oslikao i sunčani sat na zagrebačkoj katedrali 1501. g. On je sa sobom donio i grafičke listove koji su služili kao predlošci za motive za minijature. U zagrebačkom skriptoriju također je rukom pisan *Misal sv. Pavla* 1496. g. (K 308).

Pisan je na pergamentu (33 × 23 cm), gotičkim slovima, izrazito crne boje, s crvenim rubrikama te s raznobojnim inicijalima. Upotrebljavao se za oltar sv. Pavla u zagrebačkoj katedrali, ali su ga kasnije darovali Čazmanskome kaptolu, vjerojatno kada se je preselio u Zagreb.

Zagrebački kanonik, kasniji ostrogonski nadbiskup, dvorski kancelar, kardinal Ivan Vitez od Sredne, bio je inicijator i organizator umjetničkih aktivnosti te kulturnoga i znanstvenoga života na budimskom dvoru. Njegov nećak, Ivan Česmički (Janus Panonius), tijesno je surađivao sa zagrebačkim biskupom O. Thuzom (1466. – 1499.), čiji je skriptorij bio poznat po umjetnicima koji su ukrašavali liturgijske knjige za potrebe Zagrebačke biskupije.

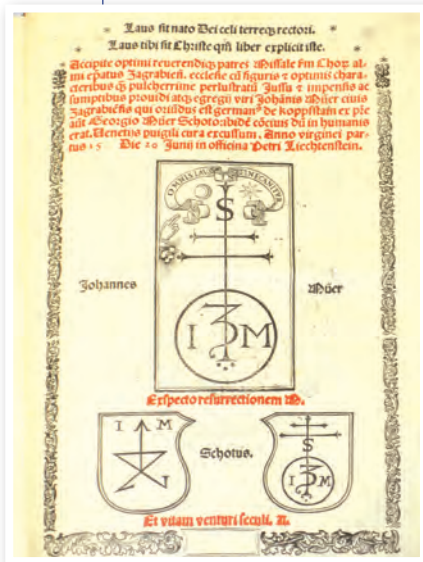
Nadiruća turska opasnost usmjerila je taj cvatući umjetnički rad na hitne potrebe utvrđivanja katedrale, baš u vrijeme biskupa O. Thuza i Luke Baratina.

Zagrebački biskup Luka (1500. – 1510.) došao je za zagrebačkog biskupa kao dotadašnji čanadski biskup i kraljev rizničar, vrlo kulturni i izobražen, iz tadašnjega Korvinova kulturnog kruga. Tadašnji vladar Ladislav II. Jagelović preporučio mu je posebno dovršenje obnove zagrebačke katedrale, uz njezino hitno utvrđivanje, zbog nadolazeće osmanlijske opasnosti. Mnogo je učinio za uređenje i opremu unutrašnjosti katedrale, a u riznici su sačuvani njegovi vrijedni liturgijski predmeti.

Baš zbog tih okolnosti za tiskanje u Veneciji se morao zauzeti poduzetnik Johannes Miier Schotus. Otac Georgius Miier bio je rodnom iz Škotske, dok mu se sin Johann rodio u Koppfsteinu, današnjemu tirolskom gradiću Kufsteinu, u predjelu Bavarske, uz rijeku Inn, koja povezuje i Marktl na Innu, rodni grad pape Benedikta XVI.

Obojica su postali zagrebački građani i poduzetnici za tiskarstvo, kakvih je tada bilo više po europskim gradovima.

Kolofon s posvetom Johanna Miiera

Korice Zagrebačkog misala

Georg Miier, kao ni biskup Luka nisu doživjeli objelodanjivanje *Zagrebačkog misala*, toga prvorazrednog kulturnog događaja. Johann Miier je u kolofonu zabilježio uza svoje ime i poruku: »Primite odlični i velečasni oci misal po obredu kora plemenite Crkve zagrebačke Biskupije, prekrasno urešen slikama i odličnim slovima.«

Zagrebački misal, veličine 36 × 26 i debljine 8 cm, uvezan je u drvene korice, presvučene smeđim baršunom, sa srebrenim apliciranim ukrasima anđeoskih glavica u čipki lisnatih vitica. U sredini je ovalni srebreni medaljon u kartuši od lisnatih vitica, koje lijevo i desno prelaze u krilati ženski lik.

U gornjem polukrugu ovalnog medaljona gravirani su inicijali: »A.S.P.F. V.H.S. V. E.E.Z.F.« U sredini medaljona je u štitu gravirani grb, a nad štitom srednjovjekovna kaciga, okružena lisnatim volutama. Na stražnjoj korici su ukrasi isti, ali je drugi grb, s inicijalima: »A. M. F. P. E. G. K.«

Zagrebački misal, pohranjen u Riznici zagrebačke katedrale, K 8, ima 51 + 286 dvo-bojno tiskanih folija. Od toga ima 10 folija pergamenta, gdje se nalazi raspeće i misni kanon. Osim dva misala u Riznici (K 7 i K 8) u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu nalazi se njih 5, a u HAZU-u 1. Ima ih i u europskim knjižnicama, npr. u Budimpešti. Misali su bili predmetom skupljanja poslijeratne Komze u župama i privatnim zbirkama, odakle su prenešeni u Sveučilišnu knjižnicu, gdje bi trebalo utvrditi njihov broj.

Zagrebački misal je tiskan dvo-bojno, na najvećem listu (*in folio*), u dva stupca papira, a u svečanijim primjercima se nalazi 10 folija pergamenta, gdje se nalazi i prikaz raspeća i kanon mise. Pisan je na latinskom jeziku, kako se u zagrebačkoj katedrali slavila misa, ali je bilo događaja kada se misa slavila i hrvatskim jezikom, kao 1570., za vrijeme crkvene sinode u vrijeme biskupa J. Draškovića.

Grb kralja Ladislava II. Jagelovića i zagrebačkog biskupa Luke

Bogorodica s Isusom u naručju i mađarskim svetcima – titular katedrale

Raskošno je ilustriran drvoreznim ukrasima i sličicama, ne samo inicijalima, već i cjelostrano, bogato ukrašenim prizorima, od kojih je većina kolorirana. Većinu drvoreza izradio je venecijanski grafičar Luc' Antonio de Umberti. Cjelostranih ukrasnih okvira u antičkim oblicima ukrasnog okvira, s lučnim završetkom stele, ima 17, od čega 10 koloriranih. Na prednjoj strani naslovnoga lista otisnuti su na cijeloj stranici, jedan do drugoga, grb tadašnjega hrvatsko-ugarskoga kralja Ladislava II. Jagelovića i lijevo, pod mitrom i biskupskim štapom, grb zagrebačkog biskupa Luke. Zemaljski vladar se uz aktualnog papu i mjesnog biskupa poimence spominjao u molitvi u misnom kanonu.

Na poledini iste folije nalazi se cjelostrana slika Bogorodice na prijestolju, s Isusom u naručju, a oko prijestolja su ugarski svetcii, Stjepan, Ladislav i Emerik, što upućuje na titular zagrebačke katedrale: uznesenje BDM i svete mađarske kraljeve Stjepana i Ladislava.

Nenumeriranih listova s kalendarom, rubrikama, činom mise te prefacijama i misnim kanonom ima 46. Uključujući mise u crkvenim vremenima, počevši od prve adventske nedjelje do svetačkih, prema danima, prigodnih i zavjetnih misa, zbirku sekvenci i blagoslova, sveukupno ima 285 listova.

Sličice biblijskih likova, evanđelista, apostola, mučenika i drugih svetaca nalaze se na ukrasnim okvirima i na inicijalima različitih veličina, sveukupno njih 727. Gotovo svi inicijali u središtima imaju figurativne prikaze biblijskih likova i svetaca, koji vizualno tumače tekst čitanja ili molitava. Veličina je usklađena s tekstualnim slogom knjižne stranice. Svaka ilustracija uokvirena je ukrasnim okvirom različitih oblika,

ili samo stiliziranim crtama, i skladno se integrira u sadržaj teksta. Svaka misa je urešena redovito s dva drvoreza sa slikama, i to: svako prvo slovo u introitu i drvorez prije svakog evanđelja, prema sadržaju evanđelja.

Cjelostrana slika s ukrasnim okvirom za misu Duhova, s inicijalom S

Cjelostrano, s ukrasnim okvirom, ukrašene su mise: Prva nedjelja adventa, zatim mise na Božić, Obrezanje Gospodinovo, Bogojavljenje, Uskrs, Uzašašće Gospodinovo, Duhove, Presveto Trojstvo, Tijelovo, Svijećnicu, Navještenje BDM, Ivana Krstitelja, Pohod Elizabeti, Uznesenje BDM, Rođenje BDM i Sve svete.

U koloriranim prikazima prevladava crvena, modra i zelena boja, što sa zlatnom daje akord kakvim su grčki majstori bojali i isticali pojedine dijelove mramornih hramova. To su preuzeli i hrvatski klesari, koji su oživljavali pleterne dekoracije i skulpture. Taj akord boja dominira na ukrasnim okvirima te daje fin i skladan dojam evanđeoskih prizora.

Misni kanon

Misa je svečana molitva Crkve, mističnog tijela Kristova, kojom iskazujemo dužno štovanje Bogu, slavimo ga, zahvaljujemo mu i molimo potrebne milosti. Sam Krist, veliki svećenik, obavlja svećeničku službu po svojim službenicima, svećenicima, s vjernicima, živim udovima mističnoga Kristova tijela, kojima je stalo da aktivno sudjeluju u punom osjećaju liturgijske ljepote. Zato se u misu unašalo tijekom stoljeća sve najljepše i najdragocjenije u narodu, tako da su misu mogli doživjeti kao svoj dar.

Svećenik izgovara u euharistijskoj molitvi riječi pretvorbe u dovršenom načinu govora, aoristu, »uze Kruh, zahvali, dade«, praćeno sve obrednim činom koji se događa u slavljeničkoj sadašnjosti, u nazočnosti vjerničke zajednice.

Sadržajna kratkoća, misaona zbijenost, pozornost da se sve uskladi s Isusovim riječima, daje prostora živom, euharistijskom Kristu boraviti sa svojom vjerničkom zajednicom. Obredne riječi su dio obreda, nerastavljive od obrednoga čina. Riječi same postaju čin, događaj. Obred daruje riječi iz kojih postaje razumljivim ti koje aktualiziraju našu vjeru i Božje djelo spasenja u Crkvi. Po riječima nam je dostupna stvarnost i gesta su Božjeg prebivanja među ljudima.

Posebnost zagrebačkog obreda ističe se i u središnjem dijelu, kanonu mise, rubrikom o **transupstancijaciji**, prije konsekracije kruha, riječima: »VERBIS SEQUENTIBUS PANIS TRANSUBSTATIBUR IN CHRISTI VERUM«, i prije konsekracije vina: »VERBIS SEQUENTI-

Početak misnog kanona u Zagrebačkom misalu

BUS VINUM TRANSSUBSTATIATUR IN SANGUINEM CHRISTI VERUM».

Ta rubrika se nalazi u zagrebačkim misalima od 14. st. nadalje, što je prigodom obnove liturgijskog obreda uveo bl. Augustin Kažotić, prema učenju sv. Tome Akvinskog, velikog štovatelja euharistije, dominikanskog redovnika, kojem redu je pripadao i Kažotić.

Na kraju kanona, prije molitve *Oče naš* i poziva *Pax Domini sit semper vobiscum*, miješajući česticu hostije u Krv Isusovu, predvoditelj je izgovarao: »Fiat commixtio Corporis et Sanguinis Domini nostri Jesu Christi omnibus nobis accipientibus salus animae et corporis in vitam aeternam. Amen.«

Cjelivajući oltar svećenik je đakonu dao *pax tecum* riječima: »Habete vinculum pacis et charitatis, ut apti sitis sacrosanctis mysteriis. Amen.« Za vrijeme *Agnusa Dei* je đakon (đakon ili poslužitelj, koji je tada mogao biti i svećenik i kanonik, budući da tada nije bilo koncelebracije, i sv. misu je slavio samo jedan svećenik ili biskup, dok ga je drugi svećenik posluživao kao đakon)

nosio ukrašeni pacifikal s likom Kristova raspeća na cjelivanje, a na blagdan Našašća i Uzvišenja Svetoga križa relikvijar/moćnik u obliku križa s česticom ili relikvijom Svetoga križa. Raspeće je oslikano u emajlu, u zlatnom okviru, ukrašeno draguljima, a dao ga je u Veneciji izraditi upravo biskup Luka te ga providio svojim grbom. Zabilježeno je da se isti pacifikal koristio u zagrebačkoj katedrali sve do 1916. g.

Raspeće prije misnog kanona

Biblijski i liturgijski tekstovi koriste izražajne općepoznate simbole i slike iz ljudskog iskustva ili povijesnih događaja. Tako nam i euharistijske molitve vizualno pojačavaju misna otajstva u trenutku kada aktivno urnjamo u proživljenu, otkupiteljsku muku i smrt Isusovu.

Pacifikal s motivom raspeća dao je u Veneciji izraditi biskup Luka i koristio se do 1916.

Kanonsko raspeće u Zagrebačkom misalu

prema utvrđenom gradiću s crvenim krovovima. Isusovo tijelo, išarano ranama od bičevanja, pribijeno je na križ trima čavlima s bolnim izrazom lica. Trnova kruna s ostrim, dugim bodljama, čvrsto je nataknuta na glavi i sprijeda dodiruje Isusovo čelo po dugoj valovitoj kosi, spuštenoj po desnom ramenu. Perizoma se pretvara u lepršavu vrpčastu dekoraciju, lepršajući u visini križa nad krajolikom. Nebeski prostor ispunjen je anđelima, u raskošnoj odjeći, brižno skupljajući krv u kaleže iz Isusovih rana na rukama, nogama i boku. Anđeo u zelenom plaštu skuplja krv s Isusove desne ruke, ispod njega je anđeo koji skuplja krv iz rane na boku, u zlatnoj tunici, dok je sivi plašt sav izokrenut na stranu podstave.

Anđeo koji skuplja krv s rane lijeve ruke ima crveni plašt, koji kao i prethodna dva lepršajući po zraku nadmašuje prostor nad raširenim krilima. Anđeo koji skuplja krv s rana na nogama se je diskretno povukao u pozadinu križa, ne ometajući Isusovu Majku Mariju i apostola Ivana, duboko uronjene u bol. Marija ima modri plašt, koji sav pada uza zlatnu tuniku, čiji se donji rub ističe pri dnu. Ivan je obučen u zlatnu tuniku, preko koje je prebačeno crveno pokrivalo preko lijevog ramena.

Podalje od raspeća, s pravokutnom pločicom nad Isusovom glavom i natpisom *INRI*, vojnik na konju na početku drvoreda krošnjatih stabala postaje jedinim svjedokom izvršnih vlasti radi kojih su se pobunile podzemne sile izbacivši Adamovu lubanju, jer je križ utaknut baš u Adamov

Slikani prizor raspeća u rukopisnim knjigama javlja se u 10. st., u sakramentaru u Lorschu. Poznato je da su sakramentari osnova rukopisnih misala, koji su svoj vrhunac dostigli upravo prije početka tiskarstva te su i prvi tiskani misali prvotno u svemu imitirali raskošne rukopisne misale.

Obojeni drvorez kanonskog raspeća nalazi se na 42. foliji pergamenta, *verso*, veličine 30 × 20,3 cm. Izveden je prema predlošku Martina Schonhauera (1430. – 1491.), preteči A. Dürera, u stilu njemačkog drvoreza na prijelazu 15. i 16. st.

Raspelo zauzima cijelu visinu folije, gdje je okomita greda križa ukopana u brježuljkast, zelen krajolik Kalvarije, s drvoredima krošnjatih stabala, koje vode

Kanonsko raspeće talijanskog kruga u Zagrebačom misalu (K 7)

grob i tako je otkupljen grijeh kojem je Adam bio začetnikom, i kosti pokojnika na zelenoj površini uz podnožje križa. Raspeće je uokvireno zlatnim rubom, dok je pri dnu cvjetna dekoracija u stilu rukopisnih kodeksa.

Drugi riznički primjerak, K 7, ima nekolorirano raspeće, bez anđela i s drugim razlikama, vjerojatno rad talijanskih drvorezbara, od kojih su neki bili zaposleni i u zagrebačkoj katedrali. Inače je tada bila poznata ferrarska iluminatorska radionica, čije su se minijature koristile i za tiskanje knjiga u Veneciji (1477. i dalje), a bili su raspršeni po Italiji, Padovi, Veneciji, Bologni, Modeni i drugdje. Talijanski drvorezbari radili su u to doba i u zagrebačkoj katedrali.

U vrijeme biskupa Luke poimence se spominje drvorezbar Joannes Niczae, iz

Firence, koji je 1507. g. izradio klupe za kor u zagrebačkoj katedrali. Biskup Luka je 1505. g. u sredini katedrale dao izraditi oltar Svetoga križa s oltarnom slikom raspeća sa svetcima, koju je izradio Gianfranco da Tolmezzo. Nešto prije, oko 1495. g., sliku raspeća je naručio zagrebački prepozit Mihajlo Vitez. On je inače studirao pravo u Padovi i poznao tadašnje humaniste, među kojima i Wilibalda Pircheimera, mecenu A. Dürera, kojemu se pripisuje i raspeće na tadašnjem oltaru sv. Gervazija i Protazija, danas sastavni dio triptiha u sakristijskoj kapeli.

Početak kanona je oslikan ručno, s ukrasnim okvirom od raznobojnog cvijeća, lišća i voluta, s inicijalom »T« (*Te igitur*). Inicijal »T« nalazi se u kartuši ukrašenoj raznobojnim lišćem i volutama i obrubljen crnom crtom. U središtu prikaza je svećenik za vrijeme podizanja u crvenoj gotičkoj misnici, okrenut leđima prema vjernicima. Uza svećenika stoje tri đakona u zelenim dalmatikama.

Slova misnog kanona su svečanija i tekst ispunja cijelu stranicu, čiji su rubovi ukrašeni raznobojnim cvijećem, lišćem i volutama, imitirajući rukopisne kodekse. Ispod kartuše s inicijalom je dio okvira s raznobojnim sitnim cvijećem, lišćem i volutama, a na donjem rubu se u ukrasnom okviru nalazi biskupski grb s mitrom i biskupskim štapom ponad štita. Krajeve fanona mitre na grbu drže s jedne i druge strane dva

stojeća lika u tunikama i plaštevima, kratke, rudlave kose, s palmama u slobodnim rukama. Štit u grbu podijeljen je u tri nejednaka, vodoravna polja. Gore u crvenom, najširem polju je okrunjeni lav s palmom u prvim šapama. Zadnje šape nalaze se na bijelom, uskom polju, a pri dnu je modro polje, sa zlatnim jednakokrakim križem.

Raspeće i likovni prikaz uz početak kanona vizualno i likovno tumači tekst i njegovu važnost i indikator je teološkog, kulturnog i likovnog djelovanja Crkve. Likovni prikaz pokazatelj je važnosti i skladnog međuprožimanja liturgijskog, teološkog, jezičnog, književnog i likovnoga u životu Crkve, s izvanrednom nadarenošću i stvaralačkom snagom umjetnika koji su članovi vjerničke zajednice.

Slike potiču vjernike na sabrano i aktivno razmatranje, jer stvaraju izravni odnos između slike i promatrača i uvode u tajnu Kristova otkupiteljskog djela.

Raspeće po cijeloj strani pergamenta određuje značenje mise i sadržaj molitava. Motivi su metodološki povezani sa sadržajem i unutar sebe.

Isus raspet na križu je živ čovjek, koji proživljava muku i kojemu su muka i rane ostavili pečat i tragove, ali je naša pozornost usmjerena na njegovo bolno lice, mjesto gdje je muka najvidljivija i čiji odraz lica nam govori poput sadržaja teksta.

Poruke slikanog prikaza u odnosu na Božju riječ

Slika Krista tijekom povijesti prikazivala se u skladu s duhovnošću zajednice, kao i nadahnućem te predajom apostolskog nauka. U početku se Kristova žrtva prikazivala simbolično, simbolom ribe, čiji grčki naziv *ikhthys* daje akrostih za definiciju: »Isus Krist, Sin Božji, Spasitelj«, a što je sažetak, kompendij svega što su vjerovali o Isusu. Simbol postupno ispovijeda glavne tajne Kristova života i otkupljenja. Česti su prikazi Dobrog Pastira i lika janjeta s uskrsnom, pobjedničkom zastavom, simbol proslavljenog, uskrslog Krista, Kralja i Gospodara Svijeta. Osim slika često se javlja prvo i zadnje slovo grčke abecede, Λ i Ω , alfa i omega, prema Ivanovom *Otkrivenju*: »Ja sam Alfa i Omega, govori Gospodin Bog, onaj koji jest i koji bijaše i koji dolazi, Svevladar.«

Od 8. st. se produbljuje Ivanova teologija, koji u *Otkrivenju* naviješta pojavu znaka Sina Čovječjega na nebu, a taj znak je križ i raspeti Krist na križu. Tadašnja razmišljanja su oblikovala religiozni, sakralni život, posebice u likovnim izražavanjima, kojima se veličina Božja i ljepota nastojala približiti promatranjem tih istina posredovanjem slika. Najljepše što je Bog stvorio u vidljivom svijetu jest nebeski svod, s izvorima svjetlosti, a svjetlost je najljepši i najveličanstveniji simbol Božanstva.

Andeo u ruci drži vrpcu s glagoljskim tekstom:
 »U početku bijaše riječ.«
 Detalj na oltaru sv. Ćirila i Metoda

Spasitelj je sam za sebe kazao da je Svjetlo Svijeta (Iv 8, 12). Na Taboru je lice Isusovo zasjalo kao sunce. To umjetnici nastoje izraziti svijetlim krugom, aureolom oko Isusove glave. Aureola, svetokrug, simbol je Isusa raspetoga i uskrsloga, znak Kristova Božanstva.

Prizor utjelovljenja Riječi Božje okružuju umjetnici nebeskom svjetlošću, koja prati Riječ Božju u zemaljsku stvarnost, utjelovljenje. Tako se oblikovao religiozni, sakralni svijet, posredstvom slika koje dobivaju didaktičko, mnemotehničko i afektivno značenje i pomažu u katehezi i propovijedi, kao i u meditaciji. Uostalom, i sam Krist se služio parabolama i slikama iz prirode. To su preuzeli kršćani i razmišljali njihovim posredstvom o različitim područjima kršćanskog života.

Krista, u kojem se objavljuje Božanstvo, Isusova Božanska bit, slava Gospodnja, u koju je ušao nakon pobjedničkog uskrsnuća, prikazuje se na više načina. Najčešći prikaz je slikanje Krista u slavi, Pobjednika, Svevladara, Pantokratora, s aureolom u obliku svijetlog kruga ili križa, ili pak križ unutar kruga. Desnom rukom blagoslivlja ili poučava iz otvorene knjige, koju drži u lijevoj ruci. Uza svetokrug, aurerolu nalaze se također inicijali s općeprihvaćenim značenjem.

Također se na otvorenim stranicama knjige može pročitati njegova evanđeoska poruka: »U početku bijaše Riječ.« Isus iz Nazareta postao je Utjelovljena Riječ.

Dostojanstvenim prikazom Krista Pantokratora želi se potaknuti promatrača da osjeti uzvišenost i poštovanje prema nebeskoj slavi Gospodnjega veličanstva (*Maestas Domini*), što je bio odraz tadašnje duhovnosti zauzetih mislilaca, a u koju su ubrzo zatim uključili njegovu zemaljsku stvarnost, muku i raspeće i psihološki tumačili slikama, vjerujući u stvarnu prisutnost svetoga u slikama.

Zagrebačka katedrala se od samih početaka nadahnjivala takvim slikama, a iz 13. st. su nam ostali vidljivi Kristovi simboli: lik janjeta s uskrsnom zastavom na zaglavnom kamenu u katedralnoj sakristiji i zidna slika Krista Pantokratora u romaničkoj misnici, sa svijetlom kružnom aureolom oko glave.

Simbol
Janjeta s
uskrsnom
zastavicom
na
zaglavnom
kamenu u
sakristiji iz
13. st.

Desna ruka je uzdignuta na blagoslov, a u lijevoj ruci drži otvorenu knjigu s latinskim tekstom: »Oni koji u RIJEČ BOŽJU vjeruju, imat će život vječni«, prema *Iv* 3, 14. Lik Krista je prikazan nad likovima angažiranih u prenošenju Riječi Božje, Pavlovog suradnika, sv. Timoteja, nebeskog zaštitnika tadašnjega zagrebačkog biskupa Timoteja (1263. – 1287.), te sv. Dominika i sv. Franje Asiškoga, osnivača tadašnjih crkvenih redova, čiji su članovi tada već djelovali u Zagrebu. Kršćani su gledali Krista očima vjere i upravo su u Pavlovim poslanicama počeci nauka o Kristu. Isus Krist je Riječ Božja Tijelom postala i prebivala među nama (*Iv* 1, 14) te je i sva tadašnja filozofska i teološka misao i umjetnost usmjerena prema Kristu.

Osim osobnih prenositelja Božje riječi, Pavao sa svojim suradnikom Timotejem, sv. Dominikom, osnivačem Reda propovjednika i sv. Franjom, osnivačem zauzetih navjestitelja riječi Božje, čija se trajnost i danas u svemu očituje, važno sredstvo navještanja evanđelja je i pisana riječ, kao sredstvo prenositelja evanđeoske poruke.

Pisana riječ je sastavljena iz nama vidljivih, potrebnih elemenata. Ona je medij, prenositelj poruke. Oblikovanjem zajednica naroda je pisana riječ postala ključnom u međusobnoj komunikaciji. Pismo je poseban način posredovanja riječi, u kojima je pohranjena poruka spasenja, otkupiteljskog djela spasenja po Isusovim izgovorenim riječima: »Ovo činite meni na spomen.« U svim kulturama pismo čuva sjećanje na početke, osobito na obnoviteljske zahvate koji su odredili identitet pojedinih naroda. Pismo živi trajno u snazi prihvaćanja i tumačenja naraštaja koji se stalno obnavljaju. Pismo svjedoči uvijek nanovo o događajima koji se aktualiziraju u obredu, u stvarnom sudjelovanju, a to se omogućuje putem pisanih i izgovorenih riječi.

Uz teološku temu da se Riječ Božja utjelovila i da se zagrebačka Crkva nadahnjivala od 13. st. na liku Krista na zidnoj slici u katedralnoj

Lik Krista Pantokratora s otvorenom knjigom i tekstem u sakristiji iz 13. st.

sakristiji s otvorenom knjigom i tekstem, te činjenicom da je Crkva u Hrvatskoj imala povlasticu koristiti se svojim jezikom i pismom, važno je uočiti duhovnost i nastanak narodnog, glagoljskog pisma u povezanosti sa spomenutim činjenicama. Za usavršavanje dotadašnjega hrvatskog pisma, kojim su se Hrvati služili još u svojoj pradomovini, slavenski apostoli, sv. Ćiril i Metod, to hrvatsko pismo usavršili su prema tadašnjem tumačenju simbola i teologije. Usavršavajući pismo, oni su ga usustavili i početni znak toga sustava, slovo A, oblikovali u znaku križa.

Do toga rješenja dovelo je Konstantina Ćirila promatranje lika Krista Pantokratora u crkvi svetih apostola u Carigradu, u mozaiku središnje kupole.

S obje strane lica Krista, s kružnom aureolom, nalaze se grčka slova *ICXP* ili *ICXC*. Oko glave mu je aureola u obliku kruga, unutar kojeg je ucrtan križ s natpisom u krakovima križa u obliku monograma, kristograma. Ćiril Konstantin je te elemente, svetokrug i gestu blagoslova, oblikovao u poseban govor, poseban modul, koji sačinjavaju osnovni geometrijski likovi: krug, križ, kvadrat i šesterokut (heksagram), a oni se nalaze i kao građevni elementi crkve svetih apostola u Carigradu. Dobro je poznao grčki i hebrejski, a odrastao je među Slavenima, među koje mu je bilo određeno i poslanje, u širenju radosne Božje riječi.

U krugu aureole na Kristovom liku već je bio ucrtan znak križa.

Otvorio je Ivanovo *Otkrivenje* (*Otk* 1, 8), i baš se tamo nalazilo tumačenje prvog i zadnjeg slova grčke abecede, alfe i omega, *A* i Ω .

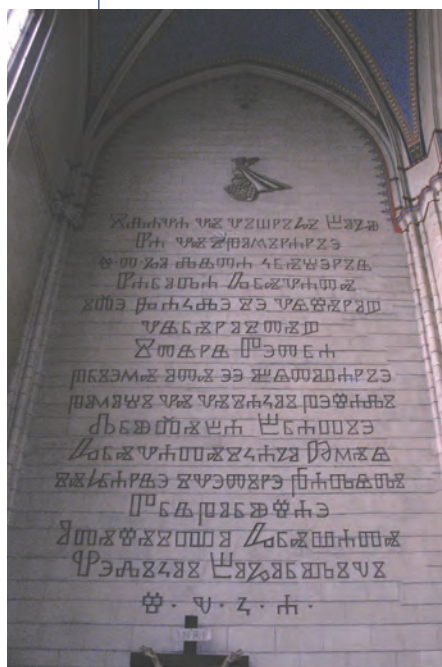
Bjelokosni plenarij iz 11. st.: simbolika svetokruga na prizoru krštenja i rijedak natpis na križu IH SX, kod prizora raspeća, a na grčkom znači: Isus Krist

Glagoljsku »alfu« Konstantin je preuredio u znak križa, simbol žrtve Isusa Krista, a cijeli sustav poredao u cjelinu, između križa ☩, znaka Krista, i kruga O, znaka Božje savršenosti. Dobio je glagoljsko slovo az u obliku križa, kao vodeće mjesto u poretku glagoljskih slova. Križ je simbol spasenja i otkupljenja. Prvo glagoljsko slovo u širem značenju označuje i zamjenicu prvog lica jednine, **ja, kršćanin**.

Zagrebačka katedrala je posjedovala od početka svoga utemeljenja obredni sadržajni predmet, pun simbolike i sadržaja, s relikvijom Svetoga križa, glasoviti bjelokosni plenarij, s osam prizora iz Isusova života.

Kad promatramo na bjelokosnom plenariju lik Krista u prizoru krštenja, uronjena u krsnom bazenu, ističe se Kristov svetokrug, aureola u obliku plosnatog križa, čiji se krakovi šire prema vrhovima na mandorli, koja se u cijelosti nalazi na prizorima preobraženja

i uzašašća. U punini svjetla, koje simboliziraju aureola i mandorla, uza starozavjetne svjedoke, na Isusovu glavu spušta se Duh Sveti u liku golubice, pomazujući Isusovu glavu uljem iz kuglaste posude, uz glas s neba: »Ovo je moj Sin Ljubljeni!« (*Lk 3, 22*) Bog je na Isusovo krštenje odgovorio Bogoojavljnjem u zajedništvu Presvetog Trojstva i predstavio Isusa u dvije vlastitosti: Isus Krist – Mesija, Pomazanik i Sin Božji – Gospodin, Svevladar. Stavši u red krštenika, Isus pomazan Duhom Svetim započinje svoje javno djelovanje, prihvaćanjem i izvršavanjem Očeva programa. Svoju muku i smrt nazvao je krštenjem (*Lk 12, 50*). Po krštenju sve Kristovo bogatstvo prelazi na krštenike, sa zahtjevnim programom kvalitetnog života. To su prepoznali apostoli i svoju vjeru su posvjedočili svojim životima. Kršćanski vladari su se pak obvezali ispunjavati svoju dužnost prosvijetlivši svoje narode Kristovom naukom i snagom krštenja. Bjelokosni plenarij bio je i nositelj relikvije, čestice Kristova križa. Krštenici su pak prihvaćajući program krštenja potvrđivali ispoviješću vjere, sadržanu u kratkom sažetku *Starog i Novog zavjeta*. Isus je za sebe rekao da je Svjetlost Svijeta (*Iv 8, 12*), a isto je tako nazvao i kršćane (*Mt 5, 14*), što je izraženo bogatom simbolikom na prizoru krštenja. Ista simbolika nadahnula je sv. Ćirila, promatrajući na kupoli carigradske crkve svetih apostola lik Krista Pantokratora, s blagoslovnom rukom, čiji

Glagoljski natpis kojeg je dao uklesati bl. Alojzije Stepinac u zahvalu za povlasticu uključenja hrvatskog jezika u liturgijski jezik

prsti oblikuju Kristov monogram *XP*, prema slovima kakve je vidio kod solunskih Slavena. Simboliku aureole, kuglastu posudu ispunjenu posvetnim uljem te ostale elemente uz pomoć geometrijske stilizacije utkao je u pismo koje će mu pomoći da naviješta evanđelje u pripremi za svoje misijsko putovanje. Pismo je ispunjeno Bogom, započinje križem. Slova prenose Božji program, kako je upravo pročitao u *Ivanovu evanđelju*: »U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog.« (*Iv* 1, 1)

Nasuprot prizoru krštenja na bjelokosnom plenariju prepoznaje se na križu natpis *IH SX*, s grčkim značenjem Isus Krist. Pripremajući misnu knjigu, misni plenarij, raspeće mu je uvod u središnji dio euharistijskog slavlja, u kanon mise.

Sve su to posebnosti koje su uočljive i korištene u naviještanju evanđelja i prenošenju teoloških i liturgijskih poruka putem pisma i ostalih znakova trajnih vrijednosti.

Zna se da je hrvatski biskup Grgur Ninski slavio mise na hrvatskom i latinskom, prema potrebi.

Glagoljski *Misal po zakonu Rimskoga dvora*, najstarijeg i najčasnijeg liturgijskog obreda zapadne Crkve, prva je hrvatska tiskana knjiga i promovirana, 22. veljače 1483., na blagdan Katedre sv. Petra, blagdan učiteljstva Katoličke Crkve, tadašnjega svekatoličkog svijeta (budući da još Amerika nije bila uključena u tadašnja zbivanja), te ga možemo smatrati svjetskim, univerzalnim, jedinstvenim događajem i spomenikom.

Zauzeti pojedinci su i kasnije razmatrali o simbolici i značenju glagoljskih slova, kao što je bio Juraj iz Slavonije, koji je iz prvih devet glagoljskih slova iščitao skrivenu poruku: »Ja kršćanin, koji slova (po)znam, govorim da je dobro časno živjeti na zemlji.« Bl. Alojzije Stepinac, najbolje poznavajući bilo svoga naroda i svojih vjernika, dao je uklesati glagoljskim slovima, danas već 14-stoljetni trag povezanosti i uključenosti hrvatskog naroda u kršćansku zajednicu u »Crkvi, majci svih crkvi u Zagrebačkoj nadbiskupiji«, kao u otvorenoj knjizi.

Glagoljska slova imaju i brojevnu vrijednost, pa slovom A počinje i brojevni poredak. U antici je broj 1 označavao izvor svih brojeva, sim-

bol prvotnog počela, Boga i njegovu stvoriteljsku moć. U geometriji se poistovjećuje s krugom i kuglom. U arhitekturi je jedinica sadržaja prijenosa na dijelove zgrada.

U vremenu kada su nam slike i grafike uvijek na dohvatu, i kad sami stvaramo umjetnička djela, kao i liturgijske simbole, rado se obaziremo na gestu Konstantina, koji je ucrtao u krug prva tri glagoljička slova (A, B, V), vođen značenjem:

»Ja vjerujem u vječnoga Boga.«

Mi bismo danas uključili tekst iz otvorene knjige koju Krist drži u ruci na zidnoj slici: **»Svi koji vjeruju u Božju Riječ, baštinit će život vječni«**, prema *Ivanovu evanđelju* 3, 14, i zajedno s otvorenim *Zagrebačkim misalom*, u Godini vjere, prosljedili Ivanove riječi: »Neka se sveti i dalje posvećuju.«

Sažetak

U rimskim misalima prije misnog kanona nalazi se cijelostrani motiv Isusova raspeća na Kalvariji, kojim se likovnim prikazom naviješta važnost, sadržaj i središte mise.

U središtu prikaza dominira raspeti Krist na križu, koji proživljava muku, čija se trnjem okrunjena glava, bičevima izranjeno tijelo, kopljem probodeno srce i čavlima pribijene ruke i noge, popraćeni izljevima krvi iz rana odražavaju na bolnom, mučeničkom izrazu lica.

Kanon mise obuhvaća nepromjenjive dijelove misnih molitava, od pohvale *Svet* do molitve *Oče naš*. Članak se osvrće na razvojni put rimskog misala i prikaza raspeća, s posebnim naglaskom na prvi tiskani misal po zagrebačkom obredu.

Riassunto

Nei messali romani il Canone è preceduto da una pagina raffigurante la Crocifissione di Gesù sul Calvario, con la quale viene annunciata la portata, il contenuto e il centro della S. Messa.

Il centro della raffigurazione è dominato da Cristo crocifisso sulla croce, il Quale vive la passione, il cui capo coronato di spine, il corpo piagato dai flagelli, il cuore trafitto dalla lancia e le mani e i piedi inchiodati, accompagnati dal travaso di sangue dalle piaghe, si rispecchiano sulla dolente e sofferente espressione del volto.

Il Canone della Messa comprende le parti invariabili delle preghiere eucaristiche, iniziando dall' orazione di lode Santus fino alla preghiera Padre nostro. Nell'articolo si fa cenno al percorso di sviluppo del Messale romano e della raffigurazione della Crocifissione, con un particolare accento sul primo messale stampato secondo il rito zagabrese

IZLOŽBE I RESTAURACIJE

Ured za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije osim drugih aktivnosti koordinira organizaciju izložbi posudbom umjetnina iz Riznice zagrebačke katedrale, Metropolitanske knjižnice, Nadbiskupijskog arhiva, Dijecezanskog muzeja i Muzeja bl. Alojzija Stepinca. Ovdje donosimo održavanje izložbi za koje su bile posuđene umjetnine iz spomenutih nadbiskupijskih ustanova.

RASPEĆE SA SVETCIMA U KLOVIĆEVIM DVORIMA

U Klovićevim dvorima je od 22. studenoga 2011. do 22. siječnja 2012. g. održana izložba *Tizian, Tintoretto, Veronese – veliki majstori renesanse*. Neki majstori djelovali su i u Hrvatskoj, a bilo je i velikih hrvatskih majstora koji su radili u Italiji, kao Franjo Vranjanin (Francesco Laurana) i drugi. Tako je na toj međunarodnoj izložbi bila izložena slika *Raspeće sa svetcima*, slikara Gianfrancesca da Tolmezza (oko 1450. – 1511.), iz Muzeja bl. Alojzija Stepinca. Sliku je za tadašnji oltar Svetoga križa u zagrebačkoj katedrali naručio zagrebački biskup Luka (1500. – 1510.) Raspeće je prikazano s raspetim Kristom na križu, čiju bol proživljava cijeli kozmos, koji predstavlja Mjesec i Sunce, s ljudskim izrazom bola, i anđeli. U zemaljskoj sferi Raspetoga okružuju biblijski svetci, Isusova Majka Marija, Ivan apostol, Marija Saloma i Marija Magdalena te suzaštitnici zagrebačke katedrale, sveti mađarski kraljevi Stjepan, Ladislav i Emerik.

Slika se nakon obnove zagrebačke katedrale 1880. g. nalazila u nadbiskupskoj kapeli na II. katu, u kojoj je dva puta bio uhićen zagrebački

nadbiskup bl. Alojzije Stepinac za vrijeme svoje molitve. Zato je od 2007. postavljena u stalni postav Muzeja bl. Alojzija Stepinca, odakle je i posuđena za izložbu u Klovićevim dvorima.

Godine 1958. sliku je bio restaurirao u tadašnjem Restauratorskom zavodu restaurator Zvonimir Wyroubal, koji je podatke i proces restauracije objavio 1964. g. Pred izloženom slikom su, 17. siječnja 2012., dr. Ljerka Dulibić i dr. Ivan Matječić održali predavanje i predstavili neka istraživačka pitanja.

Posebno su se osvrnuli na autorstvo slike, kako ju je povjesničar Grgo Gamulin pripisao frijuljskom slikaru Gianfrancescu da Tolmezzu. Istraženi su radovi s obzirom na stil i temu i zaključeno je da je talijanska historigrafija ne spominje u Tolmezzovim radovima. Slika je također posebna i s obzirom na ikonografski prizor, što je mogao zahtijevati naručitelj, biskup Luka, koji je uz biblijske svetce želio imati i suzaštitnike zagrebačke katedrale. Isto tako temeljitim promatranjem osvrćemo se i na zapažanje povjesničarke umjetnosti L. Dobronić, koja je u liku sv. Marije Magdalene zamišljala lik bl. Gizele (oko 985. – 1060.), supruge sv. Stjepana kralja. Međutim, svetačka aureola to demantira, budući da je Gizela beatificirana tek 1975. g., a tadašnji naručitelji i slikari su se točno pridržavali povijesnih i liturgijskih činjenica. Slika je poslije zatvaranja izložbe u Klovićevim dvorima prevezena u Hrvatski restauratorski zavod na daljnja istraživanja, a u Muzeju bl. Alojzija Stepinca je nadomještena kvalitetnom replikom.

HRVATSKA ARHITEKTURA 19. ST. I BEČKA AKADEMIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI. HRVATSKI UČENICI F. SCHMIDTA

Pod gornjim naslovom održana je izložba od 26. studenoga do 18. prosinca 2011. u Gliptoteci HAZU-a, Medvedgradska 2, s nacrtima iz Riznice zagrebačke katedrale i Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu. Autor izložbe je dr. Dragan Damjanović, profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Uloga Bečke akademije likovnih umjetnosti bila je velika. Većina arhitekata koji su se u njoj školovali postali su vodeći arhitekti u cijeloj Europi, a tako i u Hrvatskoj, što je još uvijek neistraženo ili subjektivno valorizirano. Najznačajniji učenik Friedricha von Schmidta je Herman Bollé, koji se, surađujući s njim 1879. g. posve preselio u Zagreb, povodom početka obnove zagrebačke katedrale, a kasnije i obnavljajući i gradeći u cijeloj Hrvatskoj, te počiva u Mirogojskim arkadama, zajedno sa svojom suprugom Marijom, rođenom Hofer, promicateljicom hrvatskog čipkarstva.

Nakon što su u Beču svršili svoje školovanje, hrvatski arhitekti djelovali su na zahtjevnim programima u razdoblju visokog historicizma. Uz projektiranje građevina, čiji su nacrti izloženi, puno su pozornosti polagali na zaštitu i obnovu spomenika, a posebno su se zauzeli za unapređenje umjetnog obrta.

Od sedam hrvatskih katedrala, jedna je tada bila iznova sagrađena, a njih šest temeljito restaurirano po projektima F. Schmidta i njegovih učenika. Spomenimo ovdje i nanovo izgrađenu katedralu u Sarajevu, po projektu J. Vancaša, Schmidtova učenika, koji je bio uz H. Bolléa glavni stručnjak za neogotički stil. Uz oživljavanje historicističkih stilova, istovremeno se tragalo i za nacionalnim stilom, što je H. Bollé najprije realizirao na paviljonima hrvatskih izložbi u Trstu (1882.), Budimpešti (1885. i 1896.) i Zagrebu 1902., a zatim i na javnoj i stambenoj arhitekturi, koja sjedinjuje tradicijske oblike i funkcionalne elemente.

Nakon Schmidtove smrti 1891., njegovu katedru u Beču bio je preuzeo njegov učenik Viktor Luntz, koji je nastavio s okupljanjem i specijalizacijom hrvatskih arhitekata koji su radili na crkvenim objektima.

IVAN ŠAŠKO:

KRIŽNI PUT, KALVARIJE I VELIKOTJEDNE PROCESIJE KAO LITURGIJSKI I PARALITURGIJSKI ČIN

Polazišne premise

Iako se čini da pučka religioznost i pobožnost u sadašnjemu vremenu pokazuju znakove umora i određene neprisutnosti, taj je privid tek rezultat poimanja pučke religioznosti kao »niskoga religijskoga profila«. Snažno društveno-kulturalno iskustvo skupine i »antistrukturalnost«, koja obilježuje područje pučkoga u susretu sa tzv. službenom, kultiviranom, učenom religioznošću, kao da nije više sposobno stvoriti vlastitu mjeru, te pučka dimenzija gubi svoj smisao i obranu. Baš je zato zanimljiv onaj splet pobožnosti koji je preživio vjerojatno i zbog svoje liturgijske obojenosti. Naime, procesom koji se obično naziva sekularizacijom nagrižen je svijet malih simbola, molitava, obreda, smještenih na granicu religijskoga i magijskoga, a time je ostala živjeti i čudna kulturalna i religijska praznina s kojom se susrećemo čak i na rubovima ruralnih sredina, iako sadašnje poimanje znanosti nije u stanju zauzeti prostor praznine za koji

se činilo da je religioznost prepustila nekom novom prosvjetiteljstvu.

Ulazeći u prostor pučkih pobožnosti koje se nadahnjuju na Velikome tjednu uklanja se opasnost da se pučka pobožnost očituje tek kao palimpsest koristan povjesničarima, ali prilično nepristupačan sociolozima i antropolozima. Teolozima je ovo područje iznimno zanimljivo, premda i za njih postoji opasnost da teologija dovoljno ne uvaži ambivalentnu religioznost, utemeljenu na nejasnim pojmovima i ponekad priljubljena uz magiju. Jasno je da za svaku teologiju *kerygma* (navještaj spasenja) treba prevladati bilo koji *numinosum* (neodređenost svetoga), a *apriori* božanske milosti, bilo koji *apriori* ljudske religioznosti, te se Objava ostavlja kao istinsko središte religije. Kršćanski Veliki tjedan svakako je najbolje mjesto za iščitavanje

jedne dinamike koja traje i objašnjava nam i danas svoju snagu, povezujući *sacrum* (sveto) s *revelatum* (objavljenim).

Križni put označuje ponajprije pobožnost koja se smješta u pobožnost prema

Muci Kristovoj. Kada se govori o toj pobožnosti, dobije se dojam određene suprotstavljenosti ili čak isključivosti između *liturgije* i *pučke pobožnosti*.¹ No, polazište razvoja te pobožnosti od najstarijih vremena Crkve jest liturgija.² *Liturgijska obojenost, liturgijsko vrelo iz kojega proizlaze pobožnosti, te njihova nikada liturgijski neovisna izvornost* i moja su polazišna točka i prva nezaobilazna premisa.³

Druga je premisa vrijeme u kojemu se pučka pobožnost i odnos prema liturgiji promatra u neizbježnoj upućenosti i zbiljskoj težnji življenja samostalnosti. Da se euharistijsko, misno slavlje shvaćalo kao *kulturna drama* nisu otkrila novija vremena. Tako su liturgijskomu slavlju pristupali već tumači liturgije u srednjemu vijeku.⁴ Svećenik se promatrao kao glumac

koji u crkvenome kazalištu predvodi Kristov boj, a u kojemu je zajedno s njim i kršćanski puk.⁵ Ta se dramatičnost ne može shvatiti, ako se zaboravi *kontekst teološkoga poimanja žrtve*. Ako se misa, odnosno njezina jezgra naglašeno promatra kao žrtva, tada se u tome poimanju svakako moraju nalaziti elementi Muke.

Pasionistička tumačenja liturgijskih slavlja i njihova pučka primjena

I pojedine radnje unutar liturgije upućuju jasno na događaj trpljenja. Takvo je lomljenje kruha, koje se već u rano ustrojenim istočnim liturgijama, a od 8. st. i na Zapadu tumači na temelju trpljenja na križu.⁶ I dok stariji tumači mise samo *Canon missae* (*Rimsku kanon* – tada jedinu euharistijsku molitvu u rimskome obredu) pokazuju kao predstavljanje Isusove muke kasno srednjovjekovlje prepoznaje elemente Muke u svim dijelovima misnoga slavlja.⁷

Uvjerljiv primjer za to dramatičko tumačenje Muke na početku 18. st. nudi benediktinac Valentin Larson svojim izlaganjem mise kao »Drame boli Isusa Krista« (puni naslov: *Theatrum dolorum Jesu Christi Dei Homini pro hominibus patientis. In augustissimo sacrificio missae apertum, Sive Sanctissimum Missae Sacrificium secundum varia Passionis Dominicae mysteria explicata* [Drama boli Isusa Krista, Bogočovjeka koji je trpio za ljude, u uzvišenoj misnoj žrtvi otvorena ili Presveta misna žrtva, prema različitim otajstvima Gospodnje muke objašnjena] Augsburg 1706).

Na najjasniji i najrazvedeniji način veze između liturgije i događaja Muke koja se ra-

zviđa unutar pučkih pobožnosti, govori korizmena liturgija, a osobito liturgija Velikoga petka. Povijest te liturgije, kako na Istoku⁸ tako i na Zapadu, pripada najstrožijim procesima dinamike razvoja liturgijskih oblika te zbog toga ovdje naglašavam samo najvažnije elemente koje pokazuje *Missale Romanum* 13. st., ali koji žive u svojim specifičnostima već od 10. st.

Zanemarujući ulazne obrede, liturgiju Velikoga petka dijelimo na tri dijela:

1. *Liturgija Riječi* koja daje prostor čitanju Kristove muke. Hermeneutički ključ jest Sluga Gospodnji, a u tome svjetlu valja promatrati i liturgijsku molitvu vjernika;

2. *Klanjanje križu* (i s pučkim elementima);

3. *Sveta pričest* kao govor darovanog života po smrti i uskrsnuću Kristovu.

Skicirani ustroj liturgije Velikoga petka sadrži prapratne pojave i radnje koje odgovaraju religioznim čuvstvima sudionika. Tako je obilježju dana tuge odgovaralo prekrivanje ogoljeloga oltara, što se događalo i sa slikama. Odricalo se kađenja i osvjetljavanja. Tama u Kristovu raspeću (usp. *Mk* 15,33) trebala je odgovarati zamračenosti u crkvenome prostoru.⁹ Ipak, u ranome 13. st. zamah euharistijske pobožnosti ublažio je ozbiljnost tugovanja i žalovanja Velikoga petka. Na oltaru su se počele paliti svijeće

prije Mise predposvećenih darova (*Missae praesantificationum*), kako bi se dala počast Gospodnjemu tijelu.¹⁰ U 8. st. nastao je običaj da su se skidali oltarnici, što se moglo tumačiti kao svlačenje Krista u njegovoj mucu. To je običaj, obred koji je preuzet u Rimski pontifikal te se zadržao ponegdje sve do 15. st.¹¹ Zastrti se križ nosio od kora do oltara. Najprije se brzo otkrio na oltarnome stubištu,¹² a od 12. st. otkrivanje križa događalo se u tri stupnja.¹³

Obilježje dramatičnoga u obredu Velikoga petka moglo se povećati.¹⁴ Od 12. st. prenose se kompozicije *Planctus Mariae* (Gospin plač) na latinskome (najsnažniji je *Planctus ante nescia*, vjerojatno djelo Gottfrieda od Sv. Viktora oko 1130.-1194.).¹⁵ One su rijetko u monološkome marijanskom obliku, a najčešće su prisutne dvije osobe (tipski Marija i Ivan) ili čak više osoba koje imaju dodijeljene uloge, dijelom pjevane, a dijelom govorne. Te uloge ciljaju na najsnažniji mogući način na osjećaje

slušatelja. Nerijetko su Marijine tužaljke i plačevi u povezanosti s liturgijskim skazanjima *Skidanja s križa*.

Dramsko obilježje liturgije Velikoga petka zaokružuje *Depositio* (polaganje u grob) koja se spaja s misom *praesantificationum*. *Depositio* se na Zapadu može naći u drugoj polovini 10. st. i to u dvostrukome obliku:

1) životopis Ulricha Augsburškoga (890. – 973.) govori o *depositio hostiae* (polaganje hostije). U tome obliku biskup preostale posvećene hostije polaže u neku vrstu groba koji zatvara kamenom.

2) Engleska *Regularis Concordia* (oko 970.) opisuje *depositio crucis* (polaganje križa), čije

samo ime govori o tome da se nakon klanjanja Križu, Križ prenosi na mjesto koje predstavlja sveti grob.

U oba se slučaja radi o svečanim i pjesmama praćenim procesijama. Mjesto polaganja predstavljeno je u raznolikim oblicima. *Depositio* u ovome kontekstu – dakle u slavlju uskrsnuća u vazmenomu bdjenju – ima odgovarajući pripadni obred *elevatio* (podizanje Križa).

Oba oblika *depositorum* u katoličkoj liturgiji ostala su živjeti i nakon reforma Velikoga petka i Vazmenoga bdjenja 1955. godine. Često su skupa polagane i hostije i križ. Tek se ponegdje polažu i drugi predmeti kao što je to npr. bilo u 12. st. u Soissonsu, gdje se polagao evanđelistar¹⁶.

Budući da za te obrede nije postojao rimski obredni red (*ordo*), uvijek su postojale veće regionalne raznolikosti i iz bogoslužja su ušli u pobožne običaje. Uostalom, od 15. st. nadalje obred liturgijske *depositio* razvijao se i dalje. Grobni lik mrtvoga Krista odvaja se od u hostiji živoga Gospodina. Sveti grob sadrži jedan vlastiti, podignuti tabernakul u koji se zatvara hostija u monstranci, prekrivena velom i izložena na klanjanje. Grobni lik, figura može se promatrati iza staklenoga prozora te tako buditi osjećaje vjernika.

Dramski elementi vezani uz Muku i Veliki petak pronalaze plodno tlo u čestome običaju visokoga srednjovjekovlja da se Ivanovo evanđelje čita prema trostrukosti uloga (evanđelist, Krist, apostoli i Židovi). Točnost podjela u liturgijske slavlju tvori polazište za gradnju latinskih kao i jezično

miješanih pasionskih igara u povezanosti s brojnim skazanjima i mnoštvom osoba uključenih u njih.¹⁷

Dramatsko posadašjenje Muke, od kasnoga srednjovjekovlja do 18. st.,

na Zapadu je bilo veoma rašireno. Tomu nasuprot, u Bizantu nema pasionskih igara. Jedincatost nečega sličnog pod imenom »Hristós páshon« (*Christus patiens*) potječe iz 12. st., pri čemu od 2610 redaka jedna trećina pripada antičkoj literaturi (osobito Euripidu). U tome se književnom obliku dopušta da progovore osobe: Krist, Theotokos (Bogorodica), sv. Ivan, Veliki svećenik, Pilat i drugi, ali se on nije dramski izvodio, već je bio čista drama za čitanje.¹⁸

U ovim je sastojnicama pasionskih igara, kao i u liturgiji, veliku ulogu imala glazba. Dinamika govornoga i pjevanoga omogućavala je osobite naglašenosti; prožetost mnoštvom liturgijskih recitativa i himana progovarala je službenošću. U novome dobu ti se elementi razvijaju u glazbenu Muku.

Procesije

Depositio i *elavatio crucis* povezane su s procesijom. No, kao što je lako zaključiti, one nisu bile ograničene na liturgijski prostor crkve. Već *Itinerarium Egeriae* (Egerijino hodočašće) spominje kako se jeruzalemska zajednica i hodočasnici – pod vodstvom biskupa – kretala u procesiji od jednoga spomen-mjesta do drugoga.¹⁹ Ipak, o »putu kojim se uspinjao Krist, noseći svoj križ« (»per viam, per quam ascendit Christus baiulans

sibi crucem»), od Herodova i Pilatova boravišta do crkve sv. Groba, prvi put govori firentinski dominikanac Ricoldus de Monte Crucis. Od ranoga 14. st. do 16. st. franjevci su, kao čuvari svetih mjesta, vodili hodočasnike jednim svetim ophodom (*sanctus circulus*), koji je išao suprotnim smjerom od kronološkoga: dakle od sv. Groba do sudišta.²⁰ Tek se krajem 16. st. uvriježio ovaj današnji, iz našega gledišta »povijesni« slijed, a koji su doduše pojedini hodočasnici u svojim izvješćima spominjali i ranije.²¹

Izvan Svete zemlje postoje razmatranja i klanjanja koja su u središtu imala Kristovu muku, te su dobivala vanjski procesijski oblik ili nutarnju molitvu i nutarnje prolaženje tim putem. Najstariji oblik su tzv. *Padovi* koji su se pod imenom *Fälle* ili *Fussfälle* razvili osobito u Njemačkoj i u Nizozemskoj od 15. st. nadalje. Time

se povezuju bilo okolnosti u kojima Krist pada pod teretom križa bilo one u kojima, zbog zlostavljanja, dolazi do pada. Osim toga, kasno 15. st. poznaje *dionice puta* i *postaje* koje su njihov završetak. Nema jednoobličnosti niti jednakoga broja postaja (često se radi o sedam padova, te sedam, devet ili petnaest postaja), a njihov sadržaj ide daleko izvan okvira kanonskoga evandeoskoga okvira.

Ovaj je način potaknuo pobožnost koja je potisnula staru, preuzimajući njezino sadržajno ispunjenje, i zadobio oblik pod imenom *Via crucis* – križni put. On je predstavljao put muke od Pretorijanske palače do Golgote.²²

Zamišljen je izvorno kao duhovno putovanje u razmatranju i molitvi. Tako su se od postaje do postaje molile trideset i tri molitve Gospodnje »Oče naš« i trideset i tri molitve »Zdravo Marijo«, kao spomen na trideset i tri Kristova pada pod križem.²³ U 17. i 18. st. ustalilo se četrnaest postaja. Želja vjernika da vide nije bila zadovoljena pisanim tekstovima

za razmatranje, već se tražila i prostorna doživljajnost. Tako su se već u 15. st. stupovima i križevima, udaljenima od javnih zgrada označavala polazišta i dolazišta. U Jeruzalemu su se udaljenosti mjerile u korak, te se ta udaljenost mogla prenijeti, gotovo preslikati i na druga mjesta. Na Zapadu je nastala i potpodjela, preuzeta iz tadašnje literature. Na neobičan se način dogodilo potiskivanje staroga oblika u Jeruzalemu ovim »zapadnim« oblikom. Privlačnost te pobožnosti pojačali su papinski dekreti, čime se daju posebne i isključive zadaće franjevačkom redu. Tako je papa Inocent XI. godine 1686. sažeo starije dekrete, a Benedikt XII. 1726. godine proširuje i promiče pobožnost među svim vjernicima. Franjevci, kao čuvari svetih mjesta širili su i na Zapadu pobožnost križnoga puta gradeći ih, propovijedajući na tu temu

i na taj način stvarajući osobit homiletski *genus*. U tome se posebno istaknuo pučki misionar Leonardo da Porto Maurizio (1676. – 1751.). U četiri je desetljeća utemeljio više od petsto sedamdeset križnih putova, a najznačajniji je onaj u rimskome Koloseju, osnovan 1750.

Spomenima Muke pripadaju i brojne procesije u kojima se nose relikvije pripadnoga sadržaja,²⁴ kao što nošenje »relikvije« Predragocjene krvi, ali – u širem smislu – ovamo pripadaju i tijelovske procesije s posvećenom hostijom.

Zbog središnjosti Kristove muke, za kršćansku vjeru – i u kolektivnoj i u individualnoj pobožnosti – pobožnost prema Muci igra iznimno važnu ulogu.²⁵ Liturgijske i paraliturgijske forme sve su se više ucjepljivale u privatne pobožnosti. Podjela pojedinih odlomaka iz povijesti Muke na dnevne molitvene časove pobožnost protkanu Mukom veže uz cjelokupnost vjerskoga života. Pored evanđeoskih tekstova, razmatraju se i pojedini posebno naglašeni vidici Kristove muke te se ugnježđuju u sadržaje molitve i razmatranja. Privatne molitve i pobožnosti bile su dostupne i nepismenima, a pretpostavljaju napamet naučene molitve, osobito »Oče naš« i »Zdravo Marijo«. Za neke od njih dostatno je razmatranje i čašćenje nekoga predmeta, a često se tekst i slika međusobno nadopunjuju, kako je to bilo u časoslovima. Ipak, najvažniji je predmet bilo i ostalo raspelo koje se pokazivalo umirućima ili osuđenima na smrt.

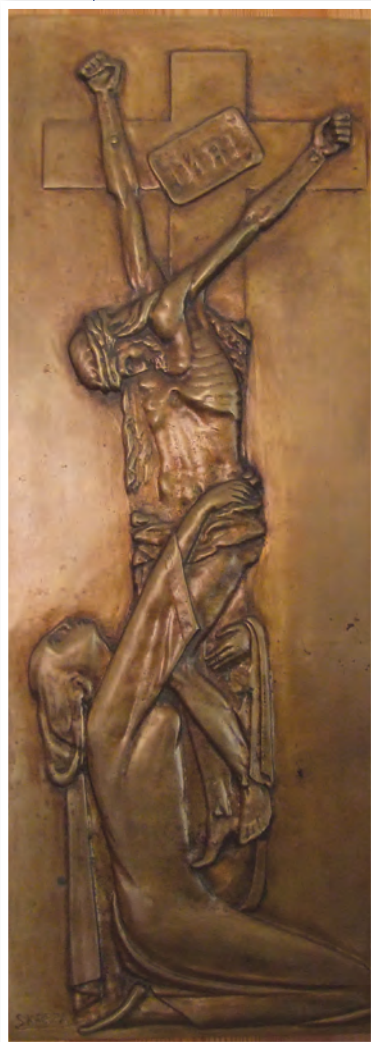
Nasljedovanje Krista i izvanliturgijski rodovi

Od samih početaka spomen ili misao na nasljedovanje Krista bilo je živo u kršćanstvu. Ono se shvaćalo i kao dragovoljno prihvaćanje trpljenja i smrti. To što se preko mučenika, asketa i monaha prenosilo kao ideal nasljedovanja, od 12. st. postaje novi oživljeni zahtjev pod sloganom »nudus nudum Christi sequi« (»slijediti ogoljela Krista i sam ogoljen«) koji je vodio u samokreativnost među vjernicima.²⁶ Praksa je često bila pojedinačne naravi i mogla se vršiti u skrivenosti, od oblika samoozljeđivanja do krvi sve do samostigmatiziranja i samorazapinjanja. To su krajnji oblici jedne pobožnosti koja je preslikavala Kristov ideal s neobičnim naglascima i nedorađenom teologijom.

Promatrajući izvore i medije teologije i prakse, lako se uviđa mnoštvo sistematskih djela, *quaestiones sumae*, komentara sentencija, biblijskih komentara i poezije koja je nalazila nadahnuća u Muci. Svima njima svakako su temelj evanđeoski spisi. Osim toga,

vrijedno je uzeti u obzir i slijedeće spise:

1. Tacijanov *Diatesaron*
2. *Evangelium Nicodemi*, odnosno *Acta Pilati* (4. i 5. st.)
3. Prva polovina 12. st.: Pseudo Anselmo Cunterberijski: »Dialogus Beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini« (»Razgovor Blažene Djevice Marije i Anselma o Muci Gospodnjoj«);²⁷ Pseudo Bernard iz Clairveuxa: »Liber de passione Christi et doloribus et planctis matris eius« (»Knjiga o Kristovoj muc i mukama i plačevima njegove Majke«);²⁸ »Meditatio in passionem et resurrectionem Domini« (»Razmatranje o muc i uskrsnuću Gospodnjem«);²⁹ Pseudo Beda: »De meditatione passionis Christi per septem diei horas libellus« (Knjižica o razmatranju Kristove muke u sadam dnevnih časova«);³⁰ Pseudo Bonaventura: »Meditationes de passione Christi« (»Razmatranja o muc i Kristovoj«);³¹ Simone Fidati: »L'ordine della vita cristiana« (»Red kršćanskoga života«); »De gestis domini Salvatoris« (»O djelima Gospodina Spasitelja«) (1338. – 1347.); Ludolf von Sachsen (druga polovina 14. st.): »Vita Iesu Christi« (»Život Isusa Krista«); Jordanus de Saxomia (Jordan von Quedlinburg) (1300. – 1370/80.): Pasijske povijesti (14. st.); Michael

de Massa: »Angeli pacis« (»Anđeli mira«); Heinrich von St. Gallen: »Extendit manum« (»On širi ruke«); Johann von Zazenhausen: »Erit vita quasi pendens ante te« (»On bit će kao život što visi pred tobom«).

Ta djela 14. st. u idućemu stoljeću dobivaju snažniji zamah u predstavljanju Kristova života što vodi i u do tada nezastupljenu »teologiju Isusova života«. ³² Njihova nakana nije u fabularizaciji s književnim dražima, već im je *Sitz im Leben* u pripovijedanju i privatnim meditacijama. Toma Kempenac, Biel, Barletta, Reinhard von Landensburg, Gerson, Zerbolt i dr. pišu različite meditacije o životu i mucu Kristovoj. Prijevodima i preradama broj takvih djela vrtoglavo se umnažao, a za potrebe naroda u razmatranju nastali su i tzv. *Horologioni Muke* među kojima je najpoznatiji »Horologium devotionis circa vitam Christi« (»Časoslovnik pobožnosti života Isusova«), latinski prijevod djela iz 15. st. svećenika Bertholda, OP: »Das andaechtig zeitglöcklein des lebens und leidens Christi, nach den vier und zwanzig stunden ausgeteilt« (»Pobožni zvončić života i muke Kristove, podijeljen na dvadeset i četiri sata«).

Posljednji tip odgojne literature u ovome kontekstu jest rod »ogledala, zrcala«, u čemu se primjećivao prijelaz u poeziju. Tako nastaje djelo anonimnoga pisca u ranome 14. st. »Speculum humanae salvationis« (»Zrcalo ljudskoga spasenja«) koji u latinsku rimovanu prozu stavlja povijest spasenja od Stvaranja do Posljednjega suda. Česta su i »Specula passionis Domini nostri Iesu Christi« (»Zrcala muke Gospodina našega Isusa Krista«) u 15. i početkom 16. st.

Sva ta djela, skazanja, plačevi, ogledala i sl. često se hrane upravo zajedničarskim liturgijskim slavljinama i molitvama. Zbog toga je veoma teško dijeliti privatnu pobožnost od zajedničke kao i liturgijski od paraliturgijskoga roda.

Zato mi se čini da ovaj govor, o kojemu se otvaraju velika pitanja odnosa liturgije i paraliturgije, prolazi kroz usko grlo teološkoga sata koji povezuje prošlost i sadašnjost. ³³ To je uvidjela i Kongregacija koja je

izdala dokument, odnosno *Direktorij* o odnosima liturgije i pučke pobožnosti i *smjernice* za usklađivanje tih odnosa.³⁴

Teološki naglasci u obliku odnosa i povijesnih okolnosti

Smatram stoga da je potrebno uočiti razlikovne elemente unutar te velike teme. Anticipirajući odgovore važnih odnosa mogu usmjeriti pozornost na teološke naglaske koji pomažu u razlikovanjima. To je ponajprije pitanje liturgije i obreda, pri čemu obrednost zahvaća i inkulturaciju te zbilju inkarnacijskoga načela i kršćanstva kao horizontalne ili transverzalne kulture. Zato ne treba izgubiti iz vida bujanje oblika vezanih uz Kristovu muku, procesije i Križni put, ne zaboravljajući liturgijske naglaske.

Oni su svakako povezani s teološkim usmjerenostima drugoga tisućljeća u predtridentskome razdoblju. Stoga predlažem da element raščlambe, razdjelnik budu tri tematike, ili bolje: dva odnosa i jedna tema:

1. odnos anamnetičnosti i mimetičnosti;³⁵
2. odnos sudjelovanja (*actio communitaria* – čina zajednice) i predstavljanja;
3. tematika teologije žrtve.³⁶

U tome okviru može se lako uvidjeti odnos liturgijskoga i paraliturgijskoga u bilo kojemu pitanju, pa onda i u pitanju Muke, križnih putova, kalvarija³⁷ i procesija. Središnjost događaja Krista u prakršćanska vremena stavila je po strani druge elemente. Važan je bio Krist, njegove riječi života, njegova zapovijed uzajamne ljubavi i obredni čini koje je on naredio (usp. *Kol* 2,16; *Iv* 6,63; 13,34; *1Kor* 11, 24-26).³⁸

No, čim je taj kulturalni kontekst promijenjen, čim se zadire u nove obredne oblike (a reći *obred* znači reći i *kultura*), uzajamnost utjecaja liturgijskih i pučkih elemenata postaje snažnija. Od spisa *Traditio apostolica* (*Apostolska predaja*) nadalje jasno se prepoznaju elementi koji nisu sukobljeni ni u spomenu svetaca ni u marijanskim pobožnostima.

Taj je proces bio osobito snažan u doba 4. i 5. st., kada se može govoriti o određenoj sakralizaciji vremena i prostora te o sve većemu »upoviješnjivanju« povijesti spasenja. U tome vremenu dolazi do diferencijacije obreda

koja je povezana s kulturacijom i inkulturacijom kršćanstva, a sve se više isti obredni oblici učvršćuju, čime se gubi i dio kreativnosti.

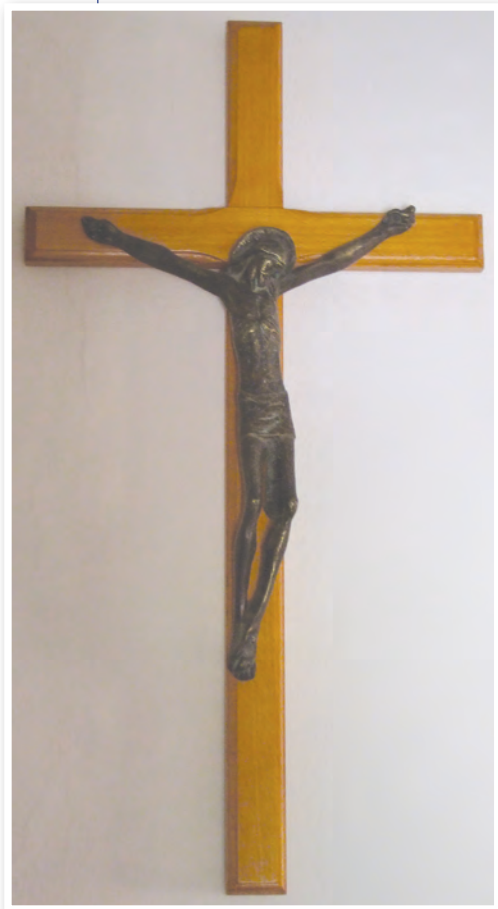
Susret kršćanstva i novih kultura naroda koji ulaze na prostor Rimskoga carstva dovodi do novih političkih i društvenih institucija, a od 7. do 15. st. dolazi do jačega razlikovanja liturgije i pučke pobožnosti, pa čak i do određenoga dualizma. Jedan od važnih čimbenika bio je svakako jezik.

Razlozi za taj dualizam su sljedeći:³⁹

- a) liturgija je za klerike, a vjernici su gledatelji;
- b) razlikovanje uloga u kršćanskoj zajednici, što otvara prostor različitim stilovima molitve;
- c) različitost pristupa u ikonografskome i liturgijskome ozračju vidicima jedincatoga Kristova otajstva.⁴⁰ S jedne strane to postaje obogaćenjem, a s druge ne dopušta govor središnjosti Vazma, te promiče umnažanje trenutaka i oblika slavlja s pučkim naglascima;
- d) slabo poznavanje Svetog pisma, čime su i klerici i laici lišeni nezostavnoga ključa razumijevanja ustroja i simboličkoga govora liturgije;
- e) širenje apokrifne literature koja utječe i na ikonografiju te na imaginaciju vjernika;
- f) rijetkost homiletskoga pristupa i nastavka mistagoškoga genusa, čime liturgijsko slavlje ostaje bez aktivnoga sudjelovanja vjernika koji traže alternativne bogoslužne (bogoštovne) oblike;
- g) alegorizam;
- h) vraćanje pučkih oblika kao odgovor na nerazumijevanje (neznakovitost) liturgije.

Na brzi su razvoj utjecali i novi redovi koji nisu slijedili duh uzvišenosti i složenosti unutar monastičkih redova; aktivnosti bratovština i laičkih udruženja teže prema vlastitim liturgijskim službama i obredima.⁴¹ Na to utječu škole duhovnosti i načini tumačenja Kristova života te civilno društvo koje se oblikuje kao *societas christiana* (kršćansko društvo) i svoj

život uklapa u liturgijske ritmove. U uzajamnosti odnosa liturgije i pučke pobožnosti potkraj srednjega vijeka u liturgiji prevladavaju drugotni elementi. Niti novije doba nije tražilo uravnoteženost.

U drugoj polovini 15. st. *devotio moderna*, s naglaskom na meditaciji i čuvstvenome elementu sa središtem u Kristovoj ljudskosti, pridonosi subjektivizaciji s pragmatičkom askeзом.⁴² Tipičan izričaj u *De imitatione Christi* (*Nasljeduj Krista*) u svojim je postavkama gotovo zanemario zajedničarske i eklezijalne vidike molitve i liturgijske duhovnosti.

Liturgijske reforme od 16. st. nastojale su pronaći ravnovjesje, već tada ističući važnost biblijske pouke, narodnoga jezika, uređenje liturgijskih knjiga i dr.

Predtridentinska kriza za liturgiju je dobila odgovor u dogmatskome smislu, ali u razradbi se nije dostatno usmjerila pozornost na obnovu. *Norma patrum*

(pravilo crkvenih otaca) kao ideal dovela je do pročišćenja, ali liturgija je sve kruća u odredbama. Ona ulazi u jednoobličnost i statičnost, a time pučka pobožnost zadobiva snažan procvat. »Pobožne vježbe« postaju sredstvo obrane katoličke obnove, kao i pučke misije te molitvenici.

Prosvjetiteljstvo uvodi rez i odvajanje »vjere učenih« – potencijalno blize liturgiji – i »vjere jednostavnih« – bliske pučkoj pobožnosti.⁴³ Enciklopedijski sažetak znanja, kritički duh poučava i čini dostupnim stara liturgijska vrela, a pokreti, pod utjecajem jansenizma, traže čistoću stare liturgije. Pastoralno se obuhvaća prostor kateheze i propovijedanja u jakim vremenima.

Nakon prevladavanja krize Francuske revolucije koja je pokušala iskorijeniti katoličku vjeru, rađa se zanimljiv liturgijski preporod, podupiran biblijskim i patrističkim istraživanjima.

Romantizam, sa svim svojim osjetljivostima, omogućuje rast pučke pobožnosti, osobito nove glazbene pučke izraze. Ti i drugi izrazi, kao

što su čudesni događaji, a posebice viđenja, utječu na liturgiju. Emblematična je pojava svetišta, cilja hodočašća, središta pokorničkih slavlja i marijanskih pobožnosti. Tako se i ovaj put pobožne vježbe nameću i izdižu ponad liturgijskih čina.

S jedne strane snažan i čvrst okvir liturgijskih normâ, a s druge cvjetanje pučkih oblika bila je problematika i *liturgijskoga pokreta* koji je imao pastoralne ciljeve, a koji su svoj izričaj dobili u enciklici *Mediator Dei* (Pio XII. 1947. 21. XI.) To je bio uvod u sadašnju problematiku. Uzroci za trajnu napetost i moguće nesporazume leže u:⁴⁴

- slaboj svijesti ili umanjivanju smisla Vazma i njegova središnjeg mjesta u povijesti spasenja, kojega je liturgija ostvarenje;
- umanjivanju smisla zajedničkoga svećeništva svih vjernika (usp. *1Pt* 2,5; *Rim* 12,1), što uključuje i sudjelovanje. Ako se suviše klerikaliziraju određene liturgijske uloge i službe, vjernici sudjelovanje traže drugdje;
- nepoznavanju jezika i govora vlastita liturgiji: znakova, simbola. obrednih gesta. Tako se poseže za onim oblicima koji su bliži njihovoj kulturalnoj formaciji.

Uz sve to, liturgija i pučka pobožnost su dva legitimna izraza kršćanskoga kulta, mada ne sasvim homologabilna, koja se trebaju odnositi u svjetlu *Sacrosanctum Concilium* (br. 13) i kao put valjane inkulturacije. U spomenutim uzrocima mogu se naći i tragovi za utvrđivanje teoloških načela za vrednovanje i obnovu pučke pobožnosti.⁴⁵

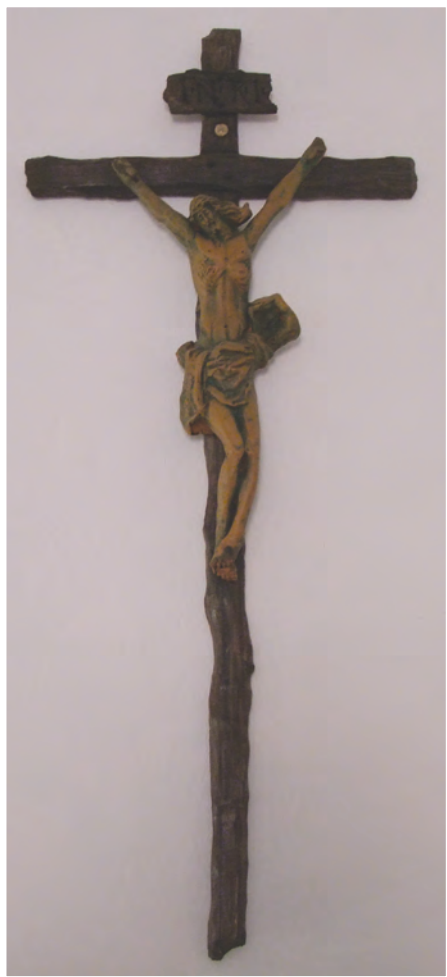
Razlikovna načela liturgije i pučke pobožnosti

Moj put je nešto drukčije intoniran, ali smjera prema istome.

Ima puno razloga za pomake liturgije od anamnetskoga (memorijalnoga ili spomenčinskoga) okvira u mimetički – oponašateljski, ali jedan je od najvažnijih odvajanje od nosivih patrističkih pristupa i pojmova, kao što su – *imago (eikon)*-slika, tip/antitip, simbol, *mysterion/sacramentum* – otajstvo.

Koliko su u mimetičkome pristupu na početku drugoga tisućljeća radi o platonističkim teorijama, ne želim ulaziti, ali načelo ostaje. To nije slučaj samo s teološkom i liturgijskom zbiljom, već i s umjetničkom. Zadatak bi bilo prikazivanje koje želi biti što sličnije stvarnosti, dok se trajno radi o imitaciji. Taj je pojam proizišao iz platonističke metafizičke

teorije prema kojoj materijalna stvarnost oponaša ideje, omogućujući na taj način njihovo pojavljivanje u osjetilnome mediju: U tome krugu *mimesis-a* većinom se nalaze izričaji pučke pobožnosti, dok liturgija teži prema *anamnetičkome*, spomen-činskome, temeljenome na simboličkoj dinamici.

Ta je dinamika u doba borbe oko nominalizma i ultrarealizma u teologiji napuštena ili barem oslabljena. Ponovno posadašnjenje u liturgijskome činu (*re-praesentare; re praesens facere*) dodir s iskustvom ima samo putem simboličkoga govora, a pučka simbologeneza nije na tome tragu. Mimetički postupak postavlja gledatelje na estetsku distancu koja onemogućuje simboličko sudjelovanje. Hrvatski prijevod pojmova: *zikkaron, anamnesis, memoriale*, tj. *spomen-čin* lijepo izriče zbilju koja zahtijeva činjenje spomena koji se ne iscrpljuje u riječi 'sjećanje'. Upravo subjekt čina igra veliku ulogu u odnosu prema sudjelovanju i predstavljanju.

»Staviti pred« jest označnica pučkih pobožnosti, dok je tipičnost liturgijske

anamnetičnosti moguće izraziti izričajem »staviti se u« ili »biti stavljen u«, što omogućuje samo prostor sakramentalnoga ili bolje simboličkoga govora, formiranoga i informiranoga na tragu biblijske i objavljenke tipologije.

Čudan sukob u kontekstu predtridentske i poslijetridentske rasprave o karakteru žrtve doveo je do neke vrste poistovjećivanja simboličkoga i nestvarnoga. Sve to ima korijene u *expositiones missae* (tumačenjima mise) koji oblikuje pristup euharistijskome slavlju. Takvi spisi obilježeni su brigom oko vjere koja je sadržana u formulama, što dovodi do verbalnoga tumačenja obreda; a čitanje se obreda nalazi pod snažnim naglaskom *alegorizma*.

Amalarije iz Metz († 837.) pokušava u svakome misnom dijelu čitati neki vidik Kristove muke. Kasniji odgovori na takve alegorijske težnje

u spisima Pashazija Radberta⁴⁶ govore da Kristova žrtva »in mysterio« nije u suprotnosti sa žrtvom »in seipso semel«, te proširuje tezu da je misna žrtva nastavljanje one na križu. Na to se nadovezuje Ratram koji realizmu suprotstavlja figurativni dinamizam, govoreći da tamo gdje postoji misterij, otajstvo ne može postojati »istina-očitost« već samo »figura-lik«. Zaboravljajući što je ocima u starini pojedini

pojam značio, došlo je do isključivosti kada su u pitanju načini prisutnosti. Slično je govorio i sv. Augustin o figuri, ali je ona značila zbilju a nipošto suprotnost zbilji. »In mysterio« je značilo suprotno od »in veritate« u doba kada se, teološki

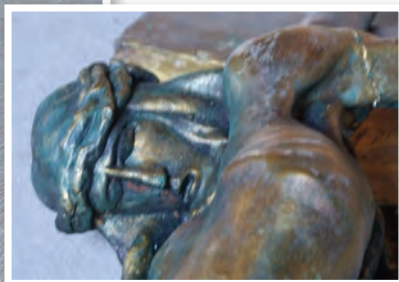
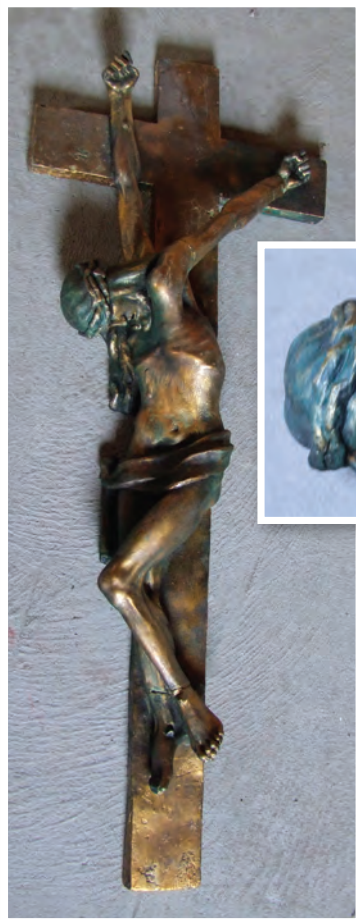
gledano, u središtu nalazi Kristova ljudskost.

U svemu tome najgore je suprotstavljanje sakramenata i žrtve, pri čemu se danas mogu razmatrati i postavke sv. Tome.⁴⁷ I kada on govori o »memoriji«, to nema objektivnoga značenja, već je priziv na prošlost. Dakle ni kod njega promatrani pojam nije u značenju »spomen-čina«, a niti posadašnjnja.

Teološki proces koji je doveo do razlikovanja sakramenta i žrtve dosegnuo je i njihovo odvajanje, stvarajući od žrtve čin Crkve (Krist se ne prinosi, već je samo prinesen), a sakrament je tu tek sa zadaćom da konsakracijom, posvetom uprisutni Krista. Na to se nadovezuje tvrdnja da je misa žrtva ne zbog vrijednosti *rei oblatae* (prinesenoga, tj. Krista), već zbog činjenice da je Crkva prinosi. Takve postavke izazvat će i Lutherove napade na shvaćanje

žrtve kao »dobroga ljudskog djela«, koje se nameće otkupiteljskomu Kristovu djelu.⁴⁸ Za crkvene oce »memoria« nije nešto što se nalazi poglavito u misli, već u sakramentu koji je *memoria actualis*.

Crkveni oci veoma često naglašavaju odnos između događaja Muke i obreda euharistijske gozbe. Evo primjera iz spisa sv. Lava Velikoga: »CruX Christi sacramentum veri et praenuntiati habet altaris, ubi per hostiam salutarem, naturae humanae celebraretur oblatio.« (»Križ će

Kristov biti sakrament istinskoga i naviještenoga oltara, gdje će se po spasonosnoj žrtvi, slaviti prinos ljudske naravi.«)⁴⁹ Liturgijsko slavlje u svom posadašnjenu ima svrhu podudarnosti slavljeničkoga čina i života,

te se za ispravnost poimanja žrtve može upotrijebiti Lavov izraz *in id quod sumimus transeamus* (prijedimo u, postanimo ono što smo primili) ili Augustinov *simus quod accepimus* (budimo ono što primismo) ili liturgijski *imitemur quod agimus* (nasljedujmo što činimo). To je u središtu kršćanske obrednosti u njezinome dinamičkome odnosu između žrtve/događaja i žrtve/obreda, koji je trajno prisutan u dimenziji simboličkoga. Ako usporedimo rečenicu sv. Tome Akvinskoga u kojoj kaže: »Hoc sacramentum dicitur ‘sa-

crificium’ in quantum repraesentat ipsam passionem Christi« (»Ovo se otajstvo zove ‘žrtva’, ako posadašnjuje/predstavlja samu Kristovu muku.«)⁵⁰ – gdje glagol *repraesentare* ima usku vezu sa samim povijesnim događajem – s onim što se nakon Drugoga vatikanskoga sabora naglašava: da je misa žrtva, budući da je spomen-čin (*memoriale*), onda je lako uvidjeti razliku koja mijenja i odnos prema Kristovoj smrti, te ponovna »povijesna« imitacija Kristove smrti u drugome slučaju nije moguća, ako ne sakramentalno.⁵¹

Namjerno sam u govoru o nečemu što izgleda »samo« pučka pobožnost kontekstualizirao i naznačio neke razlikovne elemente. Nije sporno da je sadržaj križnoga puta, kalvarija i procesija prisutna i liturgijski i neliturgijski, samo što se olako izbriše granica, koja ionako zahtijeva pozoran i osjetljiv pristup, do mjere nezdrave pretopljenosti dva područja. Smatram da element pučkoga treba držati homogenom zbiljom i ne ju

odmah suprotstavljati liturgijskoj. Pučko je kategorija koja pripada kulturalnoj antropologiji, ali ona je sunaravna, konaturalna liturgiji, premda nije homologabilna, a ponekad ni ugrađiva u liturgiju. Čini se da naš izričaj ovdje sužava prostor, jer se pri govoru o toj tematici radi o širemu prostoru religioznosti, a ovdje je ona viđena u odnosu prema službenoj obrednosti. Ona je i onda i danas vrsta agregacijskoga obreda koji ne isključuje osjećaje. Evo i drugih obilježja koje navodim taksativno:

- ona je neobično ikonofilna i privlačna (atraktivna);
- traži izravniji dodir s božanskim i komunikaciju s njim, što se najčešće vidi u raznim oblicima religijskoga utilitarizma u kojemu »se moli za nešto«;
- ona je pokazatelj devijacija neutjelovljene teologije i liturgije;
- ona je generator novih/starih oblika: hodočašća, novih vjerovanja, obreda vezanih uz prirodu (»religijska ekologija« i oblici najrazličitijih prirodnih panteizama), izlječenja (ili obreda krize), stvaranje novih religioznih skupina.

Takav je bio slučaj nekada, ali on trajno ostaje takvim, što jasno pokazuje i terminološka blizina »cultus« i »cultura«, koju često zaboravljamo. A liturgija živi u tome kontekstu, pozorna na potrebu čovjeka u povijesti – inkulturirana čovjeka. Tada nema posebnih »izvanliturgijskih« potreba. To djelomice pokazuje praktičarska liturgija kada je postojala liturgija koja je obuhvaćala sve segmente čovjekove kršćanske religioznosti.

Lako se uvjeriti da *sveto* mijenja oblik, ali nastavlja svoju opstojnost u znakovima i simbolima koji pokazuju i dopuštaju ulazak u nepromjenjivu predkategorijalnost i određenu iracionalnost, koja nipošto nema samo negativnu stranu, jer bi se bez nje dokinuo pristup svetome. Taj neosvojivi prostor čovjeka ima sposobnost pobjeći novome kada novo nije u stanju uskladiti se sa životom, te napustiti staro, kada život ima potrebu za obnovom. Takva religioznost svjedoči da smisao svijeta nadrađa svijet i nalazi se onkraj svijeta. Nedostatnost pozitivističkoga poimanja znanosti stvara hijat u kojemu se čovjek otkriva previše čovjekom, suočen sa strahovima, bojaznima, iskušava osjećaj gubitka povjerenja i izgubljenosti u svijetu, a kao posljedica se rađa želja za preživljavanjem usprkos svemu i svima. Tomu nasuprot, pučka pobožnost otkriva nadu i molitvom pokazuje povjerenje.

Prema Meslinu,⁵² pučka pobožnost ima tri područja djelovanja i izraza: prostor jednostavnoga i neposrednoga odnosa s božanskim; prostor izravnije komunikacije sa svetim; prostor naglašenijega utilitarističkog odnosa od vjere koju izražava. U toj svojoj neposrednosti, pučka pobož-

nost želi ne samo vjerovati, već i vidjeti; nesvjesno slijedi epistemologiju koja danas prevladava nad ostalim, a može se zbiti u rečenicu idealista Berkeleya: »Esse est percipi.« (Biti znači biti dohvaćen, doživljen.) Kao da se baš u pučkome nalazi uvučenost i ostvarenost spoznajne teorije koja kaže da vjera omogućuje vidjeti, stvarati svoj objekt, ali time nipošto nije strana zbilji. Zbilja se nalazi u onome što želimo vidjeti (Heinz von Foester), a ne u nekome svijetu, otuđenome od naših osjećaja. Takve težnje valja staviti i na vagu sakramentalnoga događanja.

Sakramentalno događanje je uvijek u Crkvi, viđenoj kao *locus fidei* (prostor vjere) i kao Božji narod, te u tome ozračju i sama vjera dobiva svoj jasni predznak dara, ostvarenoga u otajstvu (*mysterion*), prepoznatome kao »slavljeničko prije«. Misterij se očituje u Kristu, čije je djelo povjereno Crkvi (otajstvo Krist-Crkva), stoga je samo slavljenje sakramentata događaj u kojemu se misterij ostvaruje (*legomenon in actu*), ucjepljuje i integrira, pomoću kojega se ponazočuje Trojstvo (u vidu pomoći), u kojem progovara božanska epifanija (u vidu milosti) i izranja stvarnost istinskoga jedinstva između Boga i čovjeka. Da bi takav događaj bio ostvariv, liturgija posjeduje anamnezu, memoriju, spomen-čin. Njome se re-prezentira životnost *mirabilia Dei* u otajstvu Stvaranja, Saveza, Krista i Crkve, te u vazmenome, pashalnome otajstvu. Liturgija kao idući korak, ostvaruje taj događaj spasenja u dinamici slavlja koju nazivamo *actio* ili »slavljeničko za vrijeme« (ono što se u običnomu govoru naziva slavljem). U anamnezi je izrečena stvarna prisutnost čitavoga otajstva Krista, postavljenoga među ljude govorom znakova. Pomoću dinamizma kojega zovemo *methexis* ili *participatio* (sudjelovanje) prelazi se već jednim dijelom u »slavljeničko poslije«. Sudjelovanje označuje ispovijed pripadnosti Bogu kao izvoru jedinstva u kojemu se oživotvoruje koinonia s Trojstvom, te na taj način približava i otjelovljuje *novitas* sudionika Otajstva. To je prostor u kojemu se ponovno nalazi epikleza sa svojim posvećujućim bogoslužnim protegom.⁵³

I tradicionalna i nova pučka religioznost imaju povlašteno polje djelovanja: njihov je vlastit način svijet obreda i odmjeravanje vremena prema kulturalnoj viziji koja je s njom u povezanosti. Ako je obred uređitelj iskustva i ako je u stanju čovjeku dati razumijevanje o njegovoj središnjosti, ali isto tako i o njegovoj ovisnosti, tada ga može privesti zrelosti tijekom životnoga luka, oslobađajući ga od fatalizma koji se nadvija nad svaku ljudsku situaciju.⁵⁴ Obrednost je rođena kao sudjelovanje velikoga broja ljudi na njima znakovitim činima. Danas je obrednost izgubila svoju zajedničarsku dimenziju i crkve kao da više nisu sposobne biti *ekklesia*, okupljališta puka. Prevladava kultura samoće i individualnosti koja je

zahvatila i segment pučkoga. Ostaju obredi krize, ali postaju dijelom subjekta koji ih vrši, ne imajući utjecaja na zajednicu. Obredi prijelaza koji ne mogu biti bez društvenoga i zajedničkarskoga obilježja, odvijaju se na razini novoga folklora koji više nema kao pokretača simboličku zahvaćenost već izvanjsku pojavnost. Na taj su način krst, potvrda, prva euharistija, vjenčanje te i sam sprovod postali pučkom pobožnošću s negativnim predznakom. U trenutku kada Crkva ne uspijeva nadzirati i staviti u svoj obredni sustav emotivni odjek obrednosti, zaboravlja simboličke vidike i zadovoljava se vanjskim očitovanjima pretvorenima u *happening*.

Ipak, ne treba se zavaravati – a bilo bi i kobno pokušati tako nešto – da je moguće dokinuti granicu liturgijskoga i pučkoga ili trajno odstraniti opasnost sinkretizma. Prazni prostori koji se primjećuju između institucije i liturgijskoga slavlja te njihova usvajanja od strane puka zapravo su nepozornost i neosjetljivost Crkve za zbiljske potrebe.⁵⁵ Crkva je pozvana da, s jedne strane, pruži uravnoteženost između religijskoga izraza i kulturalnoga posredništva, te mora procijeniti u kojoj mjeri modifikacija simbola ujedno modificira religijsku nakanu (u kršćanskome slučaju viđenu u svjetlu otajstva Krista). S druge strane, osjetljivost Crkve za te potrebe stavlja na kušnju i odnos prema kulturalnoj dimenziji čovjeka i njegovim prevladavajućim simbolima. Možda nakon ovih razlaganja neće zazvučati odviše grubo ako se kaže da opća religioznost izabire ono što je vlastito čovjeku i u tome smislu »najljudskije«, ostavljajući pomalo u sjeni otajstvo Krista. Liturgija ne bi smjela djelovati iz suprotnih i isključujućih polazišta.

Završavam, navodeći dva Rilkeova stiha:

»Und wir: Zuschauer, immer, überall,
dem allen zugewandt und nie hinaus!«⁵⁶

Biti motritelj, biti »prema svemu okrenut i usmjeren«, a nikada »izaći« znači ne uvažiti nadređenost otajstvenoga pučkoj pobožnosti. Zadaća je pastoralne kreativnosti da ovaj Rilkeov *hinaus*, koji je prisutan u liturgijskome slavlju, bude prožet hrvatskom pučkom osjetljivošću i u suvremenosti.

SAŽETAK:

Nakon naznaka sadašnje problematike izazvane procesom koji se obično naziva sekularizacijom i posebnoga odnosa pučkih oblika religioznosti i pobožnosti s liturgijom, pozornost se usmjeruje na one pučke pobožnosti koje su niknule iz liturgijskoga ozračja i kasnije zaživjele kao samostalne cjeline. Ipak, kao polazište se naznačuje liturgijsko nadahnuće i teološki pristupi, kao i tumačenja euharistije u svjetlu Muke, u vremenu kada se pučka pobožnost osamostaljuje (visoki srednji vijek). Zbog toga se naglašavaju elementi liturgije Velikoga petka, kao izvorišta za pučku kreativnost, najčešće snažno obilježena krajevnim posebnostima. U prilogu se također naglašava važnost topografije svetih mjesta koja je bila presudna za obredno »preslikavanje« događaja spasenja u pobožnostima izvan Svete zemlje. Djela poput: komentara sentencija, biblijskih komentara i poezije, nadahnuta na Muci vodila su na teološkoj razini u tzv. »teologiju Isusova života«, s jakim naglaskom na privatnome razmatranju Muke i smrti Kristove i na nasljedovanju. Na razini crkvenoga života nastaju: skazanja, plačevi, ogledala i sl. koja se hrane zajedničarskim slavljinama i molitvama, zbog čega su podjele na privatno i zajedničko, liturgijsko i paraliturgijsko često neprimjerene. S osvrtnom na posljednji dokument Kongregacije za bogoštovlje i disciplinu sakramenata, *Direktorij o pučkoj pobožnosti i liturgiji. Načela i smjernice* (iz 2002. godine), tematizira se načelo inkarnacije i inkulturacije unutar dva odnosa i jedne teme: odnosa anamnetičnosti i mimetičnosti; odnosa sudjelovanja (*actio communitaria*) i predstavljanja; tema teologije žrtve. U tim se okvirima lako uviđa odnos paraliturgijskoga i liturgijskoga u bilo kojemu pitanju, pa onda i u pitanju Muke, križnih putova, kalvarija i procesija. Napominju se i analiziraju razlozi stvaranja određenoga dualizma liturgije i pučke pobožnosti od 7. do 15. st. te na kraju daju i razlikovna načela toga složenog odnosa. Uviđaju se obilježja pučke pobožnosti: ona je neobično ikonofilna i privlačna; traži izravniji dodir s božanskim i komunikaciju s njim; ona je pokazatelj devijacija neutjelovljene teologije i liturgije; ona je generator novih/starih oblika: hodočašća, novih vjerovanja, obreda vezanih uz prirodu (»religijska ekologija« i oblici najrazličitijih prirodnih panteizama), izlječenja (ili obreda krize), stvaranje novih religioznih skupina. Vodeći o tome računa, ne kani se sugerirati dokidanje granice između liturgijskoga i paraliturgijskoga. Štoviše nastoji se pokazati da je Crkva pozvana pružiti uravnoteženost između religijskoga izraza i kulturalnoga posredništva, te mora procijeniti u kojoj mjeri modifikacija simbola ujedno modificira religijsku nakanu (u kršćanskome slučaju viđenu u svjetlu otajstva Krista). S druge strane, osjetljivost Crkve za te potrebe stavlja na kušnju i odnos prema kulturalnoj dimenziji čovjeka i njegovim prevladavajućim simbolima.

»Križni put, kalvarije i velikotjedne procesije kao liturgijski i paraliturgijski čin«, u: J. Čikeš (prir.), *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Passion une source inépuisable de l'inspiration en culture, Zbornik radova 3. međunarodnog znanstvenog simpozija*, Krk, 25. – 28. travnja 2002., Udruga Pasijska baština, Zagreb 2003., 107-128.

RESUMEN:

Después de los problemas derivados del proceso llamado secularización ordinaria, de las formas religiosas populares y de las devociones con la liturgia; la atención se dirige a las devociones populares que nacieron dentro del ambiente litúrgico, pero que ahora viven íntegramente independientes de él.

Como prueba de esto, se indica actos que a pesar de su inspiración litúrgica y acceso teológico se fueron independizando popularmente de la Eucaristía en la Alta Edad Media. Así, los elementos de la liturgia de Vieres Santo fueron tomados como fuente de creatividad de devociones particulares, que más que nada remarcaban elementos característicos de cada región.

En el anexo, también se destaca que la topografía de los Santos Lugares fueron determinantes para reproducir ritos de salvación en devociones surgidas fuera de Tierra Santa. Obras como los *Comentarios a las Sentencias*, *Comentarios Bíblicos* y poesía inspirados en la Pasión llevaron el nivel teológico de la llamada: »Teología de Jesús« a un fuerte énfasis en la meditación privada de la Pasión y Muerte de Cristo y en su imitación.

A nivel de la vida eclesial se formaron refranes, lamentaciones, estampas vivas, entre otros que se alimentaban de las fiestas comunitarias y oraciones que se dividían en privadas y comunitarias, litúrgicas y paralitúrgicas en muchos casos incongruentes.

Como referencia se puede tomar el último documento de la Congregación para el Culto Divino y la Disciplina de los Sacramentos: *Directorio sobre la Devoción Popular y la Liturgia*. En él, los principios y directivas se tematizan de acuerdo a los principios de encarnación e inculturación dentro de dos relaciones: la anamnética la inhibición a la espontaneidad, y el mimetismo, entre la participación (*actio comunitaria*) y la representación o materia de la teología del sacrificio.

En este caso es fácil comprender la relación entre lo paralitúrgico y lo litúrgico en cada caso; entre la Pasión y los *Via Crucis*, Calvarios, procesiones. Se menciona y analiza las razones de la creación de un específico dualismo entre la liturgia y la devoción popular del siglo VII hasta el XV y explica las diferentes razones de este proceso complejo.

Se comprenden las propiedades de la devoción popular: ella es un indicador fascinante de la íconofilia al buscar el directo contacto con lo divino y su comunicación con él; ella nos muestra la relación entre las expresiones populares y la teología y la liturgia; ella es generadora de nuevas formas que rempazan a las antiguas; de las peregrinaciones, nuevas creencias; ritos relacionados con la naturaleza (ecología religiosa) y las diversa formas de panteísmo naturales, sanaciones (o ritos de crisis); la creación de nuevas agrupaciones religiosas.

Teniendo esto en cuenta, no se sugiere la abolición de la frontera entre lo litúrgico y paralitúrgico. Más bien; la Iglesia está llamada a proporcionar un equilibrio entre la expresión religiosa y el intercambio cultural. Por esto, debe evaluar en qué medida modifica los símbolos religiosos, a la luz de Cristo y por otra parte, teniendo en cuenta su dimensión humana, debe establecer que símbolos deben prevalecen.

Preveo: Drago Balvanović

BILJEŠKE

- 1 Koristeći pojmove: *izvanliturgijski* i *paraliturgijski*, jasno se daje do znanja određena istodobna sličnost i različitost u odnosu prema liturgiji.
- 2 Taj je razvoj posebno zanimljiv u srednjemu vijeku kada se događa osamostaljivanje, ali liturgijski ključ ni tu ne smije biti zanemaren. Usp. WACHINGER, B., *Die Passion Christi und Liturgische Beobachtungen*, u: HAUG, W. – WACHINGER, B., *Die Passion Christi in Liturgie und Kunst des Spätmittelalters* (= Fortuna vitrea 12), Tübingen 1993., str. 1-20.
- 3 Od djela koja mogu biti korisna u proučavanju tematike odnosa liturgije i pučke pobožnosti navodim: Henau, E., »*Religiosità popolare e fede cristiana*«, u: *Concilium* 22 (1986.); MALDONADO, L., *Génesis del catolicismo popular. El inconsciente colectivo de un proceso histórico*, Madrid 1979.; TERRIN, A. N., »*La religiosità popolare in prospettiva fenomenologica*«, u: AA VV, *Ricerche sulla religiosità popolare. Nella Bibbia, nella liturgia, nella pastorale*, Bologna 1979., str. 119-148;
- 4 Usp. BROWE, P., *Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter*, München 1933. (preisak 1990.).
- 5 Usp. HONORIUS AUGUSTODUNENSIS, *Gemma animae* 1,83; u: MIGNE, J. P. (prir.), *Patrologiae cursus completus. Series latina*, Paris 1841-1864. 1958.-1970. (dalje u tekstu: *PL*) 172, 570A.
- 6 Usp. JUNGSMANN, A., *Missarum sollemnia*, II, 373s. Takav pristup nije čudan, ako se zna za razvoj u pristupu tome simbolu. Usp. također: PISCIAPELLI CARPINO, T., *La croce. Da strumento di passione a segno di vittoria (secc. I-II)*, u: ORAZZO, A. (prir.), *I Padri della Chiesa e la Teologia. In dialogo con Basil Studer*, Cinisello Balsamo 1995., str. 147-170.
- 7 Kao nosivo uporište za raščlambu u ovome prilogu uzeo sam: KÖPF, U., »*Passionsfrömmigkeit*«, u: *Theologische Realenzyklopedie*, XXVII, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1997. (dalje u tekstu skraćeno: *Passionsfrömmigkeit*), str. 722-764. Pisac polazi od pojmovnih objašnjenja, te ih smješta u pojedina povijesna razdoblja, sve do najnovijih razvojnih usmjerenosti. Taj je članak ujedno i bogato bibliografsko vrela za dotičnu tematiku.

- 8 O toj tematici usp. RÜCKER, A., »Die Adoratio Crucis am Karfreitag in den orientalischen Riten«, u: *Miscellanea Liturgica in honorem L. Cuniberti Mohlberg* (= Bibliotheca Ephemerides Liturgicae, 22), I., Roma 1948, str. 379-407; BAUMSTARK, A., »Der Orient und die Gesänge der Adoratio crucis«, u: *Jahrbuch der Liturgiewissenschaft* 2 (1922.) 1-17.
- 9 Usp. HRABANUS MAURUS, *Inst. cler.* 2,37; PL 107, 349A.
- 10 ANDRIEU, M. (prir.), *Le Pontifical Romain au Moyen Age*, sv. 2. *Le Pontifical de la Curie Romaine au XIIIe siècle*, (= Studi e Testi 87), Città del Vaticano 1940., str. 467-567)
- 11 Usp. RÖMER, G., »Die Liturgie des Karfreitags«, u: *Zeitschrift der Katholischen Theologie* 77 (1955.) 39-93.
- 12 ANDRIEU, M. (prir.), *Les Ordines Romani di Haut Moyen Age*, sv. 1. *Les Manuscrits*, sv. 2.-5. *Les textes. Ordines I-L*, Spicilegium Sacrum Lovaniense. Etudes et documents (Louvain 1931-1961), ovdje III., str. 498.
- 13 Usp. RÖMER, G., »Die Liturgie des Karfreitags«, nav. dj., 76.
- 14 Ovime se otvara široko polje rasprave o dramatizaciji u liturgiji povezanoj s Mukom. Za to postoji mnogo relevantnih napisa, među kojima izdvajam: CENTRO DI STUDI SUL TEATRO MEDIOEVALE E RINASCIMENTALE, *Dimensioni drammatiche della liturgia medioevale. Atti del I Convegno di Studio, Viterbo, 31 maggio – 2 giugno 1976*, Città di Castello 1977.; SARTORE, D., »L' 'Adoratio crucis' come esempio di progressiva drammatizzazione nell'ambito della liturgia, u: CENTRO DI STUDI SUL TEATRO MEDIOEVALE E RINASCIMENTALE, *Dimensioni drammatiche della liturgia medioevale*, nav. dj., str. 119-125; BARR, C., »From Devozione to Rappresentazione. *Dramatic element sin the Holy Week Laude of Assisi*«, u. EISENBICHLER, K. (prir.), *Crossing the Boundaries. Christian Piety and the Arts in Italian Medieval and Renaissance Confraternities*, Kalamazoo 1991., str.11-32; POVELLATO, E. (prir.), *Ritorno a Bach. Drama e ritualità delle Passioni*, Venezia 1986.
- 15 Tekst u: YOUNG, K., *The Drama of the Medieval Church*, (3 sv.), I., Oxford 1933., str. 496-498.). O Marijinim plačevima vidi još i: BARRE, H., »Le 'Planctus Mariae' attribué à saint Bernard« u: *Révue d'ascétique et mystique* 28 (1952.) 243-266; CREMASCHI, G., »'Planctus Mariae'. *Nuovi testi inediti*«, u: *Aevum* 29 (1955.) 393-468; LIPPHARDT, W., »Marienklagen und Liturgie«, u: *Jahrbuch für die Liturgiewissenschaft* 12 (1932.) 198-205.
- 16 Usp. CORBIN, S., *La d'eposition liturgique du Christ au Vendredi Saint. Sa place dans l'histoire des rite set du théâtre religieux. (Analyse de documents portugais portugais)*, Paris-Lisabon 1960., str. 54.
- 17 Kratak prilog o tome: CRAIG, H., *The Origin of the Passion Play. Matters of Theory as well as Fact: Studies in Honor of Arthur Henry Rolf Fairchild* (= The Univ. of Missouri Studies 21 [1946/1947]), Columbia 1946., str. 81-90. Najstarije duhovno skazanje u njemačkome govornom području jest ono koje su izvodili građani u Elsassu (Hagenau) iz 1187. (Usp. NEUMANN, B., *Geistliches Schauspiel im Zeugnis der Zeit. Zur Aufführung* I, 385 br. 1857).
- 18 Usp. *Passionsfrömmigkeit*, str. 736.
- 19 Prikaz odnosa i razvoja jeruzalemske liturgije i one na Zapadu donosi: BELVEDERI, G., »La liturgia della Passione a Gerusalemme e in occidente al secolo IV al secolo V«, u: *Rivista di archeologia cristiana* 8 (1931.) 315-346.
- 20 Kristov grob je u pučkoj pobožnosti imao nemjerljivu ulogu, a u vezi s tom problematikom upućujem na sljedeće radove: BAUERREISS, R., *Sepulcrum Domini. Studie zur Entstehung der christlichen Wahllfahrt auf deutschen Boden* (= Abhandlungen der bayerischen Benedictiner-Akademie 1), 1936.; BROOKS, N. C., *The Sepulchre of Christ in Art and Liturgy. With Special Reference to the Liturgical Drama* (= Univer-

- sity of Illinois Studies in Language and Literature 7,2), Urbana 1921.; CABIÉ, R., *La vénération du tombeau du Christ dans la liturgie et la piété populaire*, u: SCICOLONE, I., (prir.), *La celebrazione del triduo pasquale. Anamnesis e mimesis. Atti del III congresso internazionale di liturgia, Roma 9-13 Maggio 1988* (= Studia Anselmiana, 102), Roma 1990., str. 209-225.; CONANT, K. J., *The Original Buildings at the Holy Sepulchre in Jerusalem*, u *Speculum* 31 (1956.) 1-48.; JUNGSMANN, J. A., »Die Andacht der vierzig Stunden und das Heilige Grab«, u: *Liturgisches Jahrbuch* 2 (1952.) 184-198.
- 21 Usp. KNELLER, K. A., *Geschichte der Kreuzwegandacht von den Anfängen bis zur völligen Ausbildung* (= Stimmen aus Maria Laach ErgH 98), 1908, str. 133-137.
- 22 Usp. DE ZEDELGEM, A., *Aperçu historique sur la dévotion au chemin de la croix*, u: *Collectanea Franciscana*, Paris 1990.; BIHL, M., »De historia 'Viae Crucis'«, u: *Acta historica franciscana* 1 (1908.) 50-61.; ECKMANN, N., *Kleine Geschichte des Kreuzweges*, Regensburg 1968.;
- 23 Usp. PICKARD, M.-J., *Croix (Chemin de), Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique* 2 (1953) 2589.
- 24 Usp. BEDINI, B., *Le Reliquie della Passione del Signore*, Roma 31987.
- 25 Da pobožnost usredišnjena u Kristovu trpljenju nije izraz zastarjelih pristupa, već pobuđuje zanimanje i novijih promišljanja pokazuje: SLOYAN, G. S., *Piety Centered on Jesus' Sufferings and some Eccentric Christian Understandings of the Mystery of Calvary*, u: *Worship* 67 (1993.) 98-123.
- 26 Usp. BIFFI, I., »Aspetti dell'imitazione di Cristo nella letteratura monastica del secolo XII«, u: *Scuola Cattolica* 96 (1968.) 451-490.
- 27 Usp. *PL* 159, 271-290.
- 28 Usp. *PL* 182, 1133-1142.
- 29 Usp. *PL* 184, 741-768.
- 30 Usp. *PL* 94, 561-568.
- 31 Napisao neki nepoznati toskanski franjevac.
- 32 Usp. PETROCCHI, G., »Sulla composizione e data delle 'Meditationes vitae Christi'«, u: *Convivium* 21 (1952.) 757-778.
- 33 Pitanja iz prošlosti i odnosa prema slavlju Muke i danas su predmetom razmišljanja i rasprava liturgičara: KLÖCKENER, M., »Die 'Feier vom Leiden und Sterben Jesu Christi' am Karfreitag. Gewordene Liturgie vor dem Anspruch der Gegenwart« u: *Liturgisches Jahrbuch* 41 (1991.) 210-256.
- 34 KONGREGACIJA ZA BOGOŠTOVLJE I DISCIPLINU SAKRAMENATA, *Direktorij o pučkoj pobožnosti i liturgiji. Načela i smjernice*, Vatikan 2002. (dalje u tekstu: *Direktorij*).
- 35 Usp. SCICOLONE, I., (prir.), *La celebrazione del triduo pasquale. Anamnesis e mimesis. Atti del III congresso internazionale di liturgia, Roma 9-13 Maggio 1988* (= Studia Anselmiana, 102), Roma 1990.
- 36 Za produblivanje problematike upućujem na: BONACCORSO, G. (i dr.), *Il sacrificio: evento e rito* (= Caro salutis cardo, Contributi 15), Padova 1998. U ovome se izdanju nalaze vrijedni prilozi za ovu temu: CHAUVET, L.-M., »La messa come sacrificio nel Medioevo e nel concilio di Trento: pratiche e teorie«, str. 19-51; CATELLA, A., »Valutazioni circa il rapporto tra sacrificio e liturgia cristiana«, str. 311-329; Ottolini, E. V., »Ultima cena – croce – eucaristia«, str. 355-449; Ubbiali, S., »Teologia del sacrificio«, str. 451- 481.
- 37 Kalvarije su posebno zanimljive u njihovu razvoju dramatizacije jedne ikonografske zbilje koja prelazi u performativnost. Usp. BINDER-HAGELSTANGE, U., *Der mebrfigurige Kalvarienberg in der Rheinischen Malerei v. 1300-1430. Die Entwicklung des Kalvarienberges vom Andachtsbild zum Kreuzigungsdrama*, Diss. phil., Berlin 1937.

- 38 Usp. *Direktorij*, br. 22.
- 39 Usp. *Direktorij*, br. 30-31.
- 40 Dobro je posegnuti za djelom: BÜTTNER, F. O., *Imago pietatis. Motive der christlichen Ikonografie als Modelle zur Veränlichung*, Berlin 1983.
- 41 Možda će nekome izgledati nepotrebnom naznaka o posebnome odnosu Zapadne crkve prema križu u 13. st. No, čini mi se da je upravo taj odnos u mnogočemu najbolji izričaj previranja koja još nisu do kraja približena i osvjetljena sa svih moštišta. Zata je dragocjen prilog raspravi: VALENZIANO, C., *Iconismo e aniconismo occidentale postnicensino. Il 'caso serio' della croce nel secolo XIII*, u: *Ecclesia Orans* 13 (1996.) 185-206.
- 42 Usp. HAUG, W. – WACHINGER, B., *Die Passion Christi in Liturgie und Kunst des Spätmittelalters* (= *Fortuna vitrea* 12), Tübingen 1993.
- 43 Veliku ulogu i dalje ima odnos prema trpljenju, ali uvijek u kontekstu spasenja: BERNARDO, F., »*Sofferenza e salvezza nella spiritualità dei Sei-Settecento*«, u: CARDAROPOLI, G. (i dr.), *Sofferenza i salvezza*, Roma 1981., 105-133.
- 44 Usp. *Direktorij*, br. 48.
- 45 Usp. *Direktorij*, Poglavlje III.: »Teološka načela za vrednovanje i obnovu pučke pobožnosti«.
- 46 *De corpore et sanguine Domini*, u: *PL* 120, 1259ss.
- 47 Usp. *Summa Th.*, III, osobito 75,1; 73,4; 83,1.
- 48 DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P., *Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg im B. ³⁷1991., br. 1740-1743 donosi Tridentinski zaključak koji se poslije Sabora nije razvijao u smjeru vazmene teologije, što je otežalo anamnetički pristup.
- 49 *Tractatus* 55,3 (*Corpus Christianorum. Series Latina* 138A, str. 325).
- 50 *Summa Theologiae* III, q. 73, a. 4, ad 3.
- 51 Izvršni prilozi o toj problematici nalaze se u: Marsili, S. La prassi celebrativa nell'epoca pretridentina; La teologia della celebrazione dell'eucaristia nell'epoca pretridentina, u: *Anamnesis, 3/2: La liturgia: Eucaristia. Teologia e storia della celebrazione*, Casale Monferato 1989., str. 78-116.
- 52 Usp. Meslin, M., *Le phénomène religieux populaire*, u: Lacroix, B. – Boglioni, P. (prir.), *Les religions populaires*, Quebec 1972.
- 53 Primijenjeni sažetak ovih vidika i obilježja može se vidjeti u članku, u kojemu sam pokušao biti dosljedan navedenim načelima, analizirajući euhološke tekstove: »*Emissio gratiae ili Effusio virtutis Spiritus Sancti u slavlju ženidbe. Pneumatologija kao sakramentalna sinkleza u molitvama nad mladencima*«, u: *Obnovljeni život* 48 (1993) 32-54. Taj pristup može se primijeniti na bilo koju tematsku cjelinu liturgijskih molitava.
- 54 Obred služi za obnavljanje vremena, za otklanjanje straha od smrti, za taloženje i ublažavanje strasti i agresivnosti, za vođenje iskustava. Kaže se da je majčino utješno milovanje djeteta prototipski obred za svaki drugi obred (E. Erikson). Obredom se egzorciziraju sve prijetnje i omogućuje se radostan pogled na svakodnevicu.
- 55 Danas se npr. osjeća hitnost potrebe »obreda ozdravljenja«, jer se umnažaju bolesti koje imaju određenu psihičku pozadinu. Razumljivo je da će puk pribjeći onim oblicima koji će – izvan Crkve – odgovarati njihovim potrebama. To ne znači da Crkva treba odstupiti od svojih načela, već samo da u svojem djelovanju osjeti u kojemu prostoru ta potreba postoji i treba biti obredno kristijanizirana.
- 56 »A mi, gledatelji, uvijek i posvuda, / svemu okrenuti, a nikada izvan toga.« *Duineser Elegien. Die Achte Elegie Rudolf Kassner zugeeignet*.

I. No
R. I.

JURAJ KOLARIĆ

RANJENI HRVATSKI ISUS IZ FARKAŠIĆA U »EUROPSKOJ KAPELI MIRA« U ANDECHSU

Na Bavarskome paneuropskom zasjedanju u benediktinskom samostanu u Andechsu, u Bavarskoj, od 16. do 17. listopada 1994. sudjelovao je u svojstvu potpredsjednika Hrvatske paneuropske unije (*Foedus Paneuropaeum Croaticum*) prof. dr. sc. Juraj Kolarić, koji je pred izaslanicima Paneuropske unije (nadalje PU) iz Europe služio svetu misu i propovijedao u benediktinske hodočasničkom svetištu u Andechsu. Nakon svete mise u procesiji je bila nošena replika raspela »prostrijeljenog Isusa« iz Župe Stari Farkašić i uz molitve i blagoslov smještena u unutrašnjost tzv. europske kapele mira. Nakon toga bila je održana svečana akademija posvećena 750. obljetnici smrti sv. Hedvige, na kojoj je prof. dr. sc. Juraj Kolarić pozdravio predsjednika Međunarodne paneuropske unije i člana Europskog parlamenta nadvojvodu dr. Otta von Habsburga, predsjednicu PU-a Bavarske Ursulu Schleicher, potpredsjednika PU-a Bavarske dr. Dicka H. Volfa i predsjednicu PU-a Bavarske za mladež Stephana Baiera, uručivši im u ime PU-a Hrvatske kravate, kao simbol Hrvatske, hrvatske državnosti i neovisnosti te knjigu *Hrvatski Jadran*.

Hedviga Šleska (16. listopada 1174. – 15. listopada 1243.), čiji se blagdan slavi 16. studenoga, bila je kći grofa Bertholda IV. iz Andechsa. Kao 13-godišnjakinja bila je zaručena za vojvodu Henrika I. Šleskog. U braku je imala sedmero djece, a kao vjernica i majka je živjela uzornim kršćanskim životom i pomagala svom suprugu u evangelizaciji Šlezije. Hedviga je posvetila veliku brigu siromašnima, slično kako je to činila i njezina nećakinja Elizabeta iz Tiringije. Nakon smrti je bila pokopana u zakladnoj crkvi u Trebnitzu, a papa Klement IV. proglasio ju je 26. ožujka 1267. svetom.

Povijest paneuropskog pokreta i Hrvatska paneuropska unija (HPU)

Paneuropski pokret osnovao je Richard von Coudenhove-Kalergi 1923. g. On je, analizirajući prilike u svjetskoj politici nakon Prvog svjetskog rata, došao na zamisao da se Europa mora ujediniti, jer je to jedini put da Europa ne postane žarište drugoga i još gorega svjetskog rata. Danas znamo da u Europi nisu iscijelile rane nakon Prvog svjetskog rata, nego

da je u Europi započeo i Drugi svjetski rat. Ali za projekt R. von Coudenhove-Kalergi počeli su se zanimati ministri vanjskih poslova Francuske, Aristide Briand i Njemačke, Gustava Stresemanna, kao i brojnih drugih europskih političara, od kojih su mnogi bili prijatelji R. von Coudenhove-Kalergija. Tako su Paneuropskoj uniji pristupili mnogi istaknuti intelektualci, kao Rainer Maria Rilke, Thomas Mann, Stefan Zweig, Paul Claudel, Jules Romains, Miguel de Unamuno, Richard Strauss, Sigmund Freud i Albert Einstein.

Nakon Drugoga svjetskog rata Europa je izgubila svjetsku ulogu velisile, koju su preuzele Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez. Pa ipak, zbog generala Charlesa de Gaullea i kancelara Konrada Adenauera, paneuropejaca od mladosti, paneuropski pokret učinio je veliki korak naprijed. Tako je 1951. g. bila ustanovljena Europska zajednica za ugljen i čelik, a 1957. g. Europska zajednica za atomsku energiju, kao i prva europska zajednica za suradnju – Europska gospodarska zajednica. Razdoblje između 1965. i 1986. g. prolazi u povezivanju tijela triju zajednica u jedno tijelo Vijeća Europe, u jednu Komisiju Europe te u Europski parlament, u kojem se za prihvaćanje odluka previđa samo kvalificirana većina umjesto konsenzusa. Posljednji stupanj ujedinjavanja bili su dogovori u Maastrichtu i nastojanja da se na zajedničkom tržištu uvede i jedinstvena europska valuta te da se stvori i politička Europska unija.

U svim je tim događajima sudjelovala i Paneuropska unija, ali ona se odrešitije zalagala za ujedinjenje cijele Europe, a protiv zatvaranja u klub bogatih zapadnoeuropskih zemalja. Richard von Coudenhove-Kalergi je umro 1972. g., a na čelo Međunarodne paneuropske unije došao je dr. Otto von Habsburg, s kojim je Kalergi surađivao već za vrijeme izgnanstva u Drugome svjetskom ratu u Sjedinjenim Američkim Državama. Otto von Habsburg je djelomično promijenio narav PU-a. Otkad je bio 1979. g. izabran za zastupnika u Europskom parlamentu, zalagao se je za prava čovjeka, za pravo naroda na samoodređenje i za ujedinjenje Europe. Pod njegovim vodstvom PU se dosljedno suprostavljao podjeli Europe na Srednju, Zapadnu i Istočnu. Suprostavljao se i legalizmu koji je surađivao s totalitarnim režimima u nekim zemljama.

Zbog svega toga PU je mnogo prije shvatio potrebu i opravdanost oslobođenja i osamostaljenja Hrvatske i nekih drugih »novih europskih država« negoli službena europska politika.

Hrvati u iseljeništvu već su od samih početaka paneuropskog pokreta djelotvorno u njemu sudjelovali, dakle i prije negoli su se stvorili uvjeti da se i u samoj Hrvatskoj osnuje nacionalna paneuropska organizacija. PU je osnovan u Hrvatskoj 27. svibnja 1991., a na osnivačkoj skupštini bio

je nazočan član Predsjedništva Međunarodne paneuropske unije Bernd Posselt. U Predsjedništvo HPU-a su bili izabrani: dr. Žarko Domljan, Goran Blažeković, Nikola Bičanić, dr. Ivan Cesar, Antun Abramović, dr. Šime Đodan, Radovan Grgec, Stjepan Herceg, dr. Hrvoje Kraljević, Ivo Kujundžić, Mato Marčinko, Joja Ricov, Lavoslav Torti, dr. Marko Veselica i dr. Lav Znidarčić. Za predsjednika je bio izabran dr. Mislav Ježić. U najkraćem propisanom roku HPU je bio primljena i u članstvo Međunarodne paneuropske unije. Na općoj skupštini Međunarodne paneuropske unije u prosincu 1991. g. u Strassbourgu sve su nacionalne organizacije dobile od Predsjedništva zadatak da u svojim zemljama prirede barem jednu manifestaciju u korist što skorijem priznanju samostalnosti Hrvatske i Slovenije u Europi.

Tako je djelatnost Hrvatske paneuropske unije od samog osnutka bila usmjerena na obavijesti o Hrvatskoj i o ratu protiv Hrvatske. Europske i svjetske metropole bile su preplavljene pisanim materijalima na engleskom, njemačkom i francuskom jeziku, koji su izvješćivali o agresiji na Hrvatsku i tražili da se napadnutoj zemlji pomogne moralno i materijalno. Osim toga predstavnici Hrvatske paneuropske unije su u tom razdoblju sudjelovali na nizu međunarodnih skupova u Njemačkoj, Francuskoj, Austriji, Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj i Sloveniji, zastupajući hrvatska gledišta, a niz izaslanstava iz spomenutih zemalja, uključujući Švedsku, Italiju, Veliku Britaniju i Švicarsku posjećivale su HPU i Hrvatsku, primajući pravi uvid u prilike ratom zahvaćene Hrvatske.

»Strijeljani Krist« iz Hrvatske kao svjedok uništavanja hrvatske sakralne baštine

U nizu spomenutih akcija treba spomenuti i sudjelovanje dr. Kolarića na bavarskom zasjedanju Paneuropske unije u Andechs (16. – 17. listopada 1993.), kao izaslanika Hrvatske paneuropske unije, kada je donio na dar Bavarskoj paneuropskoj uniji raspelo »Strijeljani Krist«, iz Župe Stari Farkašić kraj Siska. Zasjedanje Bavarske paneuropske unije započelo je svečanom svetom misom u prepunoj samostanskoj crkvi koju je zajedno s mnogim koncelebrantima predvodio dr. Juraj Kolarić, koji je u prigodnoj propovijedi na njemačkom jeziku, između ostaloga, naglasio da se »osjeća kao hodočasnik iz Danteove *Božanske predstave*, koji je u 14. st. napisao: »Kao čovjek možda iz Hrvatske, koji / Veroniku nam vidjet došao je, / Pa pred tom slavom starodavnom stoji / Zabezекnut, a misli mu se roje: / 'Gospodine moj, Isukrste Bože, / Takvo je dakle bilo lice Tvoje?' « Danas je lice Hrvatske krvavo zbog agresivnog rata koji se vodi protiv nje na njezinom povijesnom i etničkom prostoru. Danas i ja ovdje molim vas, naše njemačke prijatelje, da učinite

sve da se zaustavi agresija na Hrvatsku.« Nakon svete mise, noseći u procesiji raspelo »Strijeljani Isus«, dr. Kolarić položio je raspelo u europsku kapelu mira i uz prigodnu molitvu zaključio svečanost. Poslijepodne je program nastavljen u samostanskom vrtu, u kojem su se izredali gosti i europski političari, a dr. Kolarić je uz prirodne riječi velikomu hrvatskom prijatelju i predsjedniku Međunarodne paneuropske unije dr. Ottu von Habsburgu predao uime Hrvatske paneuropske unije kravatu, kao simbol Hrvatske i hrvatske državnosti.

Napominjemo da je od 11. do 13. studenoga 1993. u Europskom domu u Zagrebu bila održana Skupština Hrvatske paneuropske unije, na kojoj je govorio i predsjednik Međunarodne paneuropske unije dr. Otto von Habsburg, a za potpredsjednika HPU-a je bio izabran dr. Kolarić, koji je tu dužnost vršio do 1996. g. (Usp. Paneuropa Croatica. Glasilo HPEU, 1 (Zagreb, 1994.) str. 5 ; I/IV (1996.) str. 2; 2 NI (1996.) str. 3; 3 NII (1996.) str. 8). Dr. Kolarić, kao veliki meštar Družbe »Braća Hrvatskoga Zmaja«, primio je dr. Otta von Habsburga u Družbu kao počasnog člana, pod zmajskim imenom Zmaj od Otave, izražavajući tako zahvalnost Družbe za sve što je učinio za Hrvatsku na međunarodnom planu.

Sažetak

Na Bavarskome paneuropskom zasjedanju u benediktinskom samostanu u Andechs, u Bavarskoj, od 16. do 17. listopada 1994. sudjelovao je u svojstvu potpredsjednika Hrvatske paneuropske unije prof. dr. sc. Juraj Kolarić, koji je pred izaslanicima Paneuropske unije iz Europe služio svetu misu i propovijedao u benediktinskome hodočasničkom svetištu u Andechs. Nakon svete mise u procesiji je bila nošena replika raspela »prostrijeljenog Isusa«, iz Župe Stari Farkašić kraj Siska, i uz molitve i blagoslov smještena u unutrašnjost europske kapele mira. Nakon toga bila je održana svečana akademija posvećena 750. obljetnici smrti sv. Hedvige.

Summary

At the Bavarian meeting of the Pan European Union in the Benedictine monastery at Andechs, Bavaria, 16-17 October 1994, the Vice-President of the Croatian Pan European Union Prof. Dr Juraj Kolarić celebrated the Holy Mass for the European representatives of the Pan European Union and preached in the Benedictine pilgrimage shrine of Andechs. After the Holy Mass there was a procession in which there was a replica of the crucifix of the »pierced Jesus« from the parish of Stari Farkašić near Sisak, Croatia, and it was placed inside the European peace chapel. This was followed by a gala academy to commemorate the 750th anniversary of the death of St Hedwig.

PILOVI, SPOMEN-STUPOVI, POKLONI, RASPELA I KRIŽEVI – BISERI HRVATSKE LIKOVNE BAŠTINE

Na likovnom zemljovidu Hrvatske fascinantnu činjenicu predstavlja gustoća spomenika sakralne kulture, posebice tzv. sitne arhitekture i javne plastike, spomen-stupova, pilova raspela i križeva, a koje neki nazivlju međašima ili krajputašima. Ti spomenici pasionske baštine svjedoče o dubljij vjeri običnog, malog čovjeka i podsjećaju na nezaboravne događaje, nesreće i neuspjehe u životu, ali i zrače nadom u uspjeh molitve upućivane Bogu ili njegovim miljenicima, svetcima, da ih zaštiti od nesreća, bolesti, gladi i ratova. Gustoća tih spomenika kulture nije koncentrirana na jednom mjestu, već je podjednako raspoređena do zadnjeg sela ili zaseoka. Ta sitna arhitektura, s gusto raspoređenom plastikom i s raznim tipovima pilova, poklonaca i raspela, nastala uglavnom u razdoblju baroka, ukrašuje razasute zaseoke, određuje međe posjedima i dominira križanjima cesta i puteva. Zbog pretežno rustičnih i rustificiranih, oblika ti sakralni spomenici često imaju veću kulturnopovijesnu vrijednost nego likovnu, ali se neki od njih ističu i fascinantnim likovnim dostignućima. Te sakralne objekte podizali su pripadnici raznih društvenih slojeva, više i niže plemstvo, župnici i kapelani, redovnici, građani i seljaci, dajući anonimnim graditeljima, kiparima i slikarima, tesarima i kovačima mogućnost da istaknu svoju inventivnost u najrazličitijim ikonografskim i hagiografskim elementima.

Pil, *pilek* (prema njemačkom *Bildstock*) javni je spomenik od kamena, s reljefima ili s plastikom na stupu, koji počiva na uskom podnožju. Taj naziv udomaćio se u sjevernom ili kajkavskom dijelu Hrvatske, a u Istri se naziva *pijić*. Pilovi su rasprostranjeni pretežno u ravničarskim krajevima, a katkada se nalaze i unutar crkava. Postavljali su se kao međaši posjeda, kao orijentacijske točke na putovima kojima su prolazili trgovci i hodočasnici ili kraj mjesta na kojima se sudilo ili kažnjavalo. Kao kamene kronike događanja pilovi nas podsjećaju na epidemije, požare i poplave.

Poklonac je zidani stup, odnosno mala zidana kućica, koja se pretežno podiže u slobodnom prostoru s namjerom da štiti raspelo ili sliku, kip svetca od vremenskih nepogoda, a u čakavskom prostoru se naziva kapelica, *oratorium*, edikula ili *receptaculum*. Na području sjeverne Hrvatske uobičajen je zidani prizmatični stup, sa šatorom krovicom i s četiri ili tri niše, te s jednom nišom za raspelo, kip, odnosno za sliku. Poklonci

– edikule, koji su se podizali osobito tijekom 18. i 19. st., otvoreni su s tri strane ili samo s jedne, ili su zatvoreni vratima, a katkada imaju i mali tornjić.

Najčešći oblik te sakralne plastike susrećemo u pojavi raspela koje prikazuje križ s pribijenim Kristovim tijelom. Za razliku od raspela, križ (*križno drvo* kod kajkavaca) predstavlja križ bez Krista i najrašireniji je simbol kršćanstva. On predstavlja zapravo spravu za mučenje, na kojoj je Krist bio mučen i na kojoj je umro i postao spasiteljem čovječanstva. Tako je križ od znaka poniženja i sramote postao znakom i simbolom slave, a križni put, kao spomen na pojedine dijelove Kristove muke, najomiljenijom pobožnošću u kršćanskom svijetu. Raspećem se naziva ikonografski prikaz razapinjanja Krista na križ, koji je tijekom povijesti kršćanstva poprimao najrazličitije ikonografske oblike. Ispod raspela obično su smješteni reljefi ili kipovi raznih svetaca, a najčešće je prisutna Žalosna Gospa.

Tema raspeća u povijesti naše uljudbe predstavlja neodoljiv izazov za umjetnike kršćanskog svjetonazora. Dvije odrednice u likovnom smislu čine tu religioznu temu fascinantnom: ljudsko tijelo i njegova egzistencijalna drama trajanja i umiranja. Ali mukotrpní Kristov put na Kalvariju nastavlja se na putu prema uskrsu. Smrt ne trijumfira, život ja ono što pobjeđuje. U transcendentnom konceptu to znači da patnja i umiranje postaju realnosti koje po tragediji Velikog petka vode k radosti uskrsnuća, a Kristova žrtva i po njoj svaka ljudska žrtva postaju plodonosne.

Zbog toga reljefi, crteži i raspela naših umjetnika predstavljaju transparentnu pasionsku poruku da nijedna žrtva nije uzaludna te da je križni put mučan i bolan, ali da se na križu rađa novi život, pogažen ustaje, pobijeđen pobjeđuje, ponižen se uzvisuje, a ubijeni oživljuje. Krist rastrgan Kalvarijom, na koju ga je dovelo i ovo naše vrijeme, obilježeno ratovima i ekološkim katastrofama, ipak zrači nadom i životnom snagom. Tako nas ta sugestivna likovna manifestacija ponovno vraća u središte razmišljanja o smislu pasionske baštine, s porukom današnjem čovjeku da Golgota ne znači mrak i kraj, jer nakon nje dolazi svjetlost i uskrsnuće.

Pojmovne odrednice

Imenica *kapela* ili umanjenica (deminutiv) *kapelica* dolazi od latinske riječi *cappa* (plašt) i *sacellum* (deminutiv od *sacrum* (sveto) = kapela (lat. *cappella*). Riječ označuje mali sakralni prostor ili malo svetište. Kod katolika je to manji bogoštovni prostor, koji je veći od oratorija (lat. *oratorium* = mjesto za molitvu u kući, dvorcu ili u eremiteriju (pustinjačka ćelija)), a manji je od crkve.

Prvotni mali bogoslužni prostor ili kapela označavao je oratorij na dvoru franačkih kraljeva, u kojem se je čuvao plašt, odnosno dio plašta što ga je sv. Martin iz Toursa (Turonski) († 397.), biskup Sabarije u Panoniji i zaštitinik Francuske, odsjekavši ga mačem, darovao siromahu. Otad se naziv *kapela* vezivao uz kraljevski dvor, a u njoj su se čvale relikvije i razni liturgijski predmeti.

Nakon toga podižu se kapele kao samostalne građevine i kao izričaj zahvale Bogu i Božjim ugodnicima ili svetcima za zaštitu u vrijeme kuge ili raznih elementarnih nepogoda. U kapele su se smještali zavjetni darovi, a razne crkvene bratovštine, koje su podizale svoje kapele, u njima su slavile svoga zaštitnika.

Naziv dvorska kapela zadržao se je kao oznaka bogoslužnog prostora u kraljevskim ili plemićkim dvorcima. Postoje i crkvene ili katedralne kapele, koje se nalaze uz apsidu (apsidne kapele), ili su smještene u bočne ili pokrajinske lađe. Kapele se nalaze i u sastavu palača, samostana (samostanske kapele) i groblja (grobljanske kapele). Kapelom se obično naziva crkvice koja nema krstionice ni stalnog svećenika koji ju poslužuje.

Kapela obično ima oltar, a katkada i grobnicu, u koju su se pokapali članovi obitelji s pravom ukopa.

Svećenik koji je opsluživao kapelu nazivao se je kapelan (lat. *cappellanus*). U Katoličkoj Crkvi kapelan je svećenik koji obavlja dušobrižničku službu u bolnici, vojsci, vjerskoj udruzi, u ženskoj redovničkoj zajednici ili u pojedinoj župi. Na hrvatskome govornom području kapelanom se naziva i župni pomoćnik ili župni vikar, iako taj pojam nije istovjetan. U početku su kapelani bili čuvari relikvija na franačkome kraljevskom dvoru, gdje su čvali već spomenuti plašt sv. Martina Turonskoga. Poslije su obavljali bogoslužje u kraljevskim dvorskim kapelama, a vršili su obično i službu kraljevskih tajnika i pisara.

Zakonik kanonskog prava Katoličke Crkve iz 1983. g. definira kapelu kao »mjesto koje je s ordinarijevim dopuštenjem određeno za bogoštovlje na dobrobit neke zajednice ili skupine vjernika koji se tu okupljaju i kamo s pristankom mjerodavnog poglavara mogu dolaziti vjernici« (kan. 1233).

Kapelan (*cappellanus*) se prema istom zakoniku kanonskog prava definira kao »svećenik kojemu je stalno povjerena, barem djelomice, pastoralna briga za neku zajednicu ili posebnu skupinu vjernika, koju treba da vodi prema odredbi općeg i krajevnog prava« (kan. 564).

Prema istomu kanonskom propisu definira se i služba »župnog vikara«: »Kad god je potrebno ili prikladno da bi se propisno obavljala pastoralna služba u župi, župniku se mogu pridružiti jedan ili više župnih

vikara koji, kao župnikovi suradnici i dionici njegove brige, zajedničkim savjetovanjem i nastojanjem sa župnikom i pod njegovom vlašću, neka pomažu u pastoralnoj službi.« (Kan. 545, § 1.)

Sažetak

Na likovnom zemljovidu Hrvatske fascinantnu činjenicu predstavlja gustoća spomenika sakralne kulture, posebice tzv. sitne arhitekture i javne plastike, spomen-stupova, pilova raspela i križeva, a koje neki nazivlju međašima ili krajputašima. Ti spomenici pasionske baštine svjedoče o dubljoj vjeri običnog, malog čovjeka i podsjećaju na nezaboravne događaje, nesreće i neuspjehe u životu, ali i zrače nadom u uspjeh molitve upućivane Bogu ili njegovim miljenicima, svetcima, da ih zaštiti od nesreća, bolesti, glada i ratova. Te sakralne objekte podizali su pripadnici raznih društvenih slojeva, više i niže plemstvo, župnici i kapelani, redovnici, građani i seljaci, dajući anonimnim graditeljima, kiparima i slikarima, tesarima i kovačima, mogućnost da istaknu svoju inventivnost u najrazličitijim ikonografskim i hagiografskim elementima. Pil, *pilek* (prema njemačkom Bildstock) javni je spomenik od kamena s reljefima ili s plastikom na stupu, koji počiva na uskom podnožju. Taj naziv udomaćio se u sjevernom ili kajkavskom dijelu Hrvatske, a u Istri se naziva *piljić*.

Summary

A fascinating thing on the cultural map of Croatia is the density of sacral monuments, especially of what is known as miniature architecture and public statues, memorial pillars, crucifixes and crosses, which are called »međaši« (boundary stones) or »krajputaši« (roadside monuments). Those monuments of passion heritage testify to the deep faith of an ordinary little man and remind us of unforgettable events, misfortunes and failures in life, but they also radiate with hope in the strength of prayer to God and saints to protect them from misfortunes, diseases, famine and wars. Those sacral objects were raised by people from all classes and walks of life, high nobility and gentry, parish priests and chaplains, monks, citizens and villagers, providing a possibility for anonymous builders, sculptors and painters, carpenters and smiths to show their inventiveness in all sorts of iconographical and hagiographical elements. A »pil«, a »pilek« (from German Bildstock) is a public monument made in stone, with reliefs or sculptures on the pillar, set on a narrow base. This name is familiar in the north or kaykavian part of Croatia, which in Istria it is called a »piljić«.

JURAJ KOLARIĆ

KRIŽEVAČKI KRIŽEVI RASPELA GRADA I OKOLICE

Kršćanstvo se kao religija temelji na činjenici uskrsnuća svoga utemeljitelja Isusa Krista, ali se do uskrsnuća dolazi samo preko križa! Zbog toga je križ postao najsvetijim znakom kršćanstva. Kršćanin s križem započinje i završava svoj dan, posao, jelo, svoj život. Kršćanin kao ukras oko vrata ili na zapučku svog odijela nosi s ponosom križ. Prolazeći pokraj crkve on čini znak križa. Nekada su nepismeni u znak svoga potpisa na isprave stavljali znak križa. Crveni križ znak je službe spremnosti čovjeka da u nevoljama i u opasnostima života ugroženim bližnjima priskače u pomoć. Križ na raskršćima putova znači sigurnu orijentaciju putnicima. Ukratko, od kolijevke do groba kršćanina prati – križ! Ako se hrvatski narod može pohvaliti jedinstvenom činjenicom među svim kršćanskim narodima Europe što prvo slovo njegove glagoljske abecede počinje slovom »AZ« ili križem (»!«), onda, se grad Križevci mogu pohvaliti činjenicom da je jedinstven među svim hrvatskim gradovima upravo zbog križa, tog najsvetijeg kršćanskog simbola, koji se nalazi u korijenu njegova imena.

Križevci su grad križa, kruha i vina, duhovnih velikana i svetaca!

Grad križa!

Grad Križevci, svojom poviješću i imenom ukorijenjenom u Križu svjedoči svoje kršćanstvo snažnije i znakovitije od svakog drugog hrvatskog grada. Grad prebogate duhovne, kulturne, političke i gospodarske povijesti odnjihao je u svojoj sredini velikane uma i srca, bio je sjedište hrvatsko-ugarskih kraljeva, a kao slobodan kraljevski grad od 1253. godine otvarao je tijekom povijesti svoja vrata putnicima i patnicima dočekujući ih raširenih ruku s darovima kruha i vina. Grad je bio i sjedište Križevačke županije, a u njemu je zasjedao i Hrvatski sabor. Križevci su bili svjedoci i »Krvavog sabora« (27. 11. 1397), kada su po zapovijedi kralja Žigmunda Luksemburškog u crkvi sv. Križa bili ubijeni hrvatski ban Stjepan Lacković i njegovi pristaše.

Grad kruha i vina!

Grad Križevci je s ponosom i rado ugošćivao putnike i prolaznike. Njegova su vrata uvijek bila otvorena svim gostima. Uostalom, susjedni viteški red, templari, smješteni u nedalekoj Glogovnici, prema svojoj reguli, brinuli su se za sigurnost putova i putnika. Zato su Križevčani razvijali tijekom svoje povijesti posebnu krepost koja se zove – stolno zajedništvo. Oni su za zajedničkim stolom, prema posebnim pravilima ili »štatutima« dijelili radost s bližnjima, uživali u prijateljstvu i u radostima stola. Kruh i vino na stolu za građane Križevaca znači priliku za svečanost. Križevčani su zbog toga svoja najbolja vina čuvali za svoje najdraže prijatelje. Ali, i to stolno zajedništvo započinjalo je i završavalo znakom križa. U šali znali su i događaje iz Biblije obojiti svojim poznatim humorom. Tako ohrabruju svoje goste da ne škrtare u vinu, jer da se prežalosne riječi Majke Božje izgovorene u Kani Galilejskoj Isusu: »Sinko, vina nemaju«, nikada ne mogu čuti u Križevcima, jer tu vina uvijek ima u izobilju.

Grad duhovnih velikana!

Križevci su grad redovnika pavlina i franjevac, grkokatolika, pravoslavaca i Židova. Od početka XIX. stoljeća u Križevcima se nalazi sjedište grkokatoličkih biskupa, koji su bili zauzeti djelatnici na duhovnom, gospodarskom i nacionalnom području. U Križevcima djeluje i gospodarska škola, a njeni profesori i đaci obogatili su svojim djelima hrvatsku kulturu. U Križevcima su djelovali Antun Nemčić, Ivan Zakmardi, Franjo Marković, Ljudevit Farkaš Vukotinović, Milutin Mayer, Tituš Brezovački i mnogi drugi.

Grad svetaca!

U Križevcima se rodio sv. Marko Križevčanin, koji je zajedno s još dvojicom svećenika podnio mučeničku smrt u Košicama 1619. godine. Papa Ivan Pavao II. proglasio ga je svetim prigodom svoga pastoralnog pohoda u Slovačkoj 2. lipnja 1995. i tom prilikom izjavio da je »sveti Marko simbol patničke povijesti hrvatskoga naroda i junačke odanosti hrvatskoga naroda papi i Svetoj Stolici«.

Mučenici svojom smrću iskaču iz začaranog povijesnog ubilačkog kruga. Njihova smrt, kao i Kristova smrt, predstavlja svjedočanstvo i poziv da se taj osvetnički krug mora prekinuti. Mučenike častimo i slavimo ne zato što su bili protiv nekoga, pa ni protiv svojih ubojica, već ih slavimo kao afirmaciju načela univerzalnog ljudskog zajedništva i ljubavi. Oni su predstavnici onoga što danas nazivamo civilizacijom ljubavi. Zato povijest pojedinih naroda ne smijemo promatrati preko broja ubijenih, nego po mučenicima ili ubijenima kao svjedocima ljubavi. U tom smislu smijemo se i mi Hrvati radovati i biti ponosni na naše mučenike. Ako uzmemo u obzir da su od trojice kanoniziranih hrvatskih svetaca: sv. Nikola Tavelić,

sv. Marko Križevčanin i sv. Bogdan Mandić, dvojica mučenika, onda je mučeništvo oznaka hrvatske duhovnosti i povijesti. Hrvatska povijest pamti nebrojeno mnoštvo onih koji su bili ubijeni samo zato što su bili vjerni Bogu i Domovini. Sjetimo se samo najnovije hrvatske povijesti, mučenika iz Bleiburga i križnih putova te mučenika iz razdoblja Domovinskog rata.

Veličajući žrtve, heroje i događaje iz naše povijesti ne želimo stvarati nove žrtve, niti želimo poticati nadahnuća za osvetom i mržnjom, već samo želimo izraziti svoju vjeru da se preko tragedije križa i Velikog petka dolazi do radosti uskrsnog jutra. Okruženi nepravdom očekujemo pravednost, osjećajući mržnju revnujemo za ljubav, udišući svakodnevno dah beznađa živimo iz nade i stenjući pod teretom grijeha vjerujemo u oprostjenje, jer se Krist obješen na križu pokazao Bogom ljubavi, nade, praštanja i života. Tu vjeru u Krista svjedoči ljubav onih koji ga ljube, ali i mržnja onih koji ga mrze. Zbog toga će križ uvijek ostati jednim znakom pobjede, a drugima kamen spoticaja i znak kojemu će se protiviti.

(Ovaj tekst je izvod iz govora prigodom otvaranja izložbe koju je priredio Gradski muzej u Križevcima obilježavajući 10. obljetnicu kanonizacije sv. Marka Križevčanina, ponedjeljak, 5. rujna 2005. u 20 sati u Likovnoj galeriji, Nemčićev trg 6/1, Križevci, a govor je završen ovim riječima: *Otvaram ovu izložbu »Križevačkih križeva« sa željom da križ ostane ponos grada koji nosi njegovo ime, da križ i nadalje ukrasuje pročelja zgrada, dvorišta, ulica i trgova ovoga grada i njegove okolice, te da tako Križevci ostanu najkršćanskiji i najhrvatskiji hrvatski grad, a slavna prošlost ovoga grada obilježena tolikim križevima i raspelima neka bude novim križevačkim naraštajima svjetlo za budućnost.*)

Franjo Mazal, vjernik iz Zagreba, poslao nam je dopis, koji donosimo u cijelosti:

OSVRT NA HRVATSKI STANDARDNI JEZIK

Živim u Sloboštini, u Župi uzašašća Gospodnjega, gdje sam član župnoga pastoralnog vijeća. Zapažam u crkvi kod čitanja iz raznih priručnih knjiga, a posebno u korizmi na križnom putu, da se ne upotreblja hrvatski standardni jezik. Ne mogu vjerovati da se u našoj Crkvi upotrebljavaju strani izrazi – tuđice. Blagopokojni kardinal Franjo Kuharić često nam je govorio o bogoljublju, čovjekoljublju i domoljublju. Jedna izreka kaže: »Tko čita, mnogo zna, a tko zapaža, zna mnogo više.«

Slušam Radio Mariju, Hrvatski katolički radio, gledam *Mir i dobro* i pomalo zapažam kako novinari upotrebljavaju tuđice:

institucija – ustanova

korupcija – podmićivanje, mito

simboli – znakovi, znamenja

generacija – naraštaj

frekvencije – valovi

informacije – obavijesti, oglasi

problemi – poteškoće, nevolje

kriteriji – mjerila

kandidat – pristupnik

moralan – častan, uzoran

parlament – sabor

Vatikanski koncil – Vatikanski sabor

Bonaventura Duda u svom prijevodu *Svetoga pisma* lijepo nam je pokazao bogatstvo hrvatskoga standardnog jezika. To nam je lijep uzor, ali bez sljedbenika. Budimo u vjeri postojani, budimo stalni, tako ćemo opstati.

Navedene tuđice ne mogu prihvatiti, a još manje prešutjeti grijeh propusta, a da se ne javim i ne ukažem na taj propust.

Svako dobro i pozdrav u Gospodinu.

Davorka Tenčić Radočaj poslala nam je sljedeći tekst:

Zovem se Davorka Tenčić Radočaj. Rođena sam 13. studenoga 1954. godine u Raši. Članica sam Udruženja likovnih i književnih stvaralaca Pule »Uliks«, a od 4. lipnja 2006. i Udruge dobrih ljudi Istre »Humana« u Puli te idejni tvorac mnogih inovacija i projekata u Puli, Istri, Hrvatskoj i svijetu.

Tijekom pet godina svojega likovnog stvaralaštva naslikala sam više od 300 slika. Motivi mojih slika su pejzaži, istarski motivi (boškarin, kažun, maslina, koza i sl.), portreti i sakralni motivi. Slikam u tehnici ulja na platnu.

Imala sam devet samostalnih izložbi za koje su izrađeni katalozi, s komentarom priznate akademske slikarice Vere Kos Paliske, Marine Ilić i Sandre Zlojčić, povjesničarke umjetnosti.

Svoje sam radove izlagala u Galeriji Stari grad u Puli, u Peroju u Rovinju, povodom međunarodnog praznika Dan žena, u Pučkom učilištu u Zagrebu, u Muzeju Mimara, u veleposlanstvu Vatikana te na brodu na relaciji Pula – Venecija, povodom međunarodne izložbe. Godine 2008. bila sam primljena kod veleposlanika Vatikana u Zagrebu Roberta Marija Cassarija, kojom prigodom mi je dodijeljen certifikat iz Rima/Vatikana za poklonjenu sliku *Križni put* papi Benediktu XVI.

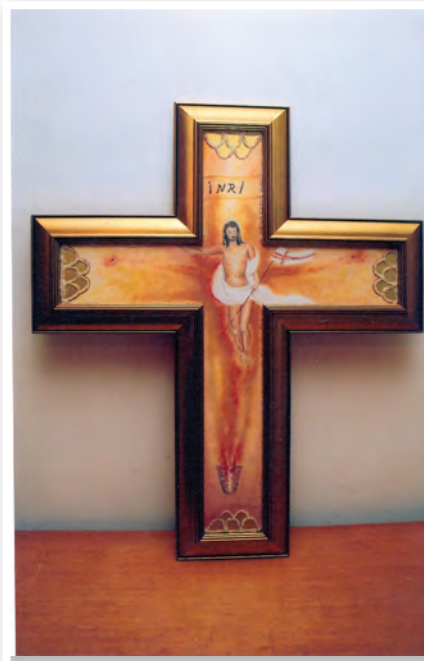
Uzor za moje radove svakako je moj pokojni otac Viktor Tenčić, koji je bio restaurator, rezbator, modelar i inovator.

S velikim zadovoljstvom sudjelovala sam u humanitarnoj izložbi za pomoć stradalima u potresu u Haitiju, posredovanjem Crvenoga križa Hrvatske, te sam 14 svojih slika donirala za pomoć nastradalima u potresu u Haitiju, što je najveća donacija u RH.

U listopadu 2009. godine sam bila primljena u Uredu Predsjednika RH, kad sam bivšem predsjedniku Stjepanu Mesiću darovala sliku *Portret predsjednika*, a u lipnju ove godine darovala sam i sadašnjem predsjedniku Ivi Josipoviću dvije slike, i to: *Portret predsjednika* (ulje na platnu) i *Regata na Omišlju* (u tehnici ulja na platnu i kristala).

Ponosna sam i sretna što sam svojim radom/slikanjem sudjelovala i u drugim brojnim humanitarnim projektima, što darovanjem, što prodajom svojih slika, te sam pomagala brojne sportske manifestacije mladih i osobe slabijega imovnog stanja.

Svojim sam radovima promovirala Pulu, Istru i Hrvatsku, pomagala ljudima slabijega imovnog stanja, što me upotpunjava i čini veoma sretnom.

Osim slikarstva bavim se i pjesništvom te sam napisala više od 140 pjesama, koje su sastavni dio mojeg stvaralaštva.

Nadam se da sam vam ukratko približila moje stvaralaštvo, a vi, ukoliko ste zainteresirani za moje radove i ukoliko mislite da bih vam pomogla u vašim projektima, možete me nazvati na tel. 052/542922 ili na mobitel 098/1322792.

Novcem od prodanih slika i dalje bih nastavila pomagati one kojima je to potrebno.

Unaprijed zahvaljujem.

S poštovanjem.

ADRESE

USTANOVA ZA ZAŠTITU I OBNOVU KULTURNIH DOBARA U REPUBLICI HRVATSKOJ:

Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode

Kuševićeva 2/II, 10000 Zagreb
e-pošta: zastita.spomenika@zagreb.hr
Pročelnik: Silvije Novak, prof.
e-pošta: silvije.novak@zagreb.hr
tel: 01 6101 970; faks: 01 6101 896

Hrvatski restauratorski zavod

Nike Grškovića 23, 10000 Zagreb
Ravnatelj: Mario Braun
e-pošta: uprava@h-r-z.hr
tel.: 01 4683 599; faks: 01 4683 289

Ministarstvo kulture RH

Runjaninova 2, 10000 Zagreb
Ministrica kulture: dr. sc. Andrea Zlatar Viočić
tel: 01 4866 308, 4866 309; faks 01 4816 755

Uprava za zaštitu kulturne baštine

Runjaninova 2, 10000 Zagreb
Stručna referentica: Ljiljana Jagurić
tel: 01 4866 609; faks Uprave: 01 4866 680
e-pošta: ljiljana.jaguric@min-kulture.hr

Konzervatorski odjel u Dubrovniku

za područje Dubrovačko-neretvanske županije
Pročelnica: Žana Baća, prof.
e-pošta: zana.baca@min-kulture.hr
C. Zuzorić 6, 20000 Dubrovnik
tel.: 020 323 191; faks: 020 323 488

Konzervatorski odjel u Karlovcu

za područje Karlovačke županije
Pročelnica: Branka Seiter, dipl. iur
e-pošta: branka.seiter@min-kulture.hr
V. Vranicanija 6, 47000 Karlovac
tel.: 047 600 796; faks: 047 615 308

Konzervatorski odjel u Osijeku

za područje Osječko-baranjske županije

Pročelnica: Ivana Sudić, dipl. ing. arh.

e-pošta: ivana.sudic@min-kulture.hr

Kuhačeva 27, 31000 Osijek

tel.: 031 207 400; faks: 031 207 404

Konzervatorski odjel u Puli

za područje Istarske županije

Pročelnik: Zoran Glivarec, dipl. ing. arh.

e-pošta: zoran.glivarec@min-kulture.hr

Ul. Grada Graza 2, 52000 Pula

tel.: 052 375 660; faks: 052 223 590

Konzervatorski odjel u Varaždinu

za područje Varaždinske županije i Međimurske županije

Pročelnik: Željko Trstenjak, dipl. ing. arh.

e-pošta: zeljko.trstenjak@min-kulture.hr

Gundulićeva 2, 42000 Varaždin

tel.: 042 201 850; faks: 042 213 659

Konzervatorski odjel u Splitu

za područje Splitsko-dalmatinske županije

Pročelnik: dr. sc. Radoslav Bužančić

e-pošta: radoslav.buzancic@min-kulture.hr

Porinova bb, 21000 Split

tel.: 021 305 444; faks: 021 305 418

Konzervatorski odjel u Šibeniku

za područje Šibensko-kninske županije

Pročelnik: Marko Mendušić, prof.

e-pošta: marko.mendusic@min-kulture.hr

J. Čulinovića 1/3, 22000 Šibenik

tel.: 022 219 325; faks: 022 331 970

Konzervatorski odjel u Rijeci

za područje Primorsko-goranske županije

Pročelnica: Gordana Sobota Matejčić, dipl. povjesničarka umjetnosti i prof. latinskog jezika

e-pošta: Gordana.SobotaMatejic@min-kulture.hr

Užarska 26, 51000 Rijeka

tel.: 051 311 300; faks: 051 212 198

Konzervatorski odjel u Zadru

za područje Zadarske županije

Pročelnik: Igor Miletić

e-pošta: igor.miletic@min-kulture.hr

I. Smiljanića 3, 23000 Zadar

tel.: 023 211 129; faks: 023 224 067

Konzervatorski odjel u Zagrebu

za područje Zagrebačke županije

Pročelnik: Tomislav Petrinec, dipl. ing. arb.

e-pošta: tomlslav.petrinec@min-kulture.hr

Mesnička 49, 10000 Zagreb

tel.: 01 4851 522; faks: 01 4851 519

Konzervatorski odjel u Požegi

za područje Požeško-slavonske županije i Virovitičko-podravske županije

Pročelnik: dr. Žarko Španiček

e-pošta: zarko.spanicek@min-kulture.hr

M. Peića 3, 34000 Požega

tel.: 034 273 362; faks: 034 273 362

Konzervatorski odjel u Bjelovaru

za područje Bjelovarsko-bilogorske i Koprivničko-križevačke županije

Pročelnik: Milan Pezelj, dipl. ing. arb.

e-pošta: milan.pezelj@min-kulture.hr

Trg E. Kvaternika 6, 43000 Bjelovar

tel.: 043 221 040; faks: 043 221 058

Konzervatorski odjel u Gospiću

za područje Ličko-senjske županije

Pročelnik: Hrvoje Giacconi, dipl. ing. arb.

Budačka 12, 53000 Gospić

tel.: 053 746 571; faks: 053 746 578

Konzervatorski odjel u Trogiru

za područje grada Trogira i Grada Kaštela i općina Okrug, Marina, Seget, Primorski Dolac, Prgomet, Lećeveica i Muć

Pročelnik: dr. sc. Miroslav Katić

e-pošta: miroslav.katic@min-kulture.hr

Gradska 41, 21220 Trogir

tel.: 021 884 839; faks: 021 884 907

Konzervatorski odjel u Krapini

za područje Krapinsko-zagorske županije

Pročelnica: mr. sc. Lana Križaj
e-pošta: lana.krizaj@min-kulture.hr
Magistratska 12, 49000 Krapina
tel.: 049 371 342; faks: 049 371 328

Konzervatorski odjel u Sisku

za područje Sisačko-moslavačke županije

Pročelnik: Ivana Miletić Čakširan
e-pošta: ivana.miletic@min-kulture.hr
Ivana Meštrovića 28, 44000 Sisak
tel.: 044 515 180; faks: 044 515 187

Konzervatorski odjel u Imotskom

za područje grada Imotskog i Vrgorca, te općina Cista Provo, Šestanovac, Lovreć, Lokvičići, Proložac, Podbalje, Zmijavci, Runovići i Zagvozd

Pročelnik: Ivan Alduk, prof.
e-pošta: ivan.alduk@min-kulture.hr
A. Starčevića 7, 21260 Imotski
tel.: 021 851 901; faks: 021 851 905

Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu

za područje Brodsko-posavske županije

Pročelnik: Željka Perković, dipl. ing. arh.
e-pošta: zeljka.perkovic@min-kulture.hr
A. Starčevića 43, 35000 Slavonski Brod
tel.: 035 212 570, 035 212 571; faks: 035 408 528

Konzervatorski ured u Poreču

Pročelnik: Zoran Glivarec, dipl. ing. arh.
e-pošta: zoran.glivarec@min-kulture.hr
Sv. Maura 16a, 52440 Poreč
tel.: 052 451 711; faks: 052 451 829

Konzervatorski ured u Pakracu

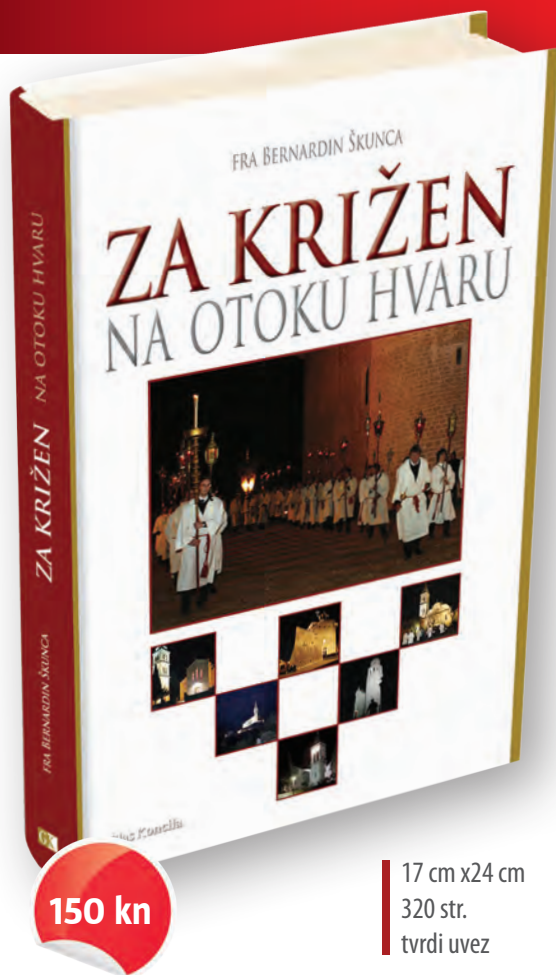
Pročelnik: dr. Žarko Španiček
e-pošta: zarko.spanicek@min-kulture.hr
Trg bana Jelačića 18, 34550 Pakrac
tel.: 034 412 844

Konzervatorski odjel u Vukovaru

Pročelnica: Zdenka Predrijevac, dipl. ing. građ.
e-pošta: zdenka.predrijevac@min-kulture.hr
Županijska 5, 32000 Vukovar
tel: 032 443 203; faks: 032 443 199

Sve o procesiji Za križen na jednome mjestu

Bernardin Škunca

Za Križen na otoku Hvaru

Knjiga donosi sve o jedinstvenom pučkom običaju čašćenja Isusove muke na otoku Hvaru – procesiji ZA KRIŽEN – zbog svoje očuvanosti i posebnosti uvrštene 2009. u UNESCO-ov popis svjetske nematerijalne baštine.

Autor u svojem radu pokazuje religijsko-antropološku, liturgijsko-pučku i vjerničko-egzistencijalnu dimenziju hvarskih križnih ophodnji, pjevanja, molitava, simbola i duhovnih raspoloženja. On u hvarskom križnom fenomenu vidi na djelu jedan tip specifične i to veoma uspješne otočke inkulturacije Kristova trpljenja.

Prof. dr. Nikola Bižaca, teolog, KBF, Split

Fra Škunca je svojom knjigom Za Križen na otoku Hvaru dodatno osvijetlio povijesno-teološku dimenziju hvarskih pučkih pasionskih pobožnosti, posebice procesije Za Križen, ali je također, u svoju studiju, uključio i antropološko-društvenu dimenziju koja nam je otvorila nove poglede na ovaj fenomen.

Doc. dr. sc. Mateo Bratanić, povjesničar, Sveučilište u Zadru

Velik izbor križnih putova

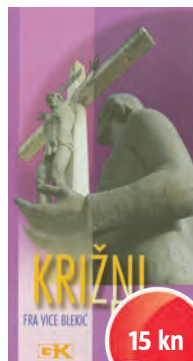
Matej Glavica
Zajedno u Kristu

Obiteljski križni put

30 kn

Vice Blekić
Križni put

15 kn

Nikša Krpetić
Križni put

Put, istina i život – Sonetni vijenac

35 kn

Ivan Šaško
Križni put

Povijest Božje sućuti i traženje
ljudskoga zajedništva

25 kn

Paul Claudel
Križni put

30 kn

Ivan Bodrožić
Na putu za Velikim Svećenikom

Svećeničko služenje Crkvi i obitelji

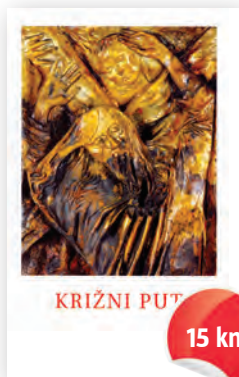
30 kn

Josip Jakšić
**Križni put s djecom i
roditeljima**

20 kn

Vinko Puljić
Križni put

15 kn

Stanko Jerčić
Put Križa

Stih i molitva – sonetni vijenac

30 kn

Ured za kulturna dobra
Godišnjak za kulturu i crkvena kulturna dobra

Nakladnik / Publisher:

GLAS KONCILA, ZAGREB, KAPTOL 8
www.glas-koncila.hr

Za nakladnika / For publisher:

IVAN MIKLENIĆ

Lektura / Language Editor:

JOSIP SINJERI

Prijelom / Computer type set:

BLAŽENKA MATIĆ

Naklada / Edition:

600

bona

cuitalia

eclesiae

› *Ranjeni Isus iz Farkašića*

› *Kanonsko raspeće u Zagrebačkom misalu iz 1511. godine*

› *Crkva svetog Križa, Križevci*